

Tadas Tamošiūnas, Irena Šutinienė, Algimantas Šimaitis

Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose

ESPAD - 2007

Vilnius 2008

ISBN 978-9955-562-61-0

Tadas Tamošiūnas, Irena Šutinienė, Algimantas Šimaitis

Recenzavo: prof. habil. dr. Ona Tijūnelienė
dr. Aleksandra G. Davidavičienė

Mokslo taikomasis darbas apsvarstytas ir rekomenduotas spaudai Vilniaus pedagoginio universiteto Sociologijos ir politologijos katedroje (2008 m. gruodžio 22, protokolo Nr.6) ir Socialinių mokslų fakulteto Tarybos posėdyje (2008 m. gruodžio 22, protokolo Nr.16).

Mokslo taikomasis darbas „Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose ESPAD–2007“ rekomenduotas spaudai Klaipėdos universiteto Pedagogikos fakulteto Socialinės pedagogikos katedros posėdyje (2008 m. lapkričio 18 d. protokolas Nr. 61).

Leidinyi išleistas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos lėšomis, įgyvendinant Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos 2008 metų priemonės, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr. 1404 (Žin., 2007, Nr. 138-5672).

Autorinės teisės ©

Tadas Tamošiūnas, Irena Šutinienė, Algimantas Šimaitis

ESPAD - 2007 ir taikomoji jo svarba

Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose (ESPAD) jau daugiau nei dešimtmetis Lietuvoje ir daugelyje kitų Europos šalių yra vienas pagrindinių duomenų šaltinių stebint ir analizuojant įvairių narkotikų paplitimo tarp jaunimo formas, mastą bei tendencijas. Šis tarptautinis tyrimas atliekamas kas ketveri metai, o Lietuva jame dalyvauja nuo pat pradžių – 1995 m. Pagrindinis ESPAD tikslas – surinkti tinkamus palyginimui duomenis apie alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimą 15-16 m. amžiaus mokinių grupėje įvairiose Europos valstybėse.

Lietuvoje, be ESPAD projekto ankstesnių tyrimų, 2004 metais atliktas *Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo Lietuvoje tarp 15-64 metų amžiaus gyventojų* reprezentatyvus tyrimas, kurio duomenys rodo, kad visų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas labiausiai paplitęs tarp jaunų žmonių ir ypač suaktyvėja 18-21 metų amžiaus grupėje. Todėl išsamus ir detalus 15-16 metų amžiaus mokinių alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimo įpročių, jų kaitos tendencijų bei veiksmų tyrimas labai svarbus ir prevenciniam šios srities darbui Lietuvoje. Apskritai ESPAD rezultatai padeda formuoti bei įgyvendinti adekvačias prevencines švietimo bei socialines iniciatyvas įvairiose Europos valstybėse. Lietuvoje jais, greta kitų stebėsenos duomenų, remiasi dalies Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos priemonių įgyvendinimas, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programų finansavimo pagrindimas, Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. Nr. ISAK-494 (Žin., 2006, Nr.33-1197), kuria siekiama ugdyti asmenį, motyvuotą sveikai gyventi, nevartoti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų. ESPAD duomenų pagrindu savo veiklas dažnai grindžia mokyklų prevencinio darbo grupės, savivaldybių administracijų prevencinio darbo koordinavimo grupės, vykdomi edukaciniai projektai, parengta Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos mokinių tėvams mokymo programa, rekomendacijos dirbti su vaikais, tėvais, mokytojais, mokyklos ir vietos bendruomene.

2007 m. tyrime, kurį koordinavo Švedijos organizacija CAN (Alkoholio ir narkotikų suvokimo federacija) dalyvavo 35 valstybės. Jo metu surinkti valstybių mastu reprezentatyvūs duomenys labai įvairiais narkotikų paplitimo aspektais: apie tabako, alkoholio, įvairių narkotikų vartojimo mastą, mokinių laisvalaikio, tėvų, draugų ir kitų veiksmų įtaką jam bei kt. Tačiau dėl nenumatytų sunkumų dalis tyrėjų pavienėse šalyse pavėlavo pateikti į tyrimo centrą surinktus duomenis ir todėl lyginamoji tyrimo rezultatų analizė buvo nukelta iš 2008 m. į 2009 m. Dėl šios aplinkybės skaitytojui siūlomas leidinys apsiriboja ESPAD duomenų pristatymu ir analize daugiausia Lietuvos mastu (o 2009 m. bus papildytas tarptautiniais duomenimis ir pateiktas internete bei atskiru leidiniu). Teminiu požiūriu jis apima tyrimo metodikos pristatymą, tabako, alkoholio,

kitų narkotikų paplitimo situacijas, jas lemiančius veiksnius bei išvadas ir rekomendacijas.

Autoriai nuoširdžiai tikisi, kad leidinyje pristatomi ESPAD duomenys bei jų analizė sudomins švietimo bendruomenę, bus naudinga bendrojo lavinimo bei aukštosioms mokykloms, valstybės ir savivaldybių institucijoms bei suteiks daugiau kryptingumo tolesnėms psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos iniciatyvoms.

Turinys

I. Tyrimo metodologija	6
1.1 Tyrimo tikslai	6
1.2 Populiacija, iš kurios atrinkti mokiniai apklausai	6
1.3 Atrankos modelis ir procedūra	7
1.4 Apklausos procedūra	9
1.5 Metodologiniai rezultatai	11
1.6 Statistinė duomenų analizė	13
1.7 Atsakingi tyrėjai ir institucijos	13
II. ESPAD 2007 Lietuvos rezultatai: tabako vartojimas	14
2.1 Tabako vartojimo mastas ir jo kaitos tendencijos	14
2.2 Pirmųjų bandymų rūkyti amžius	17
2.3 Tabako gaminių prieinamumas	18
2.4 Rūkymo keliamos rizikos suvokimas	19
III. Alkoholio vartojimas	21
3.1 Alkoholio vartojimo mastas ir jo kaita	21
3.2 Alkoholio vartojimo įpročiai	25
3.2.1 Vartojimo dažnumas ir rūšių pasirinkimas	25
3.2.2 Vartojami alkoholio kiekiai	27
3.2.3 Vartojimo masto ir dažnumo kaita	28
3.2.4 Girtumas ir nesaikingas vartojimas	29
3.2.5 Girtumo ir besaikio gėrimo kaitos tendencijos	31
3.2.6 Alkoholio vartotojų amžius	33
3.3 Prieinamumas ir vartojimas viešose vietose	34
3.4 Tikėtino alkoholio poveikio vertinimai	36
IV. Narkotikų vartojimas ir jo kaita	39
4.1 Narkotikų vartojimo mastas ir dažnumas	39
4.1.1 Marihuanos/hašišo vartojimo mastas ir dažnumas	39
4.1.2 Kitų narkotikų vartojimas	42
4.2 Pirmųjų bandymų vartoti narkotikus amžius	47
4.3 Narkotikų prieinamumas	48
4.4 Problemos, susijusios su narkotikų vartojimu	49
4.5 Narkotikų vartojimo rizikos suvokimas	50
V. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo veiksniai	52
VI. Bendros išvados	62
VII. Rekomendacijos	66
Priedas – bendrieji duomenų pasiskirstymai	69

I. Tyrimo metodologija

1.1 Tyrimo tikslai

Pagrindinis ESPAD tikslas – surinkti tinkamus palyginimui duomenis apie alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimą 15-16 m. amžiaus mokinių grupėje įvairiose Europos valstybėse. Tyrimo rezultatų įvertinimas ir palyginimas leidžia nustatyti ne tik alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimo paplitimą ir vartojimo modelius, bet ir nustatyti jų kaitos tendencijas nuo 1995 metų, jas palyginti su kitų dalyvaujančių tyrime Europos šalių duomenimis bei pasiūlyti rekomendacijas dėl prevencinės politikos tobulinimo.

1.2 Populiacija, iš kurios atrinkti mokiniai apklausai

Kaip ir numatyta projekto plano rekomendacijose¹, tyrime siekta reprezentuoti visus gimusius 1991 metais Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų mokinius, kurie anketinės apklausos metu buvo mokyklose. Mokinių, gimusių ne 1991 metais, anketos buvo atidėtos anketų tikrinimo ir parengimo įvedimui metu. Gimusių ne 1991 metais mokinių gerai užpildytų kitais atžvilgiais anketų duomenys bus analizuojami atskirai, nes netinka lyginimui su kitais ESPAD duomenimis.

2006 metais Lietuvoje gyveno apie 53 369 gimusių 1991 metais jaunuolių. Iš jų 2006/2007 mokslo metų pradžioje 51 358 (96, 2 proc. kohortos) mokinių mokėsi bendrojo lavinimo (įskaitant gimnazijas ir jaunimo mokyklas) ir profesinėse mokyklose.

Absoliuti gimusių 1991 metais mokinių dauguma - 98 proc. - 50 331 mokinys iš 51358 mokėsi trijose mokymo pakopose - bendrojo lavinimo mokyklų 8-je - 6241 mokinys arba 12 proc. tiriamos populiacijos, 9-je (arba šią pakopą atitinkančioje gimnazijų 1 klasėje) – 39 907 mokiniai arba 78 proc. populiacijos, 10-je klasėje (arba šią pakopą atitinkančioje gimnazijų 2 klasėje) – 4 183 mokiniai - 8 proc. mokinių. Kitose pakopose mokėsi tik 1033 arba apie 2 proc. mokinių. Tad visi gimę 1991 metais jaunuoliai pasiskirstė taip: 11% mokėsi 8-je klasėje, 75% - 9-je, 8% – 10-je klasėje, 2% - kitose klasėse, 4% nesimokė mokyklose.

¹ Hibell B and Andersson B (2006), *ESPAD 2007 - Project Plan*, Stockholm: CAN; Bjarnason T (2006), *Guidelines for Sampling Procedures in School Surveys on Alcohol and other Drugs*, Stockholm: CAN.

Todėl buvo apklausti 8, 9 bei 10 klasių (1-2 gimnazijos klasių) mokiniai, kurie, kaip minėta, sudarė apie 98 proc. visų gimusių 1991 metais mokinių. Tuomet atrankinėje (tik numatomų apklausti klasių mokinių) visumoje gimę 1991 metais mokiniai sudarė atitinkamai: 12,4 proc. - 8-tų klasių, 79 proc. – 9-tų ir 8,3 proc. - 10-tų klasių mokiniai.

1.3 Atrankos modelis ir procedūra

Atrankos tipas - **vienos pakopos stratifikuota klasterinė (lizdinė) atranka**. Atrankos vienetas (klasteris) – mokyklos klasė. Atranka stratifikuota pagal urbanizacijos laipsnį ir mokymosi pakopas (8, 9, 10 klasės).

Kaip reikalaujama metodiniuose nurodymuose, siekta apklausti 2400 mokinių, gimusių 1991 metais, todėl, atsižvelgiant į galimą nedalyvaujančių apklausoje mokinių dalį (nebuvo šių dieną mokykloje, atsisakiusių ir pan.), atranka skaičiuota 2800 mokinių. Atsižvelgiant į gimusių 1991 metais mokinių proporcijas mokymosi pakopose, apskaičiuotas reikalingų apklausti visuose lygmenyse (8, 9, 10 klasėse) mokinių skaičius. Bet visose mokymo pakopose tiriamos kohortos mokiniai sudaro tik dalį tos pakopos mokinių, o atrankos vienetas yra klasė. Todėl imties dydis skaičiuotas pagal formulę n/x , kur x reiškia gimusių 1991 metais mokinių dalį tam tikros pakopos klasėse, n - reikiamą apklausti šios kohortos mokinių skaičių. Todėl ypač padidėjo reikiamų apklausti mokinių skaičius (žr. 1.1. lentelę).

1.1 lentelė. Imties dydis klasėse

Mokymo pakopos (klasės)	Reikia atrinkti gimusių 1991 metais mokinių	1991 metais gimusių mokinių procentas klasėse	Reikia atrinkti mokinių
8-tos	346	12	2883
9-tos	2212	78	2835
10-tos	232	8	2900

Mokyklos, kuriose tyrimo metu mokėsi penkiolikos metų vaikai, Lietuvoje buvo šių tipų: pagrindinės (550), vidurinės (448), gimnazijos (126), jaunimo mokyklos (21), specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai (7), sanatorinės (8), menų gimnazijos (6), konservatorijos (4), specialiosios mokyklos (65), viso 1225 mokyklos. Tyrimui buvo atrinkti mokiniai iš visų išvardintų mokyklų tipų, išskyrus sanatorines bei profesines mokyklas. Šių tipų mokyklose mokėsi nedaug kohortos mokinių (profesinėse - 2 mokiniai, sanatorinėse – nėra duomenų).

Atrinktos mokymo pakopos (8, 9, 10 klasės) dar stratifikuotos pagal urbanizacijos lygmenį; išskirtos trys grupės: didieji miestai, rajonų centrai ir miesteliai - kaimai. Taigi, kiekvieną mokymo pakopą suskirsčius į tris stratas, gautos 9 stratos. Visose 9 stratosose reikiamų apklausti mokinių skaičius skaičiuotas proporcingai toje stratoje besimokančių gimusių 1991 metais mokinių skaičiui. Klasės apklausai atrinktos atsitiktinai pagal

sisteminės atsitiktinės atrankos principą (iš visų tos stratos klasių sąrašo). Reikiamų atrinkti klasių skaičius nustatytas, padalijus reikiamų apklausti mokinių skaičių iš vidutinio klasės dydžio toje stratoje. Šiame stratifikuotos atrankos modelyje mokiniai geriau atstovaujami pagal urbanizacijos lygmenį ir mokinių skaičių vietovėje, todėl šioje atrankoje turėtų būti didesnė negu 2003 metų apklausoje mokinių iš labiau urbanizuotų vietovių dalis; 2003 metų apklausoje buvo padidintas mokyklų iš kaimo vietovių atstovavimas, nes tose vietovėse daugiau mažų mokyklų su mažomis klasėmis (kiek mums žinoma, 2003 metais klasės buvo atrinkamos atsitiktinai iš bendro nestratifikuoto sąrašo). Į šią aplinkybę reikėtų atsižvelgti, interpretuojant tyrimo duomenis. Mokyklos tyrimui atrinktos sisteminės atsitiktinės atrankos principu iš 9-tų klasių (kadangi didžioji dalis gimusių 1991 metais mokinių lanko šią pakopą) sąrašo: viso **135** mokyklos ir **386** klasės. Praktiniais tikslais 8-tos ir 10-tos klasės apklaustos tose pačiose mokyklose, kaip ir 9-tos klasės (jei mokykloje buvo daugiau negu viena 8-ta ar 10-ta klasė, iš jų klasės apklausai pasirinktos atsitiktinai). Visose stratos reikiamų apklausti 8-tų ir 10-tų klasių skaičius skyrėsi nuo 9-tų klasių ne daugiau kaip 1-3 klasėmis, kai kur sutapo. Dėl mažo gimusių 1991 metais mokinių skaičiaus 8-se ir 10-se klasėse toks atrankos procedūros supaprastinimas neturi didelės įtakos atrankos patikimumui. Generalinės visumos, atrinktos imties bei apklaustų mokinių pasiskirstymas pagal mokyklų tipus ir mokinių lytį pateiktas 1.2, 1.3, 1.4 lentelėse.

1.2 lentelė. Generalinė visuma

Mokyklų tipai	Mokyklų skaičius	Klasių skaičius
Pagrindinės	550	2045
Vidurinės	448	3339
Gimnazijos	132	302
Jaunimo	21	123
Specialiosios	65	241
Konservatorijos	4	26
Iš viso	1220	6076

1.3 lentelė. Imties dydis

Mokyklų tipai	Mokyklų skaičius	Klasių skaičius ²	Mokinių skaičius		
			Berniukų	Mergaičių	Iš viso
Pagrindinės	32	95	899	746	1645
Vidurinės	64	194	2367	2165	4532
Gimnazijos	33	80	979	1261	2240
Jaunimo	4	12	102	57	159
Specialiosios	2	5	38	15	53
Konservatorijos	-	-	-	-	-
Iš viso	135	386	4385	4244	8629

² 8-tos klasės "gimnazijų" grupėje nėra gimnazijos klasės, bet 8-tos tų pačių mokyklų klasės.

1.4 lentelė. Apklaustų mokyklų, klasių ir mokinių skaičius³

Mokyklų tipai	Mokyklų skaičius	Klasių skaičius	Mokinių skaičius		
			Berniukų	Mergaičių	Iš viso
Pagrindinės	32	88	607	574	1181
Vidurinės	64	198	1977	1879	3856
Gimnazijos	33	83	885	1146	2031
Jaunimo	4	12	63	32	95
Konservatorijos	-	-	-	-	-
Specialiosios	2	5	26	18	44
Iš viso	135	386	3558	3649	7207

Viso apklausti 2445 gimę 1991 metais mokiniai, tarp jų 1202 berniukai ir 1253 mergaitės. Galutinėje duomenų bazėje, atmetus neatitinkančias metodinių reikalavimų anketas, liko 2426 anketos – 1253 (51,7 proc.) mergaičių ir 1172 (48,3 proc.) berniukų.

Pildant anketą, klasėse nedalyvavo 16,4 proc. berniukų ir 11,9 proc. mergaičių, vidutiniškai, kaip ir buvo planuota, apie 14-15 proc. Tarp nedalyvavusių dėl ligos ar kitos pateisinamos priežasties nedalyvavo 54 proc. berniukų ir 61 proc. mergaičių. Apie 20-ties proc. abiejų lyčių mokinių nedalyvavimo priežasčių mokytojai nurodė nežina.

Tad tyrimo imtis reprezentuoja visus gimusius 1991 metais Lietuvos mokinius, kurie apklausos metu buvo mokyklose. Bet, klasių ataskaitų duomenimis, nebuvusių mokykloje berniukų skaičius kiek didesnis, negu mergaičių ir tai kiek iškreipė lyčių proporcijas: 2006 mokslo metų pabaigos duomenimis, tarp 8, 9 ir 10 klasėse besimokančių gimusių 1991 metais mokinių buvo 47,1 proc. mergaičių ir 52,9 proc. berniukų, tuo tarpu tyrimo atrankoje gautas kitoks santykis – mergaičių 51,7 proc., berniukų - 48,3 proc. Bet šis neatitikimas nėra didelis ir nereikalauja duomenų svėrimo procedūrų.

1.4 Apklausos procedūra

Apklausos procedūra atitiko standartinius bendrosios ESPAD programos reikalavimus. Apklausą atliko 8 kvalifikuoti interviuotojai iš Vilniaus Pedagoginio ir Klaipėdos universitetų (tyrėjai ir socialinių mokslų magistrantai). Po instruktažo į mokyklas buvo išsiuntinėti Švietimo ir mokslo ministerijos laiškai, paaiškinantys tyrimo tikslą. Gavus mokyklų vadovų sutikimą, pastarieji rekomenduodavo mokytojus, kurie dalyvaus tyrimo metu. Tėvų sutikimo nebuvo prašoma. Mokiniai iš anksto įspėti nebuvo, kad būtų išvengta išankstinių diskusijų ir komentarų, darančių įtaką atsakymams. Interviuotojai turėjo užtikrinti, kad mokytojo dalyvavimas nedarytų įtakos anketos pildymui (pvz., nei

³ Klasių ataskaitų duomenys.

jis, nei interviuotojas neturėjo vaikščioti po klasę ar kitaip stebėti mokinių atsakymus, komentuoti anketos klausimus ir pan.). Mokytojas apklausoje pristatydavo tyrėją mokiniams ir dalyvavo apklausos metu palaikant tvarką. Instrukuoto interviuotojo vadovavimas duomenų rinkimui padėjo išlaikyti standartizuotą apklausos procedūrą visose mokyklose. Kadangi 2003 metais apklausą atliko mokytojai, interviuotojų vadovavimas apklausai galėjo turėti įtakos duomenų palyginamumui. Norint įvertinti šio pakeitimo įtaką, į anketą buvo įjungtas papildomas klausimas. 10 balų skalėje (kur *1- visiškai nepasitikiu*, *10 – visiškai pasitikiu*) mokiniai vertino pasitikėjimą įvairiais tyrimų organizatoriais. Rezultatai rodo, kad prielaida, jog, pildydami anketas panašiais kaip šis tyrimas klausimais mokiniai labiau pasitiki interviuotojais negu mokytojais pasitvirtino tik iš dalies. Savo mokyklos mokytojais, kurie moko jų klasėje, mokiniai pasitiki beveik tokiu pat laipsniu, kaip tyrėjais ar interviuotojais iš tyrimų centrų. Bet kitais mokytojais ar administracijos personalu jie pasitiki žymiai mažiau. Pagrindiniai atsakymų į šį klausimą rezultatai tokie: atsakymas "tyrėjas (interviuotojas) iš tyrimų atliekančios įstaigos" - *visiškai nepasitikiu* 23 proc., *visiškai pasitikiu* - 16 proc. "mokytoja(s) iš tavo mokyklos, kuri(s) moko tavo klasę" – atitinkamai 22 proc. ir 12,8 proc. mediana balais: pasitiki *interviuotojais* – 5,15, *mokytojais mokančiais mano klasę* - 5,36 (tuo tarpu pasitikėjimo *kitu mokyklos personalu ar mokytojais* mediana yra nuo 3,54 iki 4,54 balo). Tad šis procedūros pakeitimas neturėtų daryti didelės įtakos tyrimų rezultatams ir jų palyginamumui ir dėl didesnio tyrimo procedūros standartizavimo ir kontrolės užtikrinimo vertintinas teigiamai.

Atvykę į mokyklą interviuotojai dar kartą patikrindavo, ar tikrai atrinktos reikiamos klasės ir kartu su mokytojais, kurių pamoka toje klasėje turėjo būti, eidavo į klases. Klasėje mokytojai juos pristatydavo mokiniams ir jie paaiškindavo mokiniams tyrimo tikslus ir pildymo instrukcijas. Mokiniams išdalinus anketas ir vokus, pildymo metu tyrėjas ir mokytojas likdavo prieš klasę. Neaiškius klausimus interviuotėjai aiškino neutraliai, kad nedarytų įtakos atsakymams. Mokytojai ir interviuotojas užpildydavo klasės ataskaitą. Išvykę iš mokyklos, tyrėjai užrašydavo ant užklijuotų vokų ir paketų bei klasių ataskaitų mokyklų bei klasių identifikacinius numerius.

Prieš suvedant duomenis, anketos patikrintos ir atskirtos gimusių 1991 metais mokinių anketos; jų duomenys su identifikaciniais numeriais įvesti pirmiausia. Atkreiptinas dėmesys: kadangi kai kuriose 8-se ir 10-se klasėse apklausoje nedalyvavo nė vienas gimęs 1991 metais mokinytis, tyrime dalyvavusių klasių skaičius (1.4 lentelė) nesutampa su 1991 metais gimusių mokinių duomenų bazėje nurodomu klasių skaičiumi. Atmestos tik akivaizdžiai absurdiškai atsakytos anketos, taip pat kelios su nenurodyta lytim, kai nepavyko to identifikuoti ir pagal klasių ataskaitas.

Tyrime naudoti visi privalomi klausimai, taip pat rekomenduojami klausimai. Siekiami gauti duomenis ne tik apie alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimo, bet ir apie kai kurių veiksnių įtakos tendencijas, naudoti tie moduliai, kurie buvo naudoti ankstesniame - 2003 metų – tyrime: psicho-socialinių veiksnių, integracijos ir dalis deiviacinio (nukrypimų nuo normos) modulio.

1.5 Metodologiniai rezultatai

Visumoje požiūris į tyrimą buvo teigiamas ir dauguma mokyklų mielai sutiko dalyvauti tyrime. Kiek didesnę susidomėjimą ir norą dalyvauti tyrėjai konstatavo esant kaimo vietovėse ir mažuose miesteliuose, kur mažesnės mokyklos, ramesnė atmosfera, mokyklos rečiau susiduria su tyrimais. Kelių rajonų centrų ir didžiųjų miestų mokyklų vadovybė sutiko dalyvauti tyrime nenoriai. Mokytojai vertino tyrimą kaip reikalingą, įdomų ir svarbų, bet anketą kai kurie vertino kaip per ilgą. Atsisakė dalyvauti apklausoje tik viena didelio miesto vidurinė mokykla; ji buvo pakeista kita to paties miesto mokykla, kurios numeris buvo sekantis bendrame 9-tų klasių sąraše. Taip pat liko neapklaustos 1 aštunta ir 1 dešimta klasės (jaunimo ir specialioje mokykloje), paaiškęjus, kad jose mokosi tik po kelis mokinius ir nė vieno gimusio 1991 metais. Taip pat dėl praktinių sumetimų (transporto problemų ir mažo gimusių 1991 metais mokinių skaičiaus) tolina kaimo pagrindinė mokykla buvo pakeista į to paties regiono lengviau pasiekiamą mokyklą.

Klasių ataskaitų duomenys (1.5 – 1.9 lentelės) rodo, kad visumoje anketų pildymo metu vyravo susidomėjimas, dauguma mokinių pildė jas susikaupę ir rimtai. Buvo ir tokių, kurie, interviuotojų nuomone, išdykavo, bet domėjosi anketa. Pasitaikė ir tarpusavio bendravimo, komentarų atvejų, kai ne iš karto pavykdavo sudrausminti mokinius, kad pildytų savarankiškai, bet tokių atvejų nurodoma nedaug. Subjektyvia tyrimo asistentų nuomone, tarp didžiųjų miestų mokinių buvo daugiau traktavusių tyrimą nerimtai.

1.5 lentelė. Ar pastebėjote neramų elgesį, kai buvo pildomos anketos?

Atsakymai	Absoliutus klasių skaičius
Ne	243
Taip, kelių mokinių	124
Taip, mažiau negu pusės mokinių	10
Taip, apie pusės mokinių	8
Taip, daugiau nei pusės mokinių	2

1.6 lentelė. Kokie tai buvo neramumai, trukdymai?

Atsakymai	Absoliutus klasių skaičius
Kikenimas ar grimasos, skirtos klasiokams	89
Garsūs komentarai	43
Kitokie komentarai	8

63 proc. klasių nebuvo jokių trukdymų; beveik trečdalyje (32 proc.) klasių buvo kelių mokinių trukdymai. Pagrindinę neramumų dalį (64 proc.) sudarė kikenimas ar grimasos, skirtos klasiokams, 31 proc. – vertinantys komentarai (“nusibodo”, “nesąmonė”, ”per daug klausimų”), 5 proc. – juokavimai, siekiant atkreipti dėmesį: “mokytoja žiūri, negaliu rašyti“ ir pan.

Absoliuti dauguma mokinių domėjosi tyrimu: ataskaitose dažnai kartojasi pastabos ”mokiniai pildė susidomėję”, “anketa buvo įdomi “ ir pan. Tai patvirtina ir statistiniai duomenys (1.7 lentelė).

1.7 lentelė. Ar, Jūsų nuomone, mokiniai domėjosi tyrimu?

Atsakymai	Absoliutus klasių skaičius
Taip, visi	200
Beveik visi	124
Dauguma	43
Apie pusę	13
Mažiau nei pusę	4
Beveik nė vienas	1
Nė vienas	-

1.8 lentelė. Ar mokiniai, jūsų nuomone, dirbo rimtai?

Atsakymai	Absoliutus klasių skaičius
Taip, visi	203
Beveik visi	123
Dauguma	45
Apie pusę	13
Mažiau nei pusę	1
Beveik nė vienas	1
Nė vienas	-

Galima manyti, kad absoliuti dauguma mokinių pildė rimtai ir susikaupę. Ataskaitose nemaža įrašų “pildė susikaupę” ir pan. Nerimto požiūrio atvejų, trukdymų taip pat buvo, bet tai būdinga 3-4 proc. klasių (dirbo rimtai tik apie pusę mokinių 3 proc. klasių).

1.9 lentelė. Ar mokiniams, jūsų nuomone, buvo lengva ar sunku atsakyti į klausimus?

Atsakymai	Procentai	Absoliutus klasių skaičius
Labai lengva	10	40
Veikia lengva	47	179
Nei lengva, nei sunku	25	98
Veikia sunku	16	60
Labai sunku	2	8

Matome, kad beveik penktadaliui mokinių (iki 20 proc.) anketa atrodė per ilga, varginanti, pabaigoje nusibosdavo pildyti; kai kam per sudėtinga, tekdavo aiškinti klausimus. Bet daugumai mokinių anketą pildyti buvo veikiau lengva ar labai lengva – atitinkamai 47 proc. ir 10 proc., ketvirtadaliui – nei lengva, nei sunku.

1.10 lentelė. Kiek vidutiniškai minučių mokiniai pildė anketą?

Vidutiniškai.....38.....minutes
Vidutinė trumpiausia ir ilgiausia trukmė: nuo 20 minučių iki 60 minučių

Didžiausia dalis - 32 proc. mokinių pildė anketą apie 40 minučių, 21 proc. - 35 minutes, 17 proc. - 45 minutes, 15 proc. - 30 minučių. Tik 4 proc. pildė ilgiau negu 45 minutes. Lygindami anketų pildymo trukmę su 2003 metų (vidutiniškai 44 min.) matome, kad vidutinė trukmė kiek trumpesnė – tam gali turėti įtakos ir interviuotojų – geriau parengtų ir instruktuočių, negu mokytojai, vadovavimas tyrimui.

1.6 Statistinė duomenų analizė

Pirminiai anketinių apklausų duomenys buvo apdoroti naudojant SPSS 16/Windows kompiuterinės analizės paketą. Duomenų suvedimo patikimumas užtikrintas pakartotinių jų kodavimo tikrinimu - buvo patikrinta 5 proc. (kas dvidešimta) anketa nuo viso duomenų masyvo. Pirminiai duomenys daugiausia analizuoti aprašomosios statistikos pagalba. Analizuojant statistinio reikšmingumo parametrus taikyta ir daugiamatė statistika (koreliacinė analizė, statistinio reikšmingumo testai, kt.), o nagrinėjant narkotinių medžiagų vartojimo veiksnius naudota faktorinė ir klasterinė analizė.

1.7 Atsakingi tyrėjai ir institucijos

Tyrimas Lietuvoje finansuotas iš Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos tikslinių lėšų. Tyrimą atliko tyrėjų grupė prie Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro:

Tadas Tamošiūnas (tyrimo vadovas Lietuvoje)

Irena Šutinienė, Algimantas Šimaitis (tyrėjai)

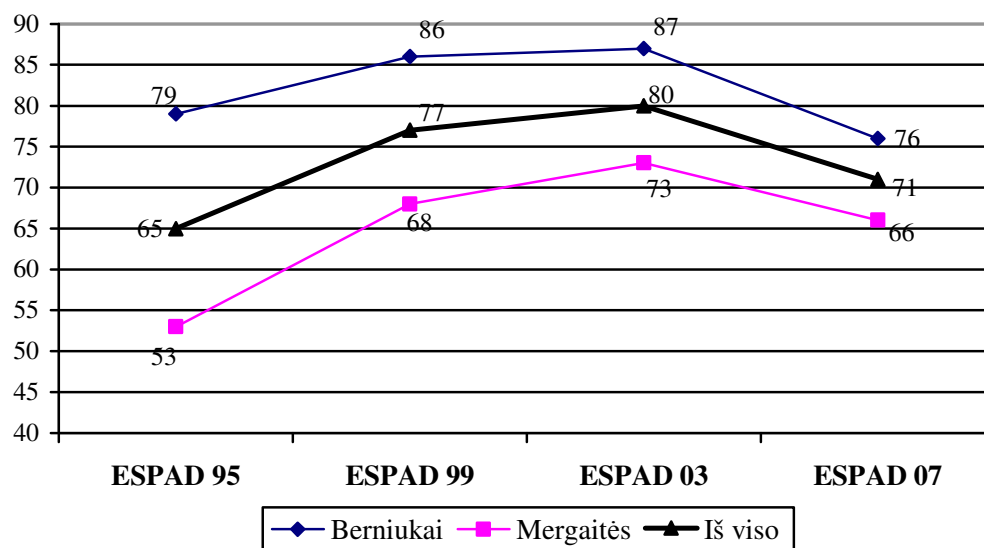
Pirminius duomenis padėjo surinkti Renata Leitienė, Olga Tamošiūnienė, Džiuljeta Ruškytė, Sonata Matakaitė, Kęstutis Trakšelis, Nijolė Šikšnienė, Aušra Malinauskaitė.

II. ESPAD 2007 Lietuvos rezultatai: tabako vartojimas

2.1. Tabako vartojimo mastas ir jo kaitos tendencijos

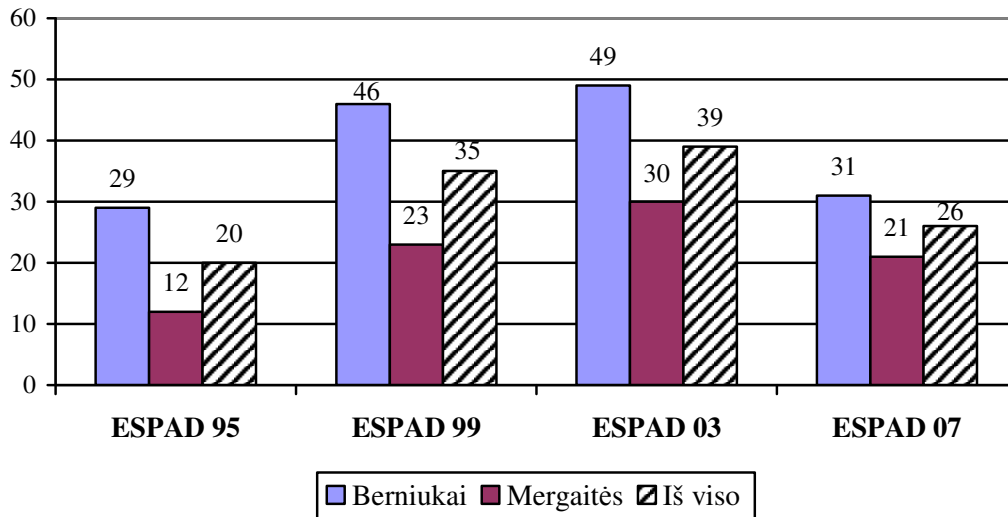
Apklauso duomenys rodo, kad 15-16 metų amžiaus mokinių **tabako vartojimas nuo 2003 metų sumažėjo** pagal daugelį rodiklių. Nuo 2003 metų sumažėjo 15-16 metų amžiaus mokinių, rūkusių ne mažiau kaip 1-2 kartus per gyvenimą (nurodė, kad niekada nerūkė 29 proc., tad bent kartą-du arba daugiau per gyvenimą rūkusių yra atitinkamai 71 proc.) Ypač ženkliai sumažėjo bandžusių rūkyti berniukų. Duomenys pateikti 2.1 diagramoje.

2.1 diagrama. Bent kartą gyvenime rūkė cigaretes (proc.)

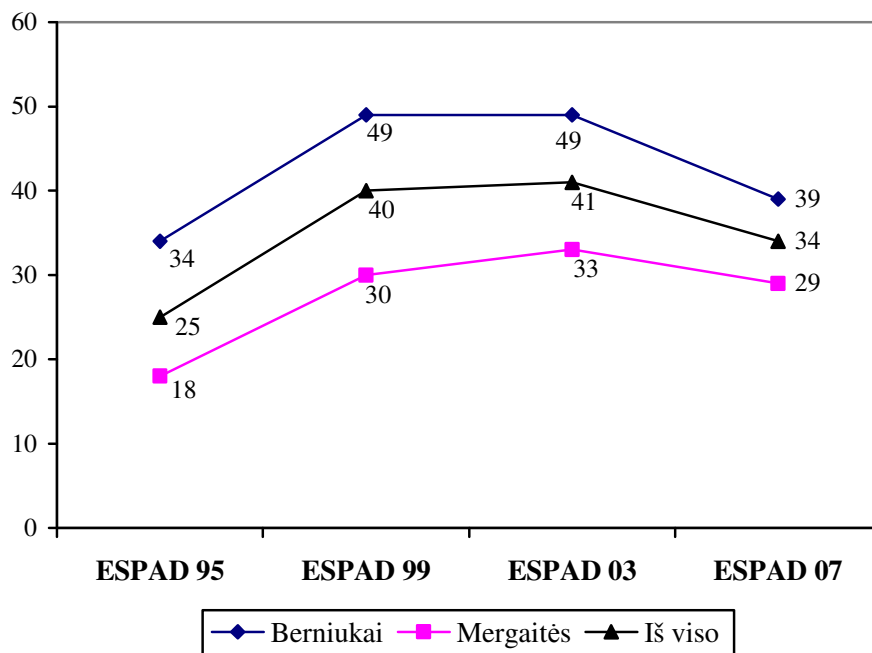

Rūkymo kaip įpročio paplitimą tarp mokinių tiksliau nusako rūkymo dažnis 40 ir daugiau kartų per gyvenimą ir rūkymas per paskutines 30 dienų. Čia taip pat matome panašias tendencijas – dažnai ar pastoviai rūkusių paauglių – tiek berniukų, tiek mergaičių - skaičius gana ženkliai sumažėjo, ypač mažėjant rūkančių berniukų (2.2, 2.3 diagramos). Tad galima konstatuoti bendrą tabako vartojimo mažėjimo tendenciją. Šį mažėjimą lėmusių veiksnių, matyt, yra ne vienas. Greičiausiai turėjo įtakos tabako reklamos apribojimai bei socialinė reklama, gaminių ženklinimas, padidėjusi tabako gaminių kaina, draudimai rūkyti viešose uždaroje erdvėse ir kiti apribojimai, motyvavimas ir pagalba metantiems rūkyti, prevencinės per švietimo sistemą diegiamos priemonės ir kt. Visuomenės nuostatos rūkymo atžvilgiu taip pat tampa mažiau palankios rūkymui.

2.2 diagrama. 40 ir daugiau kartų per gyvenimą rūkę cigaretės mokiniai (proc.)

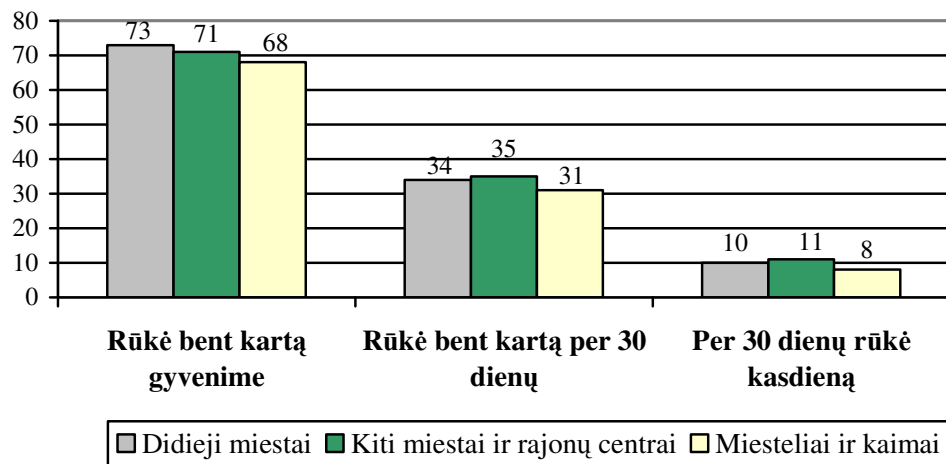
2.3 diagrama. Rūkymas per paskutines 30 dienų (proc.)

Kita statistinė tendencija – pagal visus rodiklius **tabako vartojimas tarp berniukų sumažėjo žymiai labiau negu tarp mergaičių**. Tokios pokyčių kryptys lemia ir tai, kad **mažėja tabako vartojimo skirtumai tarp lyčių**, jie yra mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį.

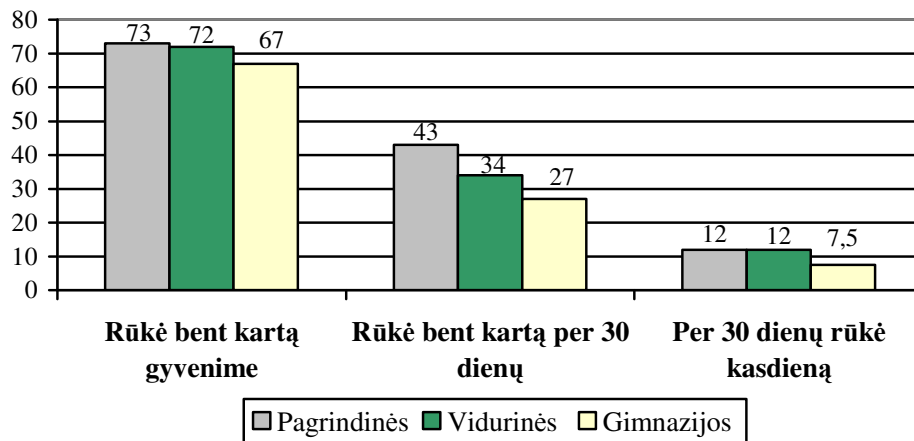
Rūkymo paplitimas skiriasi priklausomai nuo mokinių gyvenamosios vietos urbanizacijos laipsnio: tiek didžiųjų miestų, tiek rajonų centrų ir mažesnių miestų mokiniai vartoja tabaką dažniau, negu miestelių ir kaimų. Tabako vartojimo paplitimas tarp didžiųjų miestų ir mažesnių miestų bei rajonų centrų mokinių beveik nesiskiria (2.4 diagrama).

2.4 diagrama. Rūkymo paplitimas miesto ir kaimo vietovėse (proc., visi mokiniai)

Kiek didesni yra rūkymo paplitimo skirtumai skirtingo tipo mokyklose (2.5 diagrama).

2.5 diagrama. Rūkymo paplitimas pagal mokyklos tipą (proc., visi mokiniai)

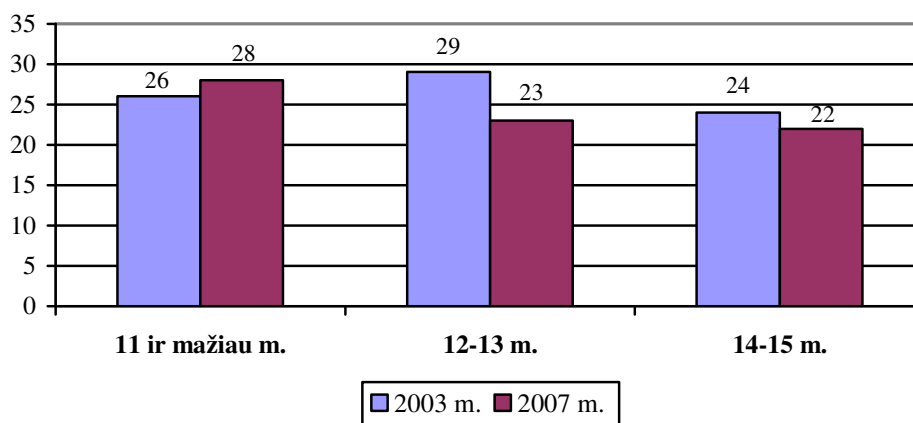

Daugiausia tiek bent kartą gyvenime bandžiusių rūkyti, tiek ypač rūkančių pastoviai mokinių yra pagrindinėse mokyklose, mažiausia – gimnazijose. Ryškiausiai nuo kitų tipų mokyklų skiriasi gimnazijos, ypač pagal mažesnę pastoviai rūkančių mokinių skaičių.

2.2. Pirmųjų bandymų rūkyti amžius

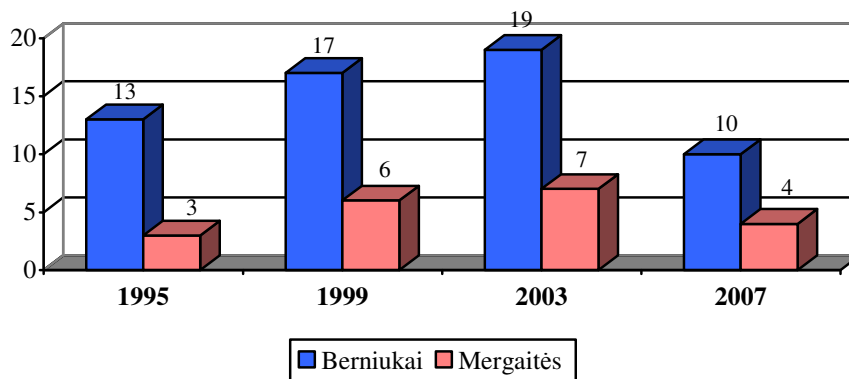
Ne visos tabako vartojimo kaitos tendencijos yra teigiamos: rezultatai rodo, kad **pirmą kartą pabandančių rūkyti mokinių amžius jaunėja** (2.6 diagrama).

2.6 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą surūkė cigaretę (proc., visi mokiniai)

2007 metų duomenimis, net 16 proc. pirmą kartą pabandė rūkyti turėdami 9 ar mažiau metų, o 13 m. ir jaunesni mokiniai surūkė pirmą cigaretę: 2003 metais – 55 proc. (66 proc. berniukų ir 44 proc. mergaičių), 2007 m. šiek tiek mažiau mokinių - 51 proc. (mergaičių beveik tiek pat – 43 proc., berniukų mažiau – 55 proc.). Tad, nors pabandžiusių rūkyti iki 13 metų mokinių nuo 2003 metų šiek tiek sumažėjo, ypač berniukų, bet daugėja mokinių, bandančių rūkyti labai anksti - iki 11 metų (28 proc., tarp jų 19 proc. 9 metų ir jaunesnių berniukų ir 11 proc. šio amžiaus mergaičių).

2.7 diagrama Pradėjo rūkyti kasdieną 13 metų ir jaunesni mokiniai (berniukų ir mergaičių proc.)

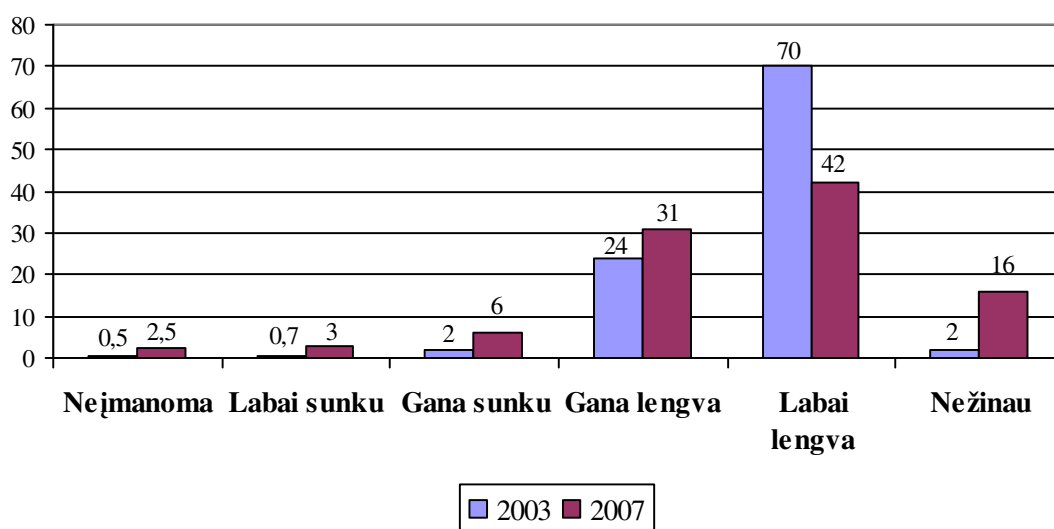
Bet bendras pradėjusių pastoviai (kasdien) rūkyti 13 metų ir jaunesnių mokinių vidurkis sumažėjo, ypač mažėjant berniukų skaičiui (2.7 diagrama). Pradėjo rūkyti kasdien: 2003 metais – 13 proc. 13 metų ir jaunesnių mokinių (tarp jų 2 proc. 11 metų ir jaunesnių mokinių), 2007 metais - 7 proc. 13 metų ir jaunesnių mokinių, tarp jų 11 metų ir jaunesnių mokinių liko taip pat 2 proc. (berniukų – 4 proc., mergaičių – 1,4 proc.).

Dauguma (du trečdaliai) dabar pastoviai rūkančių mokinių kasdien rūkyti pradėjo vėliau – 14-15 metų: 2007 metais pradėję rūkyti šiame amžiuje mokiniai sudarė 15 proc. visų mokinių. Dabar rūkančių cigaretes kasdien (nurodė, kad per paskutines 30 dienų surūkė ne mažiau kaip vieną cigaretę per dieną) 15-16 metų mokinių yra **21** proc., 2003 m. buvo **26** proc.

2.3. Tabako gaminių prieinamumas

Tabako gaminių prieinamumas mokiniams, jų vertinimu, taip pat **sumažėjo, bet tebelieka gana didelis** (2.8 diagrama).

2.8 diagrama. Ar tau būtų sunku gauti cigarečių, jei norėtum? (proc., visi mokiniai)

Net **73** proc. 2007 metais teigė, kad panorėję jie gana lengvai arba labai lengvai galėtų įsigyti cigarečių. Bet šis rodiklis vis dėlto gerokai sumažėjo - 2003 m. teigė galį gana lengvai arba labai lengvai įsigyti cigarečių net **94** proc., tad institucinės pastangos riboti tabako vartojimą duoda efektą. Kita vertus, šie duomenys iš dalies subjektyvūs – rūkantieji ir nerūkantieji mokiniai tabako gaminių prieinamumą vertina kiek skirtingai: duomenys rodo, kad nebandę rūkyti ir nerūkantys mokiniai mano, kad tabako gaminių įsigyti yra sunkiau, negu rūkantieji, taip pat jų daugiau nurodo nežiną apie galimybę

įsigyti, tad tabako vartojimo mažėjimas iš dalies turi įtakos ir žemesniems galimybės įsigyti cigarečių vertinimams.

2.4. Rūkymo keliamos rizikos suvokimas

Paauglių įsitikinimai apie su tabako vartojimu susijusias rizikas (sveikatai ir kt.) susiję su jų rūkymo intensyvumu. Manantys, kad ir retkarčiais surūkyta viena kita cigaretė susijusi su rizika, ne tik rečiau rūko, bet tarp jų žymiai mažiau ir bent kartą gyvenime bandžiusių rūkyti mokinių. Tuo tarpu mokiniai, kurie mano, kad pakenkti sau rizikuoja tik daug rūkantys (surūkantys vieną ar daugiau pakelių cigarečių per dieną) yra bandę rūkyti beveik taip pat dažnai, kaip ir manantys, kad daug rūkantys žmonės nerizikuoja sau pakenkti. Įsitikinimas, kad rūkantys žmonės nerizikuoja sau pakenkti, susijęs su pastoviu ar dažnu rūkymu: rūkančių daugiau negu nerūkančių paauglių mano, kad rūkydami jie nerizikuoja arba mažai rizikuoja. Bet įsitikinimas maža tabako vartojimo keliamą riziką nebūtinai yra vienintelė rūkymo priežastis; dažnesnis rūkančių paauglių pritarimas šiai nuomonei iš dalies gali būti nulemtas noro pateisinti savo tabako vartojimą bei kol kas sukėlusios mažai neigiamų pasekmių jų rūkymo patirties; bet įsitikinimas rūkymo žala, be abejo, daro nemažą įtaką tabako vartojimo mažėjimui.

Iš viso dešimtadalis (11 proc.) mokinių mano, kad kartais rūkydami cigaretes žmonės visiškai nerizikuoja pakenkti sau, 37 proc. – kad rizikuoja tik šiek tiek, maždaug po ketvirtadalį mokinių mano kad rizikuoja vidutiniškai (25 proc.) ar smarkiai (23 proc.). Tad beveik pusė mokinių mano, kad kartais rūkantys cigaretes žmonės beveik nerizikuoja; bet, lyginant su 2003 metais, padaugėjo (nuo 14 proc. iki 23 proc.) mokinių, manančių, kad ir kartais rūkant rizikuojama stipriai. Surūkančių vieną ar du pakelius per dieną žmonių rizikos pakenkti sau suvokimas nuo 2003 metų iš esmės nepakito: kad rizikuoja smarkiai 2007 m. mano 62 proc., vidutiniškai – 18 proc. – iš viso vidutinę ir didesnę negu vidutinę riziką pripažįsta 80 proc. mokinių. Bet 5 proc. mokinių mano, kad ir toks intensyvus rūkymas nekelia rizikos. Vis dėlto rizikos suvokimas visumoje šiek tiek padidėjo, tad prevencinis darbas (įskaitant cigarečių žymėjimą ir pan.) duoda rezultatų ir šioje plotmėje.

Daliniai apibendrinimai

- Tyrimo duomenimis, tabako vartojimas tarp 15-16 metų amžiaus mokinių nuo 2003 metų sumažėjo; šią tendenciją atspindi visi tyrimo rodikliai. Tarp 15-16 metų amžiaus mokinių 2007 metais buvo 71 - 73 proc. bent kartą gyvenime bandžiusių rūkyti, 2003 metais tokių buvo 80 proc. (Šis rodiklis tikrintas keliais variantais ir

nurodžiusių, kad niekada nerūkė dalis svyruoja atitinkamai nuo 29 proc. iki 27 proc.).

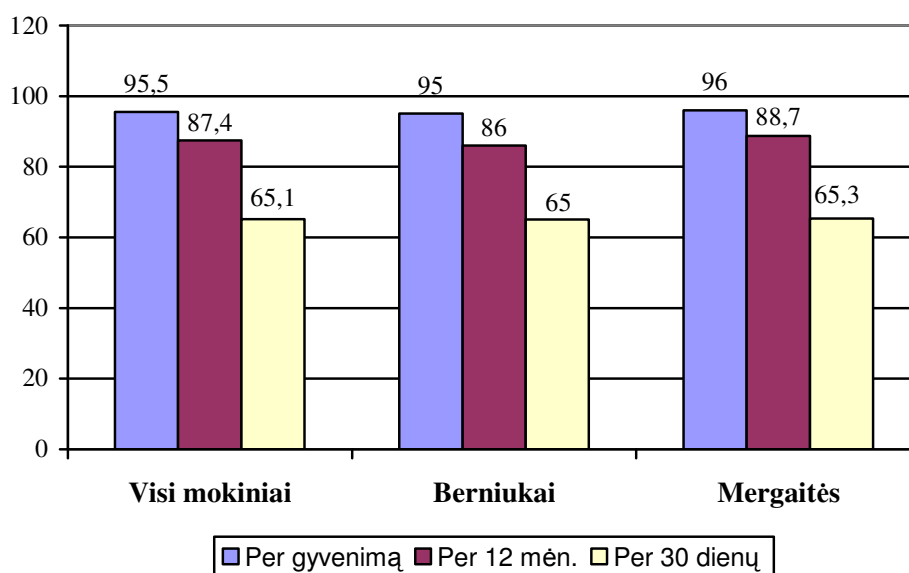
- Berniukų tabako vartojimas sumažėjo žymiai labiau negu mergaičių. Tad mažėja lyčių tabako vartojimo skirtumai ir jie yra mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį.
- Jaunėja pirmą kartą pabandančių rūkyti mokinių amžius: surūkiusių pirmą cigaretę 11 m. ir jaunesnių mokinių padaugėjo nuo 26 proc. iki 28 proc.: 2007 metų duomenimis, net 16 proc. pirmą kartą pabandė rūkyti turėdami 9 ar mažiau metų. Bet pradėjusių rūkyti cigaretes pastoviai (kasdien) 13 metų ir jaunesnių mokinių skaičius sumažėjo, daugiausia mažėjant berniukų skaičiui. Dabar rūkančių cigaretes kasdien 15-16 metų mokinių yra 21 proc., 2003 m. buvo 26 proc.
- Tabako gaminių prieinamumas mokiniams, jų vertinimu, taip pat sumažėjo, bet tebelieka gana didelis: 73 proc. 15-16 metų mokinių 2007 metais teigė, kad panorėję jie gana lengvai arba labai lengvai galėtų įsigyti cigarečių (2003 m. - 94 proc.)
- Paauglių įsitikinimai apie su tabako vartojimu susijusias rizikas (sveikatai ir kt.) susiję su jų rūkymu: mažiau pripažįstantys tokias rizikas rūko dažniau. Rūkymo rizikos suvokimas tarp paauglių nuo 2003 metų šiek tiek padidėjo.

III. Alkoholio vartojimas

3.1. Alkoholio vartojimo mastas ir jo kaita

Alkoholio vartojimas tarp 15 - 16 metų (besimokančių 8 - 10 klasėje) mokinių tebėra labai paplitęs. Abstinencų – per savo gyvenimą visai nevartojusių alkoholio – šios grupės mokinių tarpe nuo 2003 metų padaugėjo nuo 2,1 proc. iki 4,5 proc. Berniukų ir mergaičių vartojimo dažnis gana panašus (3.1 diagrama).

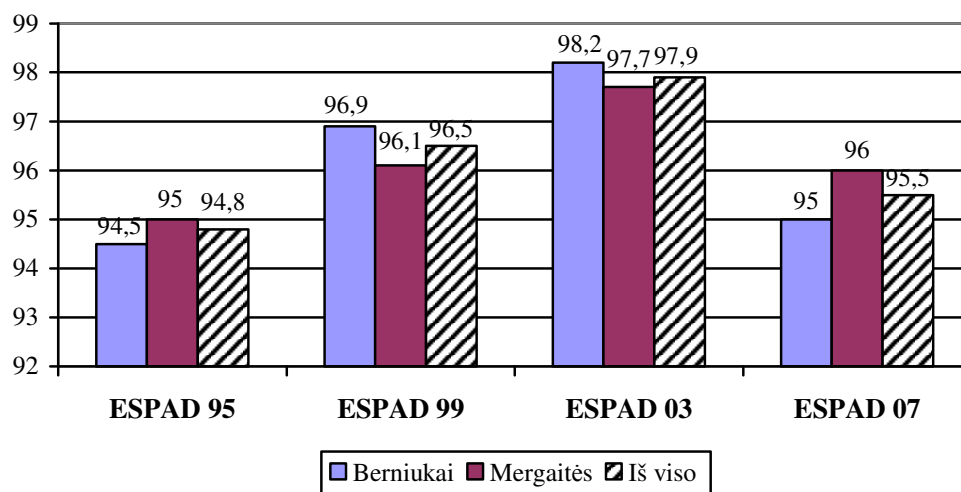
3.1 diagrama. Vartojo alkoholį bent 1-2 kartus per gyvenimą, 12 mėnesių ir 30 dienų (proc.)

Alkoholio vartojimas per 12 mėnesių iki apklausos taip pat labiau paplitęs tarp mergaičių negu berniukų: berniukų abstinencų (nevirtų alkoholio pastaruosius 12 mėn.) skaičius šiuo atveju beveik 3 proc. viršija nevartojusių alkoholio per šį laikotarpį mergaičių skaičių. Tik per 30 dienų iki apklausos alkoholį vartojo maždaug vienodas mergaičių ir berniukų skaičius. Galima manyti, kad alkoholio vartojimas tarp mergaičių paplitęs šiek tiek labiau, negu tarp berniukų, tačiau reikia turėti omenyje, kad skirtumai vyrauja paklaidos ribose.

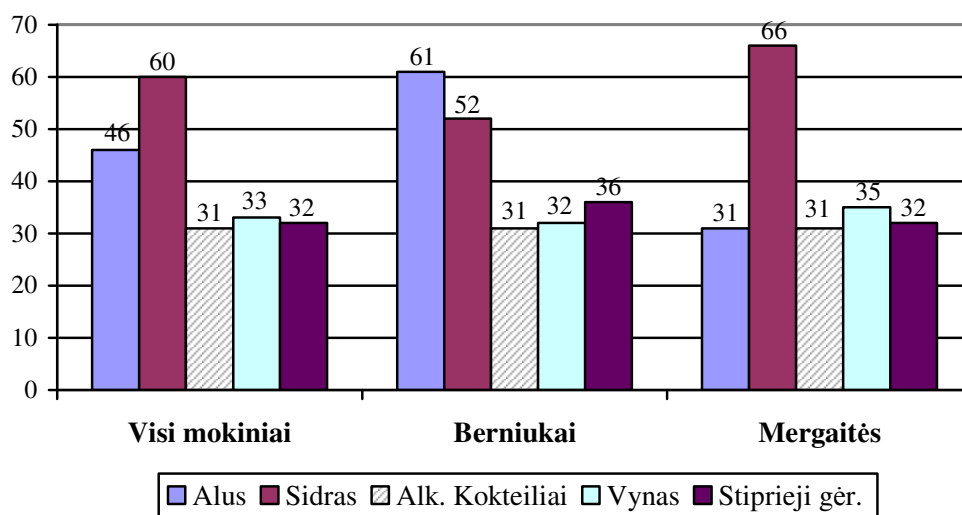
„Tikrųjų“ abstinencų – nurodančių, kad niekada gyvenime nevirtų alkoholio – skaičiaus 15-16 metų mokinių tarpe dinamiką nuo 1995 metų atspindi 3.2 diagrama.

3.2 diagrama. Vartojo alkoholį bent 1-2 kartus per gyvenimą (proc., visi mokiniai)

Kaip ir galima tikėtis, mokiniai vartojo skirtingus gėrimus; per paskutines 30 dienų iki apklausos jų dažniausiai vartotų alkoholinių gėrimų populiarumo duomenys rodo, kad dažniausiai mokiniai vartojo sidrą. Lietuvoje išpopuliarėjusį jau po 2003 metų tyrimo; šis gėrimas konkuruoja su anksčiau populiariausiu tarp jaunimo alumi.

3.3 diagrama. Per paskutines 30 dienų bent 1-2 kartus (ir dažniau) vartotų gėrimų rūšys (proc.)

Pagal pastarąsias 30 dienų vartotų gėrimų pasirinkimą yra nemaži lyčių skirtumai. Populiariausias gėrimas tarp berniukų yra alus (berniukų - 61 proc., mergaičių - 31 proc.), mergaičių – sidras. Berniukų vartotų gėrimų struktūroje nuo alaus nedaug atsilieka

sidras, tuo tarpu mergaičių dauguma (66 proc.) rinkosi būtent sidrą, o kitus gėrimus - beveik perpus mažiau.

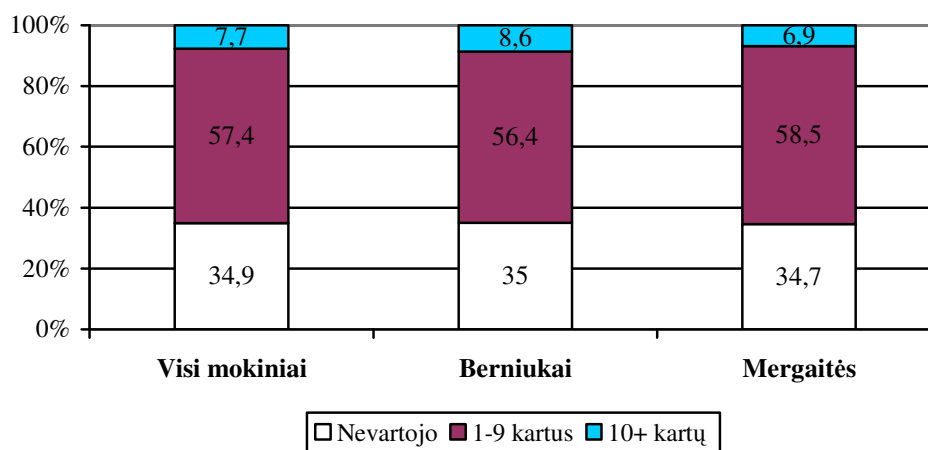
3.1 lentelė. Alkoholio vartojimo per gyvenimą dažnumas (proc.)

Pasiskirstymas	Vartojimo atvejų skaičius						
	0	1-2	3-5	6-9	10-19	20-39	40 +
Berniukai	5	9,5	11,7	10,2	17,6	13,1	32,8
Mergaitės	4	9,5	10,8	15,2	19,3	15,0	28,2
Iš viso	4,5	9,5	11,2	12,8	18,5	14,1	29,4

Tarp vartojusių alkoholį dažnai - 40 ir daugiau kartų per gyvenimą - mokinių daugiau yra berniukų, iš viso jų - 29 proc. Tarp santykinai rečiau (bet vis dėlto gana dažnai, iki 39 kartų) per gyvenimą vartojusių alkoholį yra daugiau mergaičių negu berniukų.

Dažnai - 40 ir daugiau kartų per 12 mėnesių - alkoholį vartojo 11 proc. mokinių, berniukų taip pat daugiau negu mergaičių (3.1 lentelė). Vartojimo per paskutines 30 dienų dažnumas atsispindi 3.4 diagramoje.

3.4 diagrama. Alkoholio vartojimo per paskutines 30 dienų dažnumas (proc.)

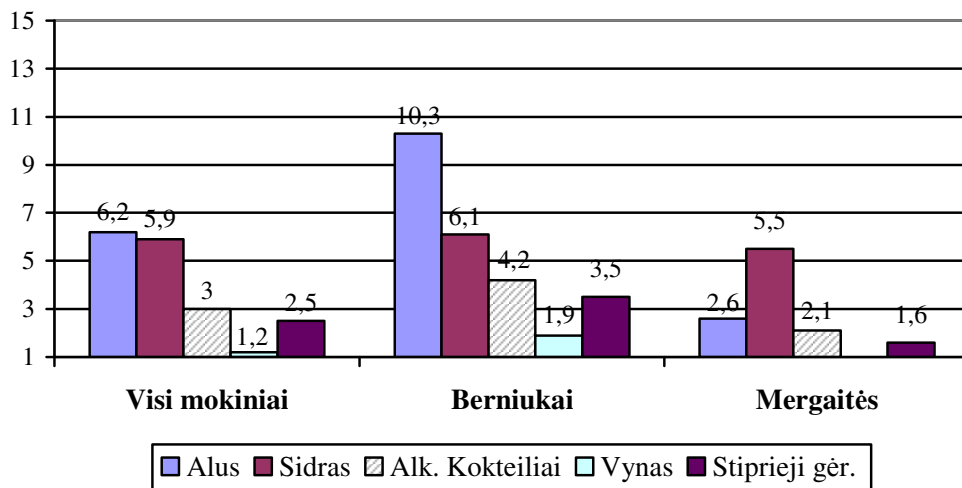

Alkoholio vartojimo per paskutines 30 dienų dažnumo duomenys rodo, kad, nors šiuo laikotarpiu vartojo alkoholį maždaug tiek pat mergaičių, kiek berniukų, mergaičių kiek mažiau tarp vartojusių alkoholį labai dažnai – 10 ir daugiau kartų per mėnesį. Visumoje pagal daugelį rodiklių vartojimo paplitimas tarp mergaičių net didesnis negu tarp berniukų. Nors jos alkoholį vartoja kiek rečiau, negu berniukai, bet skirtumai nėra labai dideli - mergaičių mažiau tik tarp vartojusių alkoholį labai dažnai.

Įvairių alkoholio rūšių vartojimo dažnumas taip pat skiriasi. Tarp per paskutines 30 dienų dažniausiai – 10 kartų ir dažniau – vartoto alkoholio rūšių vyrauja populiariausias berniukų gėrimas – alus; taip dažnai jį vartojo dešimtadalis -10,3 proc. berniukų; antroje

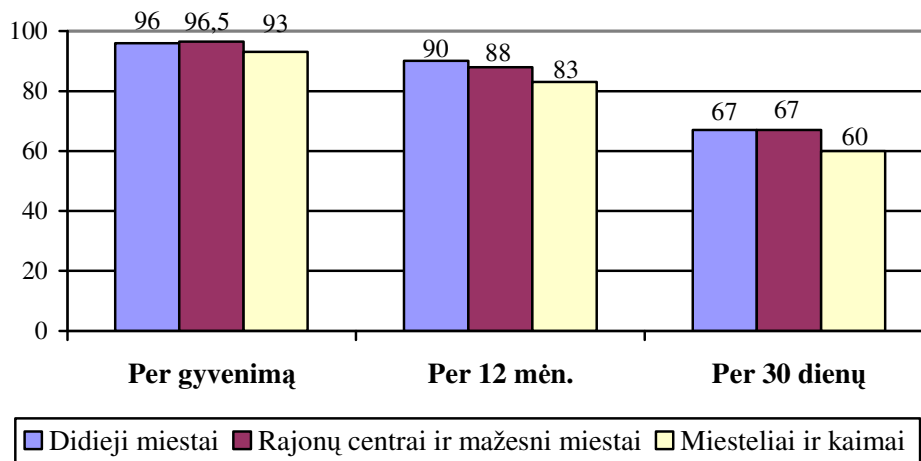
vietoje tarp dažniausiai mokinių paskutines 30 dienų prieš apklausą daugiau negu 10 kartų vartotų gėrimų – sidras.

3.5 diagrama. Per paskutines 30 dienų 10 kartų ir dažniau vartoto alkoholio rūšys (proc.)

Miesto ir kaimo vietovių alkoholio vartojimo skirtumai panašūs, kaip ir tabako vartojimo – mažiau vartoja tik miestelių ir kaimų mokiniai, o tarp miestų nėra didesnių skirtumų (3.6 diagrama).

3. 6 diagrama. Alkoholio vartojimo paplitimas miesto ir kaimo vietovėse

Vartojimo masto įvairių tipų mokyklose skirtumai gali būti susiję su miesto ir kaimo skirtumais (gimnazijų daugiau didžiuosiuose miestuose, pagrindinių mokyklų – kaimo vietovėse). Daugiausia abstincentų – nevartojusių alkoholio nė karto per gyvenimą - pagrindinėse mokyklose (6,2 proc.), vidurinėse - 4,8 proc., mažiausia – 3,3 proc.

gimnazijose. Panašūs ir vartojimo per 12 mėnesių ir per 30 dienų paplitimo skirtumai – daugiau – gimnazijose ir vidurinėse mokyklose, mažiau – pagrindinėse. Bet pagal dažno vartojimo rodiklius (10 ir daugiau kartų per 30 dienų) pirmauja pagrindinės mokyklos (9,7 proc.), nedaug atsilieka vidurinės (8 proc.), o gimnazijose dažnai vartojančių alkoholi kiek mažiau (5,7 proc.).

3.2. Alkoholio vartojimo įpročiai

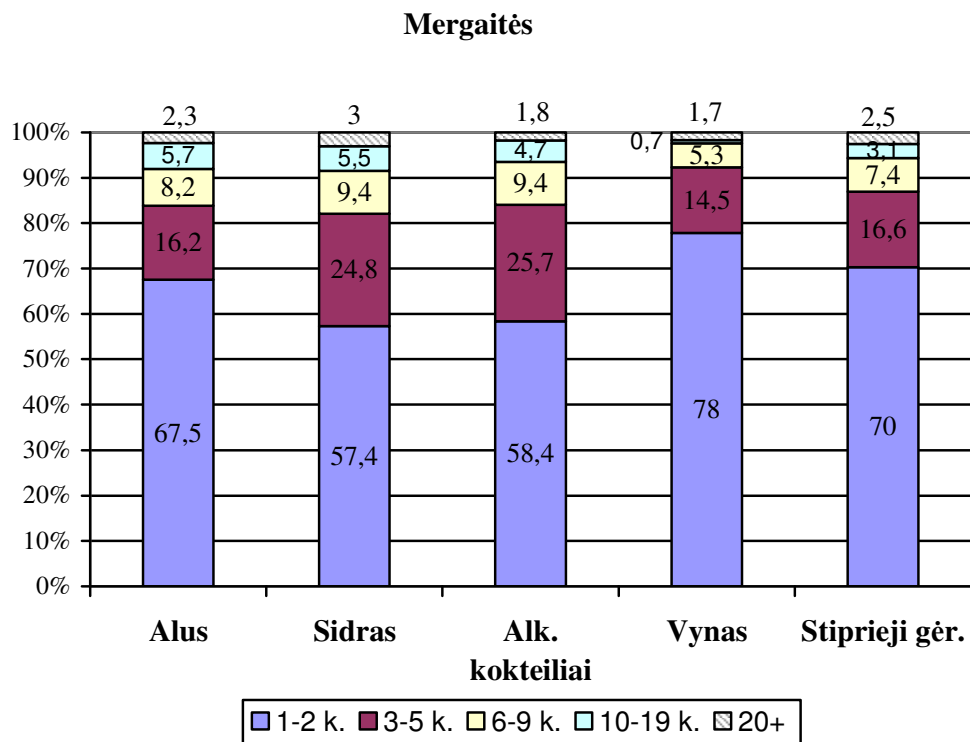
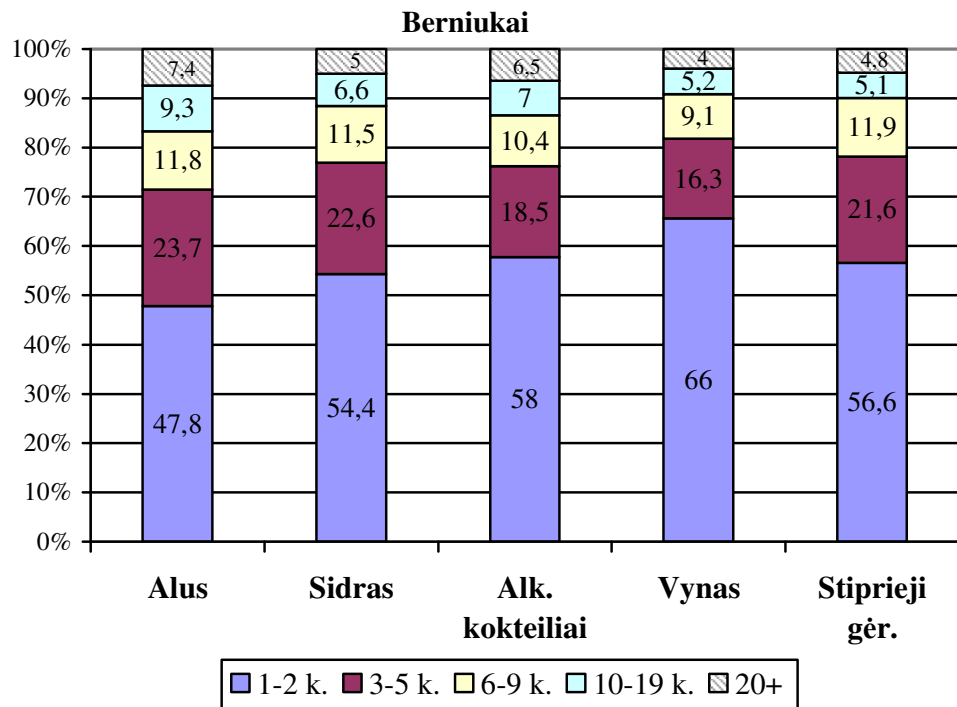
3.2.1. Vartojimo dažnumas ir rūšių pasirinkimas

Vartojimas per gyvenimą. Tik apie trečdalis (33,5 proc.) kada nors gyvenime vartojusių alkoholi mokinių vartojo jį retai - iki 9 kartų per gyvenimą (dar 4,5 proc. nevartojo visai); kiti vartojusieji (62 proc.) buvo vartoję alkoholi dažniau, tarp jų net 29 proc. – 40 ir daugiau kartų. Kaip jau minėta, tarp labai dažnai (40 ir daugiau kartų) vartojusių alkoholi daugiau berniukų (berniukų 32,8 proc., mergaičių 28,2 proc.). Dažnai (10 ir daugiau kartų per gyvenimą) vartojusių alkoholi mokinių grupėje lyčių skirtumai nereikšmingi - 63,5 proc. berniukų ir 62,2 proc. mergaičių.

Vartojimas per paskutinius 12 mėnesių iki apklausos. Per šį laiką nevartojo alkoholio 12,6 proc. apklaustų mokinių. Tarp vartojusiųjų alkoholi 61 proc. vartojo alkoholi retai (1 - 9 kartus), 27,3 proc. vartojo vidutiniškai (10 - 39 kartus), o dažnai – 40 ir daugiau kartų per paskutinius 12 mėnesių - nurodė vartoję alkoholi 12 proc. jį vartojusių paauglių (berniukų trečdaliu daugiau - apie 15 proc., mergaičių - 10 proc.). Retai vartojančiųjų grupėje daugiau mergaičių - 64,4 proc., berniukų - 56,4. O tarp vartojusių šiuo laikotarpiu vidutiniškai lyčių skirtumai nedideli (berniukų - 28,8 proc., mergaičių - 26 proc.). Tad ir šie rodikliai rodo, kad dažniau alkoholi vartoja berniukai, bet lyčių skirtumai Lietuvoje nėra labai dideli.

Vartojimas per paskutines 30 dienų. Per paskutines 30 dienų iki tyrimo nevartojo alkoholio 34,9 proc. mokinių (3.2 - 3.3 lentelė). Dauguma vartojusiųjų (73 proc.) vartojo alkoholi santykinai retai – nuo 1 iki 5 atvejų: 1-2 kartus - 49 proc. visų vartojusiųjų, 3-5 kartus – 24 proc. Penktadalis (20 proc.) vartojo alkoholi vidutiniškai dažnai – 6-19 kartų, o 5 proc. vartojusių alkoholi nurodė vartoję jį labai dažnai – nuo 20 iki 40 ir daugiau kartų per 30 dienų. Pagal šį rodiklį yra didesni lyčių vartojimo dažnumo skirtumai: rečiausiai – 1-2 kartus vartojusių alkoholi mergaičių yra žymiai daugiau negu berniukų – 54,2 proc., berniukų - 43,8 proc., o tarp dažniau vartojusiųjų daugiau yra berniukų (20-40+ kartų – 6 proc. berniukų ir 3,5 proc. mergaičių). Duomenis apie alkoholio vartojimo dažnumą patikslina atsakymai apie laiką, kada paskutinį kartą gertas alkoholis: 44 proc. visų mokinių nurodo paskutinį kartą vartoję alkoholi pastarąją savaitę, berniukų ir mergaičių skirtumai šiuo atžvilgiu nereikšmingi.

3.7 diagrama. Berniukų ir mergaičių alkoholio rūšių vartojimo per 30 dienų dažnumas (proc., tik vartojusieji alkoholį)

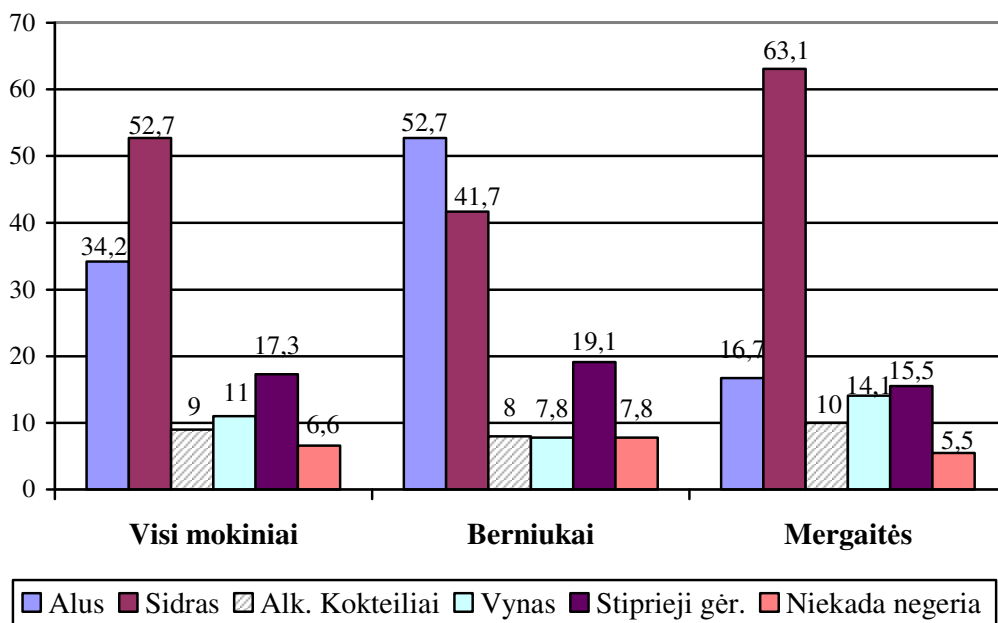

Vartojančių alkoholi berniukų ir mergaičių per 30 dienų vartotų alkoholio rūšių pasiskirstymas pagal vartojimo dažnumą matomas 3.7 diagramoje. Berniukai dažniausiai vartojo alų, rečiausiai - vyną. Daugiau negu pusė berniukų alų per 30 dienų vartojo dažniau negu 2 kartus, 17 proc. – daugiau negu 10 kartų per šį laikotarpį. Panašiu dažnumu, ypač vartojusieji dažniau negu 1-2 kartus, berniukai vartojo ir sidrą bei stipriuosius gėrimus. Mergaitės, vartojusios alkoholi, per 30 dienų iki apklausos beveik vienodai dažnai vartojo sidrą ir alkoholinius kokteilius (nors alkoholinių kokteilių vartotojų tarp visų apklaustų mergaičių yra žymiai mažiau negu sidro), tad šių gėrimų vartojimo įpročiai panašūs. Vyną, alų ir stipriuosius gėrimus juos vartojusios mergaitės vartojo rečiau.

3.2.2. Vartojami alkoholio kiekiai

Paskutinį kartą, kai gėrė alkoholi vartoto alkoholio rūšių santykis mažai skiriasi nuo jau aptarto per paskutines 30 dienų ne mažiau kaip 1-2 kartus vartotų gėrimų rūšių pasiskirstymo (3.8 diagrama): ir konkrečiu vartojimo atveju (paskutinį kartą, kai gėrė alkoholi) vyrauja tie patys populiariausi gėrimai. Per paskutinį vartojimo atvejį daugiausia mokinių vartojo sidrą, antroje vietoje – alų, trečioje – stipriuosius gėrimus; daugiausia berniukų vartojo alų, absoliuti dauguma mergaičių – sidrą; stipriuosius gėrimus vartojo tik 3 proc. daugiau berniukų negu mergaičių.

3.8 diagrama. Paskutinę dieną, kai gėrė alkoholi, vartotos gėrimų rūšys (proc., visi mokiniai)

Per vieną konkretų vartojimo atvejį suvartojamų gėrimų kiekiai skiriasi priklausomai nuo gėrimų rūšių. Dažniausi suvartojamo alaus kiekiai yra arba mažiau negu butelis ar skardinė (<500 ml) - 40 proc. visų vartojusiųjų, arba 1-2 buteliai/skardinės – 38 proc. visų vartojusiųjų alų. Berniukų ir mergaičių vartojamo per vieną kartą alaus kiekiai skiriasi: dauguma - 58 proc. vartojusių alų mergaičių gėrė mažiau negu butelį/skardinę (<500 ml), berniukų - 34 proc.; berniukai dažniausiai geria 1-2 butelius/skardines (40 proc. gėrusių alų paskutinį kartą kai jį vartojo); daugiau negu dešimtadalis (11,3 proc.) berniukų per paskutinį gėrimo atvejį nurodo išgėrę daugiau negu 4 butelius/skardines alaus (mergaičių - 1,7 proc.), 3-4 butelius/skardines (1001-2000 ml) alaus nurodo gėrę dar 15 proc. gėrusių alų berniukų. Stipriuosius gėrimus paaugliai vartoja taip pat santykinai dideliais kiekiais, ypač berniukai. Beveik pusė (47 proc.) šiuos gėrimus gėrusių mergaičių, ir tik mažiau negu trečdalis berniukų gėrė mažiau negu 2 taureles (<70 ml). Daugiau negu ketvirtadalis juos gėrusių berniukų (26 proc.) gėrė daugiau nei 6 taureles (>250 ml) per vieną kartą., dar 20 proc. - 4-6 taureles. Sidras vartojamas mažesniais kiekiais: dauguma - 67 proc. jį vartojusių mergaičių ir 51 proc. berniukų – nurodo išgėrę mažiau negu butelį/skardinę (<500 ml); daugiau negu 2 butelius/skardines sidro nurodo gėrę 13,9 proc. jį vartojusių berniukų ir 4,9 proc. mergaičių. Panašūs ir vyno vartojimo įpročiai: absoliuti dauguma jį vartojusiųjų paskutinį vartojimo kartą gėrė mažiau negu 2 taures (<200ml) – 64 proc. berniukų ir 85,5 proc. mergaičių. Bet 12 proc. gėrusių vyną berniukų per vieną kartą išgėrė butelį ar daugiau (≥ 750 ml), mergaičių – tik 0,7 proc.

3.2.3. Vartojimo masto ir dažnumo kaita

Lyginant su 2003 metais, alkoholio vartojimo paplitimas Lietuvoje sumažėjo (diagrama 3.2), pagal kai kuriuos rodiklius gana ženkliai. Abstinentų - nevartojusių alkoholio per gyvenimą padaugėjo nuo 2,1 iki 4,5 proc. Vartojusių alkoholį bent 1-2 kartus per paskutinius 12 mėnesių sumažėjo nuo 94 proc. iki 87 proc. (berniukų aštuoniais, mergaičių – penkiais proc.). Labiausiai sumažėjo vartojusių alkoholį per paskutines 30 dienų mokinių – nuo 77 proc. 2003 m. iki 65 proc. - 2007 metais, berniukų irgi kiek didesniu laipsniu, negu mergaičių. Pasikeitė berniukų ir mergaičių santykis: jei 2003 metais alkoholio vartojimo mastas tarp berniukų buvo didesnis, dabar lyčių skirtumai labai sumažėjo, kai kuriais atžvilgiais – išnyko. Pagal kai kuriuos alkoholio vartojimo parametrus mergaičių yra daugiau už berniukus, pavyzdžiui, tarp abstinentų berniukų yra 5 proc., mergaičių - 4 proc.

Pakito ir alkoholio vartojimo dažnumas: sumažėjo kai kurie dažno alkoholio vartojimo, ypač per gyvenimą, rodikliai.

3.2 lentelė. Alkoholio vartojimo per gyvenimą dažnumo kaitos tendencijos (proc.)

Tyrimas	Vartojimo atvejų skaičius						
	0	1-2	3-5	6-9	10-19	20-39	40 +
ESPAD 95	5,2	12,5	19,8	20,5	18,8	11,3	12,0
ESPAD 99	3,5	8,2	14,4	15,0	20,3	15,3	23,3
ESPAD 03	2,1	4,6	10,5	10,7	16,4	17,7	38,0
ESPAD 07	4,5	9,5	11,2	12,8	18,5	14,1	29,4

Bet kai kurie rodikliai rodo, kad dažno alkoholio vartojimo įpročiai išlieka gana populiarūs, o kai kuriose grupėse net plinta. Jei dažnai – 40 ir daugiau kartų per gyvenimą - gėrusių alkoholį ženkliai sumažėjo tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių, tai per paskutinius 12 mėnesių vartojusių alkoholį 20 ir daugiau kartų mergaičių nuo 2003 metų liko maždaug tiek pat (17 proc.), sumažėjo tik berniukų (3.3 lentelė). Tuo tarpu tarp vartojusių alkoholį 10 ir daugiau kartų per paskutines 30 dienų mokinių liko beveik tiek pat kiek 2003 metais, tarp jų berniukų sumažėjo nuo 12,8 proc. iki 8,6 proc., mergaičių - padaugėjo nuo 4,7 proc. iki 6,9 proc.

3.3 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo dažnumas (proc.)

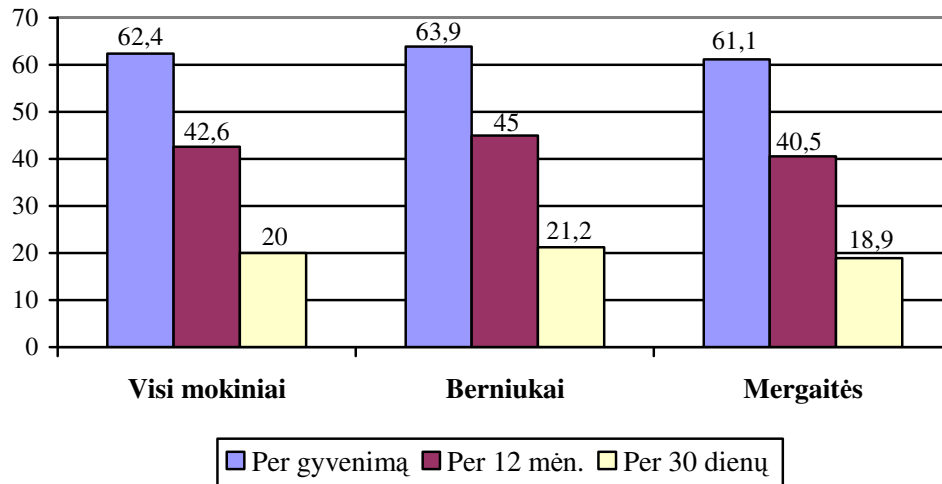
Tyrimas	Alkoholio vartojimas					
	Per paskutinius 12 mėnesių 20 ir daugiau kartų			Per paskutines 30 dienų 10 ir daugiau kartų		
	Berniukai	Mergaitės	Iš viso	Berniukai	Mergaitės	Iš viso
ESPAD 95	8,0	5,0	6,5	2,6	1,0	1,7
ESPAD 99	19,9	11,0	15,6	9,5	5,3	7,5
ESPAD 03	28,7	17,2	23,0	12,8	4,7	8,6
ESPAD 07	21,6	17	19,2	8,6	6,9	7,7

Tad mergaičių alkoholio vartojimas sumažėjo mažiau, negu berniukų, o pagal kai kuriuos rodiklius liko toks pat ar net padidėjo. Tik tarp labai dažnai vartojusių alkoholį paauglių yra daugiau berniukų. Didžiausiu laipsniu tai sietina su sidro bei alkoholinių kokteilių pardavimo ir reklamos sklaida (iki 2007 metų reklama dar nebuvo ribojama). Tai patvirtina mergaičių ir berniukų vartojamų gėrimų struktūros pasikeitimai: joje pirmąją sidras, nukonkuravęs alų, kurį 2003 metais per paskutines 30 dienų buvo vartoję tiek pat mokinių, kiek dabar sidrą - 60 proc.

3.2.4. Girtumas ir nesaikingas vartojimas

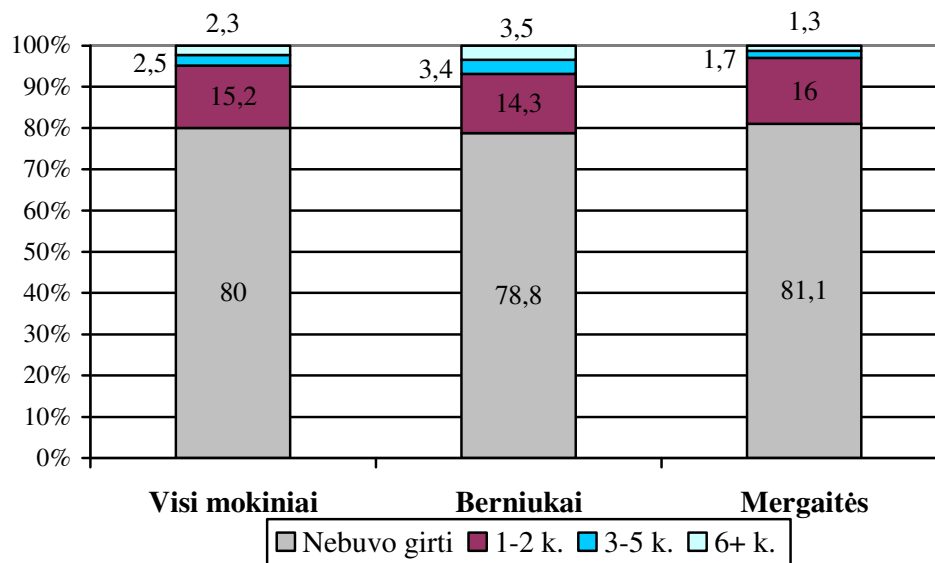
Kaip jau matėme pagal vartojimo kiekių duomenis, nesaikingo alkoholio vartojimo atvejai nėra reti, ypač tarp berniukų. Mokinių savo girtumo atvejų (jų subjektyviu vertinimu) skaičius įvairiais laikotarpiais atsispindi 3.9 diagramoje.

3.9 diagrama. Buvo girti ne mažiau kaip 1-2 kartus per gyvenimą, 12 mėnesių ir 30 dienų (proc.)

Matome, kad **bent kartą gyvenime buvo girti daugiau kaip 60 proc. mokinių**, bent kartą per pastaruosius metus – 43 proc., o penktadalis bent kartą buvo girti per paskutinį mėnesį iki apklausos. Pagal šį rodiklį, girtumo paplitimą (buvo girti bent 1-2 kartus), mergaitės beveik nesiskiria nuo berniukų. Tad mergaičių ir berniukų girtumo ne mažiau kaip 1-2 kartus per gyvenimą, 12 mėnesių ir 30 dienų atvejų skirtumai 2007 metais tapo labai nedideli. Bet berniukai girtauja dažniau, mergaitės - rečiau: 20 ir daugiau kartų per gyvenimą buvę girti berniukai nurodo beveik 3 kartus dažniau: 9,2 proc. berniukų, 3,4 proc. mergaičių.

3.10 diagrama. Girtumo atvejų per paskutines 30 dienų dažnumas (proc.)

Girtumas per paskutines 30 dienų yra rizikingo (paaugliams gresiančio priklausomybe) vartojimo rodiklis, jo atvejų dažnumai rodo rizikingo gėrimo paplitimo laipsnį (3.10 diagrama). Rizikingam, nesaikingam gėrimui priskirtini ir dažno girtumo per paskutinius 12 mėnesių atvejai – daugiau negu dešimtadalis (10,8 proc.) berniukų nurodo per pastaruosius metus buvę girti daugiau kaip 6 kartus (tarp jų net 6,3 proc. - 10 ir daugiau kartų); mergaičių per šį laikotarpį buvo girtos 6 ir daugiau kartų dvigubai mažiau - 4,9 proc.

Objektyvus nesaikingo alkoholio vartojimo rodiklis yra didelio alkoholio kiekio per paskutines 30 dienų suvartojimas vieno gėrimo atvejo metu; tai kiekis, susijęs su intoksikacija, kai vienas po kito iš eilės geriami 5 ar daugiau „standartiniai gėrimai“: alaus buteliai (po 500 ml), 5-ios ar daugiau taurės vyno, 5-ios ar daugiau taurelės stipraus alkoholinio gėrimo ar 5 ir daugiau taurės kokteilio. Šie alkoholio kiekiai yra tarpusavyje lygintini, nes juose visuose yra maždaug vienodas alkoholio kiekis ir suvartoję 5 šiuos vienetus mokiniai suvartoja tą patį kiekį alkoholio. Net **41,4** proc. mokinių per paskutines 30 dienų bent 1 kartą yra išgėrę iš eilės 5 ar daugiau „standartinius gėrimus“ alkoholio; tai beveik pusė - **48,3 proc. berniukų** ir daugiau nei trečdalis – **34,8 proc. - mergaičių**. Vartojusių tokių alkoholio kiekį 1 ir 2 kartus per 30 dienų berniukų ir mergaičių skaičius beveik nesiskiria, o 3 ir daugiau kartų per šį laikotarpį išgėrusių 5 ar daugiau „gėrimų“ iš eilės yra daugiau berniukų - 15,8 proc., mergaičių – 8 proc.

3.2.5. Girtumo ir besaikio gėrimo kaitos tendencijos

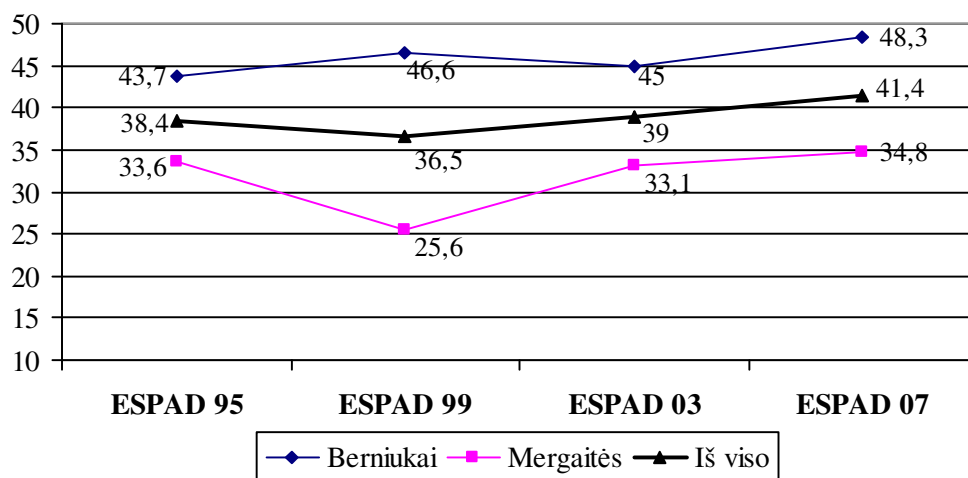
Girtumo paplitimas, iki 2003 metų didėjęs, 2007 metais **sumažėjo**. Mokinių, nurodžiusių, kad bent kartą gyvenime buvo girti, 2007 metais buvo beveik 20 proc. mažiau, negu 2003 metais (3.4 lentelė). Per paskutinius 12 mėnesių 2003 m. Lietuvoje buvo girti 66 proc. mokinių (73 proc. berniukų ir 60 mergaičių); 2007 metais - 42,6 proc. (45 proc. berniukų ir 40,5 proc. mergaičių); per paskutines 30 dienų 2003 m. - 36,9 proc. mokinių, 2007 m. – 20 proc.; tad **girtumo paplitimas sumažėjo gana ženkliai**. Taip pat sumažėjo dažno girtavimo atvejų: paauglių, kurie per gyvenimą buvo girti 20 ir daugiau kartų sumažėjo nuo 20 proc. iki 6,2 proc. Sumažėjo ir mergaičių, ir berniukų girtumo rodikliai, bet berniukų gerokai didesniu laipsniu.

3.4 lentelė. Girtumo atvejų per gyvenimą dažnumas (proc.)

Tyrimas	Bent kartą gyvenime buvo girti			20 ir daugiau kartų per gyvenimą buvo girti		
	Berniukai	Mergaitės	Iš viso	Berniukai	Mergaitės	Iš viso
1995	72,8	67,9	70,2	12,3	5,1	8,5
1999	81,2	65,5	73,6	19,5	6,3	13,2
2003	86,3	76,5	81,4	28,3	11,7	20
2007	63,9	61,1	62,4	9,2	3,4	6,2

Besaikio gėrimo atvejų paplitimo duomenys rodo kitokias kaitos tendencijas – **besaikio gėrimo įpročiai plinta** (3.11 diagrama). Besaikio gėrimo per paskutines 30 dienų atvejų, lyginant su 2003 metais, padaugėjo tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių ir šie rodikliai yra didžiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį. Tad, **nors girtumo atvejų tarp paauglių sumažėjo, tai nereiškia besaikio gėrimo mažėjimo.**

3.11 diagrama. Besaikis gėrimas (per vieną gėrimo atvejį išgerti iš eilės 5 ir daugiau standartiniai vienetai) per paskutines 30 dienų (proc.).

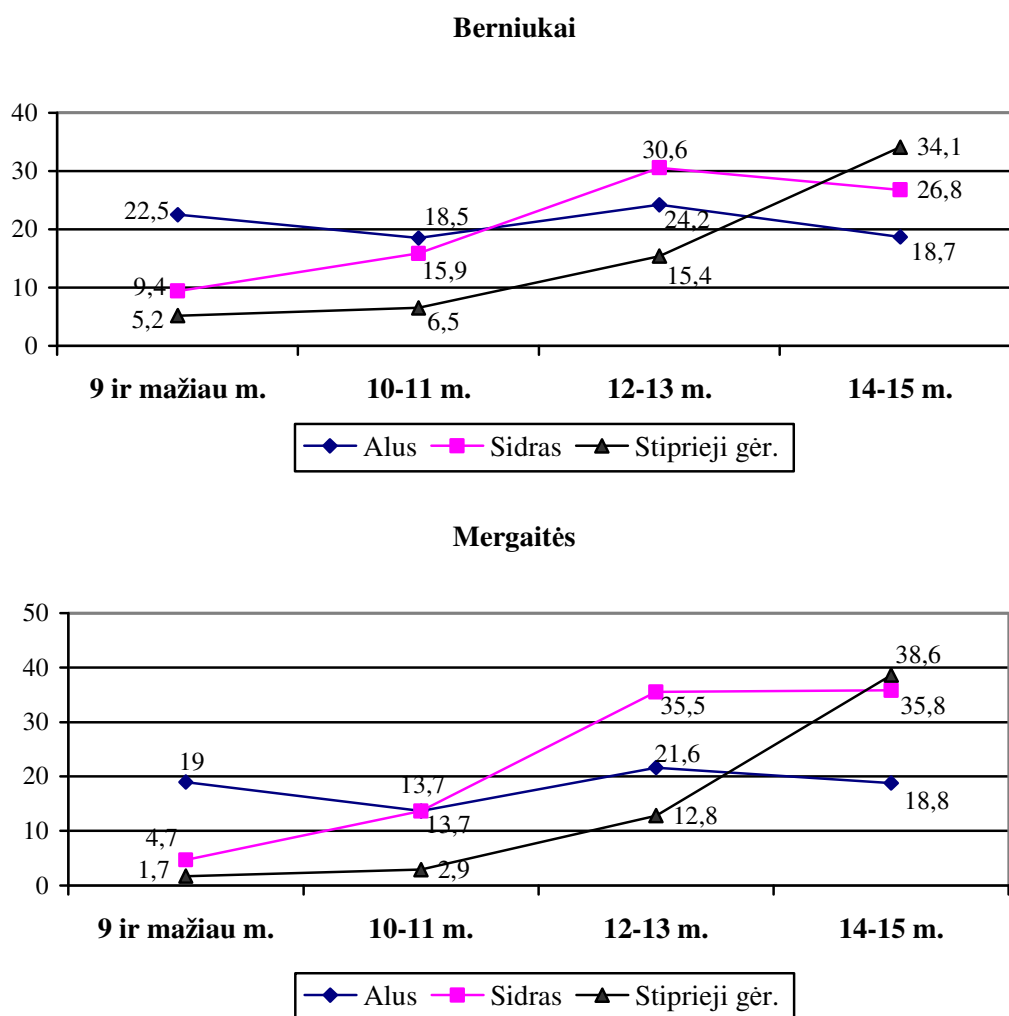
Mergaičių, kurios tokį gėrimų kiekį gėrė vieną kartą per paskutines 30 dienų, skaičius maždaug toks pat kaip berniukų (apie 18 proc.); bet tarp nesaikingai gėrusių per 30 dienų šešis ir daugiau kartų vyrauja berniukai. Tad nors dažno nesaikingo gėrimo, kaip ir dažno alkoholio vartojimo srityje tradiciškai pirmauja berniukai, pagal kai kuriuos rodiklius skirtumai tarp lyčių mažėja, didėjant mergaičių besaikio gėrimo įpročių paplitimo rodikliams, o berniukų mažėjant arba išliekant panašioms kaip anksčiau. Išlieka mažesni tik dažno mergaičių gėrimo ir girtavimo rodikliai. Preliminariai galima manyti, kad sumažėjęs girtumo paplitimas tarp paauglių susijęs su stipriųjų gėrimų vartojimo sumažėjimu ir silpnesnių gėrimų (alaus, sidro, alkoholinių kokteilių) gėrimų vartojimo populiarumu, pastarųjų dviejų gėrimų – didėjančiu. Tai turi ir neigiamų pasekmių, nes didėja besaikio gėrimo ir girtumo, nors nedažno, paplitimas tarp mergaičių.

Girtumo atvejų paplitimo *miesto ir kaimo vietovėse* skirtumai rodo, kad girtumas (tiek pagal girtumo atvejų per gyvenimą, tiek per paskutinius 12 mėnesių) labiausiai paplitęs tarp mažesnių miestų ir rajonų centrų mokinių, didžiuosiuose miestuose ir kaimuose – mažiau. *Pagal mokyklų tipus* tiek girtumo, tiek besaikio gėrimo atvejų mažiau yra gimnazijose ir daugiau pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose.

3.2.6. Alkoholio vartotojų amžius

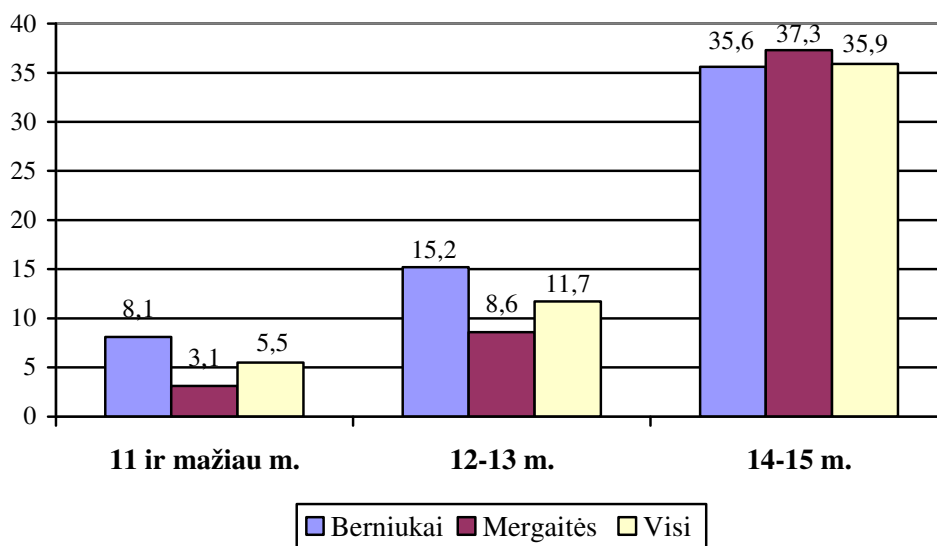
Dauguma mokinių pradėjo vartoti alkoholį labai jauni, dar vaikystėje. Daugiausia gėrusių tokiam amžiuje gėrė alaus - daugiau negu penktadalis 15-16 metų mokinių pirmą kartą išgėrė taurę alaus būdami devynerių metų ir jaunesni (22,5 proc. berniukų ir 19 proc. mergaičių); taurę sidro tokio amžiaus išgėrė 9,5 proc. berniukų ir 5 proc. mergaičių; pažymėtina, kad sidras dabartinių 15-16-mečių vaikystėje Lietuvoje dar nebuvo plačiai parduodamas, todėl daugiausia mokinių šį gėrimą pradėjo gerti būdami 12-14 metų; stipriuosius gėrimus daugumas pradėjo gerti kiek vyresni, 13-15 metų (3.12 diagrama).

3.12 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą išgėrė bent vieną taurę alkoholinių gėrimų (berniukai, mergaitės, proc.)

Nesaikingai gerti ir girtauti dalis mokinių taip pat pradėjo vaikystėje (3.13 diagrama): 8 proc. berniukų pirmą kartą buvo girti 11 metų ir jaunesni (tarp jų 3 proc. – 9 metų ir jaunesni); bet dauguma patyrusių girtumą pirmą kartą buvo girti 14-15 metų.

3.13 diagrama. Amžius, kada pirmą kartą buvo girti (proc., visi mokiniai)

Sumažėjus alkoholio vartojimo paplitimui, sumažėjo ir anksti pradėjusių jį vartoti mokinių. Gėrusių alaus 13 m. ir jaunesnių mokinių nuo 2003 metų sumažėjo nuo 67 proc. iki 60 proc., stipriųjų gėrimų – nuo 35 proc. iki 23 proc. Sumažėjo, nors nedaug, ir girtavimo jauname amžiuje paplitimas: lyginant su 2003 metų duomenimis, pirmą kartą buvusių girtų iki 13 metų mokinių sumažėjo nuo 23 proc. iki 17,2 proc.

Alkoholį vartoti pirmą kartą 13 metų ir jaunesni pradėjo daugiausia rajonų centrų ir mažesnių miestų mokinių (66 proc.), didžiųjų miestų – mažiau (59 proc.), mažiausia – kaimo vietovių mokinių (53 proc.). Kaip tik rajonų centrų ir mažesnių miestų mokinių daugiausia ir tarp pradėjusių vartoti alkoholį vaikystėje: jų daugiausia (23 proc.) gėrė alaus 9 m. ir jaunesni. Bet pirmą kartą buvo girti 9 metų ir jaunesni 1,4 proc. didžiųjų miestų, 2,5 proc. – rajonų centrų, 2,9 proc. – kaimo vietovių mokinių.

3.3. Prieinamumas ir vartojimas viešose vietose

Duomenys (3.5 lentelė) rodo, kad dauguma paauglių (jų subjektyviu vertinimu) panorėję galėtų lengvai arba gana lengvai gauti alkoholinių gėrimų. Ypač lengvai paaugliams prieinamas sidras – jo lengvai arba gana lengvai įsigyti mano galį 80 proc. mokinių. Santykinai mažiausia – pusė mokinių – mano lengvai ar gana lengvai galį įsigyti stipriųjų gėrimų.

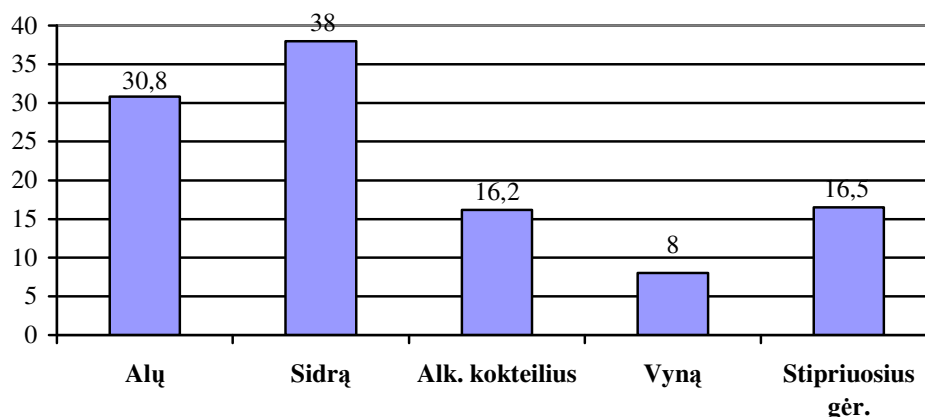
3.5 lentelė. Galimybės įsigyti alkoholinių gėrimų vertinimas (proc., visi mokiniai)

Tyrimo metai	Labai arba gana lengva įsigyti				
	Alus	Sidras	Vynas	Alk. kokteiliai	Stiprieji gėrimai
2003	91,7	-	84,8	-	69
2007	73,4	80	58	71	50

Duomenų palyginimas su 2003 metų duomenimis leidžia manyti, kad kai kurių alkoholinių gėrimų - tiek alaus, tiek vyno, tiek stipriųjų gėrimų - **prieinamumas** paaugliams **sumažėjo**. Bet mokiniams beveik tokiu pat mastu, kaip anksčiau alus ir vynas, tapo prieinamas sidras ir alkoholiniai kokteiliai. Iš esmės šie pokyčiai atitinka pasikeitusią mokinių vartojamų gėrimų rūšių pasiskirstymą: galbūt, jiems atrodo sunkiau įsigyti tų gėrimų, kurių jie mažiau ir ieško, bet galimi ir objektyvios situacijos skirtumai.

Mokinių nuomones apie prieinamumą patikslina duomenys apie jų nurodomus realius alkoholio pirkimo savo reikmėms faktus per paskutines 30 dienų iki apklausos (3.14 diagrama). Šie duomenys rodo esant tikrai dideles galimybes nepilnamečiams nusipirkti alkoholio parduotuvėse: šiuo atveju mokiniai nurodo atvejus, kada jie patys pirkė alkoholinius gėrimus ir beveik 40 proc. mokinių per gana trumpą laikotarpį - paskutines 30 dienų – nurodo parduotuvėje (kioske, degalinėje) bent kartą pirkę sidrą, daugiau kaip 30 proc. – alų, 17 proc. – stipriuosius alkoholinius gėrimus ir alkoholinius kokteilius. Alų 1-2 kartus pirkė 19 proc. mokinių (26,3 proc. berniukų ir 12 proc. mergaičių), sidrą – 24 proc. (21 proc. berniukų, 27 proc. mergaičių); per šį laikotarpį nuo 3 iki 5 kartų pirkė sidrą savo reikmėms dar 8 proc., alų – 6 proc. mokinių. 2 proc. berniukų per šį laikotarpį pirkė alų 20 ir daugiau kartų.

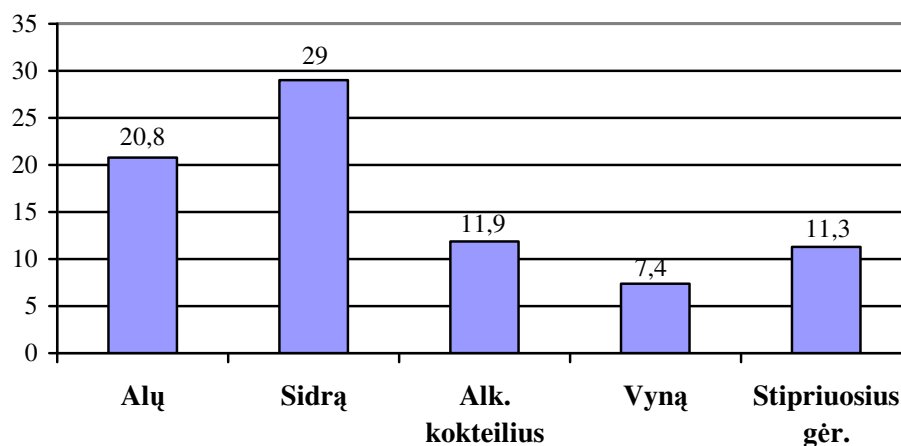
3.14 diagrama. Alkoholio pirkimo savo reikmėms parduotuvėje (kioske, degalinėje) bent kartą per 30 dienų atvejų skaičius (proc., visi mokiniai)

Nedaug mažesnė dalis 15 - 16 metų mokinių nurodė per tą patį laikotarpį - paskutines 30 dienų iki apklausos – gėrę alkoholį bare, kavinėje, restorane, diskotekoje (toje patalpoje,

neišsinešant), t. y. jie ten nusipirko ir vartojo alkoholį. Ir šiose įstaigose paaugliams prieinamiausias sidras – jį per 30 dienų čia gėrė 29 proc., dauguma 1-2 kartus, penktadalis gėrė alų, daugiau kaip dešimtadalis – alkoholinius kokteilius ir stipriuosius gėrimus (3.15 diagrama). Tad duomenys rodo, kad alkoholio prieinamumas nepilnamečiams, nepaisant jo mažėjimo (mokinių vertinimu), tebėra svarbi problema.

3.15 diagrama. Alkoholio vartojimo bare, restorane, kavinėje, diskotekoje bent kartą per paskutines 30 dienų atvejų skaičius (proc., visi mokiniai)

Prieinamumo rodiklių pasiskirstymas pagal mokinių gyvenamąją vietą rodo, kad, mokinių vertinimu, alkoholinių gėrimų lengviau įsigyti miestuose – tiek didžiuosiuose, tiek rajonų centruose; miesteliuose ir kaimuose alkoholio prieinamumas nurodomas esąs žymiai mažesnis. Stipriųjų gėrimų lengviausiai mano galį įsigyti mažesnių miestų ir rajonų centrų mokiniai. Alaus, sidro, alkoholinių kokteilių – maždaug vienodai visų miestų mokiniai. Bet tarp pirkusių savo reikmėms parduotuvėje mokinių alaus ir stipriųjų gėrimų pirkė daugiausia didžiųjų miestų mokinių, sidro – rajonų centrų ir mažesnių miestų; kaimo vietovėse pirkė alkoholio parduotuvėje mažiausiai mokinių.

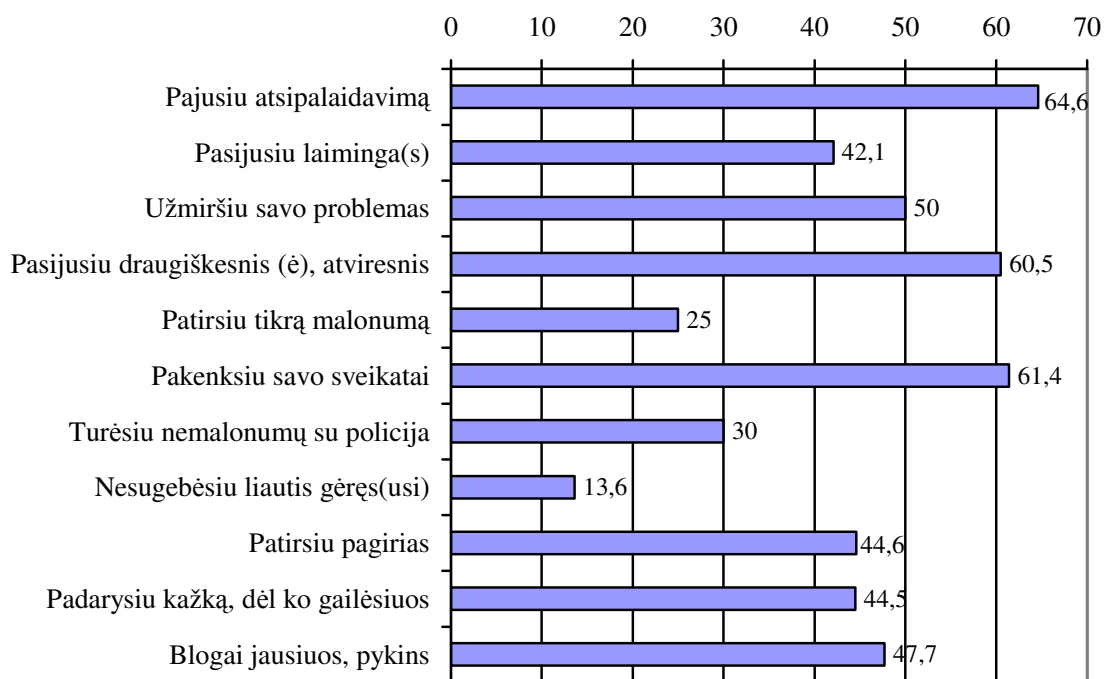
3.4. Tikėtino alkoholio poveikio vertinimai

Alkoholio poveikio, kurio paaugliai tikisi, vertinimai atskleidžia teigiamas arba neigiamas nuostatas alkoholio vartojimo atžvilgiu. Rezultatai rodo šių nuostatų prieštarumą: nors teigiamo poveikio lūkesčiai sulaukia daugiau pritarimo, nemaža dalis mokinių pritaria ir kai kuriems neigiamo poveikio aspektams (3.16 diagrama).

Daugiau negu 60 proc. mokinių tikisi vartodami alkoholį atsipalaiduoti ir atviriau, spontaniškiau bendrauti; pusė mokinių mano, kad alkoholis padeda užmiršti problemas. Bet ir neigiamas alkoholio vartojimo pasekmės 15-16 metų mokiniai įsivaizduoja kaip gana reikšmingas; ypač populiarius stereotipinis suvokimas, kad alkoholis kenkia

sveikatai – tam pritaria net 61,4 proc. mokinių. Ir kitas neigiamas pasekmes sveikatai – blogą savijautą, pykinimą, pagirias Lietuvos mokiniai vertina gana rimtai – tokių pasekmių tikisi 45-48 proc. mokinių. Tiek pat – 44,5 proc. mano, kad alkoholio paveikti gali padaryti kažką, dėl ko vėliau gailėsis. Tad didelė dalis mokinių suvokia galimas neigiamas alkoholio vartojimo pasekmes; tai gali būti susiję ir su jų ar aplinkos patirtimi – besaikio gėrimo įpročiai, kaip matėme iš anksčiau aptartų duomenų, tarp jų gana populiarūs. Net 30 proc. laiko tikėtinais ar gana tikėtinais galimus nemalonumus su policija.

3.16 diagrama. Kiek tikėtina, kad, išgėrus alkoholio, tau asmeniškai gali nutikti šie dalykai? (atsakymų *tikėtina* ir *labai tikėtina* proc.)

Visumoje teigiamo alkoholio poveikio lūkesčių vidurkis nuo 2003 metų padidėjo nuo 42 proc. iki 48 proc.; bet gana ženkliai – nuo 31 proc. iki 40 proc. - padidėjo ir neigiamo poveikio suvokimo vidurkis. Nors alkoholio vartojimo pasekmių suvokimas, ypač paauglystėje, nebūtinai tiesiogiai veikia vartojimą, vis dėlto galima manyti, kad mokiniai aiškiau suvokia ir tas neigiamas pasekmes, kurios susijusios su elgesį veikiančiomis nuostatomis, pavyzdžiui, priklausomybės pavojų: teiginiui *negalėsiu nustoti gerti* 2003 metais pritarė 7,6 proc., 2007 m. - 13,6 proc.

Daliniai apibendrinimai

- Alkoholio vartojimas tarp 15-16 metų amžiaus mokinių nuo 2003 metų sumažėjo. Tarp berniukų alkoholio vartojimas sumažėjo labiau, negu tarp mergaičių, pagal kai kuriuos rodiklius mergaičių alkoholio vartojimas liko toks pat arba padidėjo. Lyčių skirtumai alkoholio vartojime darosi vis mažesni.
- Bendroje mokinių vartojamų gėrimų struktūroje pirmauja sidras, padidėjo alkoholinių kokteilių, sumažėjo alaus ir stipriųjų gėrimų vartojimas. Nors tarp berniukų alus liko populiariausias gėrimas, tarp jų populiarėja ir sidras, o tarp mergaičių jis ryškiai vyrauja.
- Mokinių vertinimu, sumažėjo stipriųjų gėrimų ir alaus prieinamumas; bet mokiniams tokiu pat mastu, kaip anksčiau alus ir vynas, tapo prieinamas sidras ir alkoholiniai kokteiliai.
- Tarp paauglių sumažėjo girtumo atvejų. Taip pat sumažėjo ir šių atvejų dažnumo mergaičių ir berniukų grupėse skirtumai.
- Besaikio gėrimo įpročiai tarp paauglių tebelieka stipriai įsitvirtinę ir net tampa šiek tiek populiariesni. Nors nesaikingo gėrimo srityje tradiciškai pirmauja berniukai, pagal kai kuriuos rodiklius skirtumai tarp lyčių mažėja ir šioje srityje. Mažėjanti girtumo lygį, didėjant besaikiam alkoholio vartojimui galima sieti su stipriųjų gėrimų vartojimo mažėjimu ir silpnesnių (sidro, alkoholinių kokteilių) gėrimų plitimu tarp paauglių. Girtumas labiau paplitęs tarp mažesnių miestų ir rajonų centrų mokinių, didžiuosiuose miestuose ir kaimuose - mažiau.
- Alkoholio vartojimo paplitimo įvairių tipų mokyklose skirtumai nėra dideli. Bet tiek girtumo, tiek besaikio gėrimo atvejų mažiau gimnazijose, daugiau - pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose.

IV. Narkotikų vartojimas ir jo kaita

4.1. Narkotikų vartojimo mastas ir dažnumas

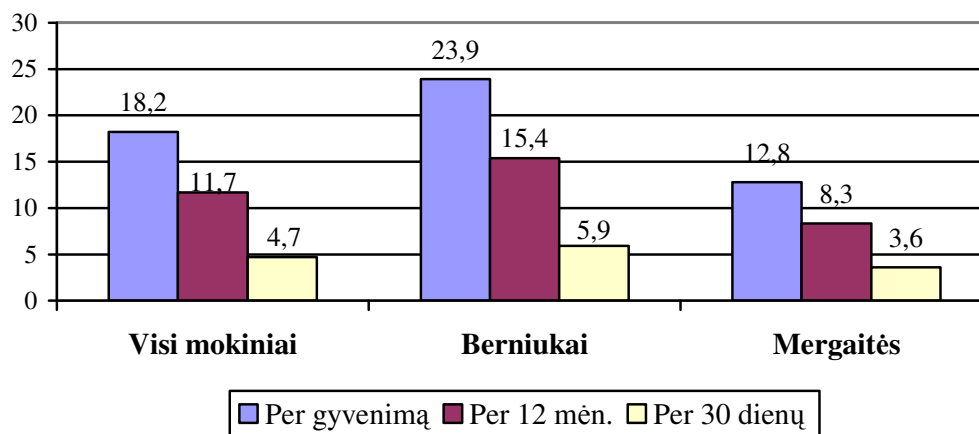
Tyrime marihuana (hašišas, kanapės, „žolė“) ir kiti narkotikai dėl skirtingo jų paplitimo laipsnio tirti kai kuriais skirtingais rodikliais, todėl juos atskirai ir aptarsime. Kiti narkotikai - amfetaminai, ekstazis, LSD, kokainas/krekas, haliucinogeniniai grybai, GHB (Gammahydroxybutyratas), anaboliniai steroidai.

Penktadalis (20 proc.) apklaustų Lietuvos mokinių bent 1-2 kartus per savo gyvenimą yra bandę kokių nors narkotikų, tarp jų 26 proc. berniukų ir 14 proc. mergaičių. Daugelio narkotikų vartojimo paplitimas per ketverius metus padidėjo (nuo 2003 metų bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių narkotikus mokinių padaugėjo 4 proc.) – nuo 16 iki 20 proc.; vartojusių kokį nors narkotiką berniukų padaugėjo nuo 21 iki 26 proc., mergaičių – nuo 10 iki 14 proc.

4.1.1. Marihuanos/hašišo vartojimo mastas ir jo kaita

Paplitimas. Tarp bent kartą per gyvenimą vartojusių narkotikus mokinių didžiausia dalis vartojo marihuaną (kanapes, hašišą, „žolę“) - **18,2 proc.** Šį narkotiką per gyvenimą yra vartoję beveik du kartus daugiau berniukų, negu mergaičių: berniukų - **23,9** proc., mergaičių - **12,8** proc. Vartojimo paplitimą pagal įvairius rodiklius matome 4.1 diagramoje.

4.1 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą, per 12 mėn., per 30 dienų 2007 metais (proc.)

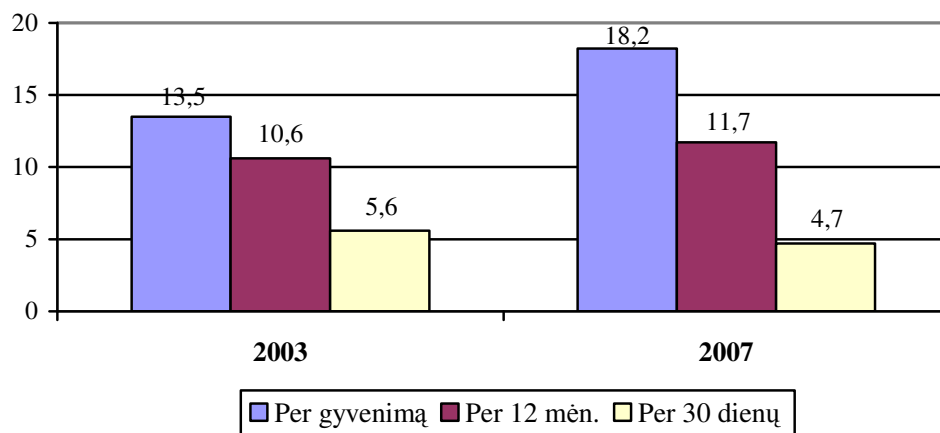

Tiek tarp bandžiusių vartoti bent kartą gyvenime, tiek tarp vartojusių neseniai, tiek tarp vartojusių per paskutinį mėnesį dabartinių marihuanos/hašišo vartotojų berniukų yra

beveik dvigubai daugiau, negu mergaičių, tad šio, kaip ir daugelio kitų narkotikų vartojimas Lietuvoje yra populiariausias tarp berniukų.

Ryškiausia narkotikų vartojimo kaitos nuo 2003 metų tendencija yra **marihuanos/hašišo vartojimo bent kartą per gyvenimą padidėjimas** (4.2 diagrama) šio narkotiko vartojimas *bent kartą per gyvenimą* per pastaruosius ketverius metus padidėjo **nuo 13,5 iki 18,2 proc.**

4.2 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą, per 12 mėn., per 30 dienų 2003 ir 2007 m.(proc., visi mokiniai)

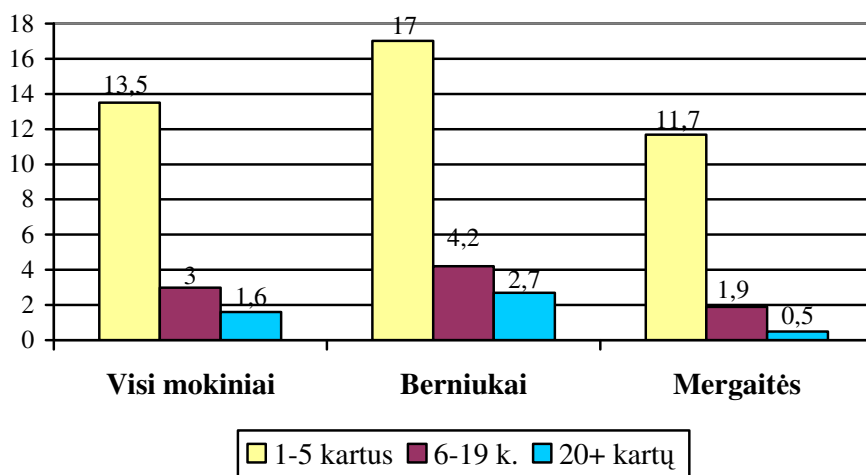
Lygindami duomenis apie marihuanos/hašišo vartojimą per *paskutinius 12 mėnesių* ir *paskutines 30 dienų* matome, kad vartojimas per paskutinius 12 mėnesių padidėjo daug mažiau, negu bent kartą per gyvenimą, o *per paskutines 30 dienų* net sumažėjo; tai rodytų, kad **kol kas daugėja ne reguliariai vartojančių marihuaną/hašišą mokinių, o eksperimentuojančių**, bandžiusių ją vartoti kelis kartus gyvenime paauglių.

Vartojusių šio narkotiko *bent kartą per gyvenimą* tiek mergaičių, tiek berniukų padaugėjo: labiausiai berniukų nuo 18 iki 24 proc., mergaičių – nuo 9 iki 13 proc. Neseniai – *per pastaruosius 12 mėn.* - vartojusių marihuaną/hašišą mergaičių ir berniukų padaugėjo tik po 1 proc., tuo tarpu vartojusių per *paskutines 30 dienų* berniukų sumažėjo nuo 8 iki 6 proc. mergaičių – padaugėjo nuo 3 iki 4 proc. Tad didėja ir dažnai vartojančių marihuaną/hašišą mergaičių skaičius.

Marihuanos/hašišo vartojimo dažnumai. Dauguma vartojusiųjų šį narkotiką vartojo jį 1-5 kartus per gyvenimą (tarp jų 10 proc. - 1-2 kartus; berniukų - 12 proc. mergaičių - 8,2 proc., 4.3 diagrama). Tad dešimtadalis mokinių šį narkotiką yra kelis kartus bandę vartoti

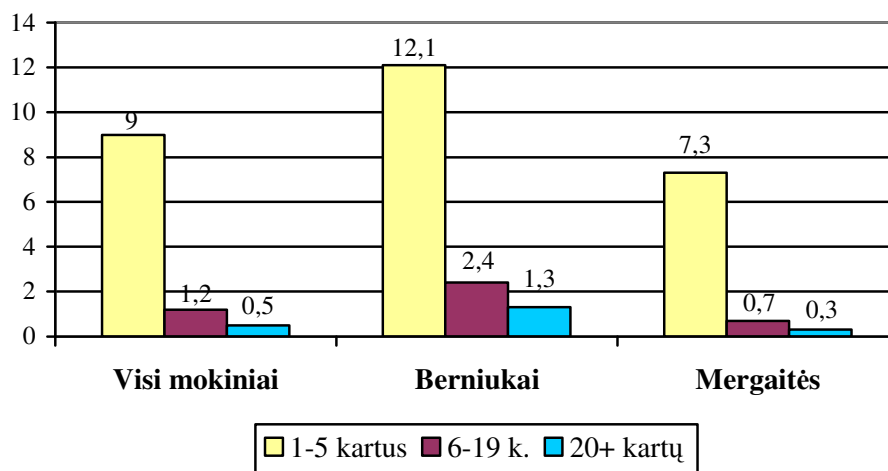
ir, kaip rodo duomenys, nevartoja pastoviai. Pagal vartojimo dažnumą mergaitės „atsilieka“ nuo berniukų mažiau negu pagal paplitimą.

4.3 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimo bent kartą per gyvenimą dažnumai (proc.)

Neseniai – *per paskutinius 12 mėnesių* vartojusių marihuaną/hašišą mokinių vartojimo dažnumai (4.4 diagrama) rodo, kad berniukai yra pastovesni šio narkotiko vartotojai, negu mergaitės – per šį laikotarpį jie jį vartojo kelis kartus dažniau.

4.4 diagrama. Marihuanos/hašišo vartojimo bent kartą per paskutinius 12 mėn. dažnumai (proc.)

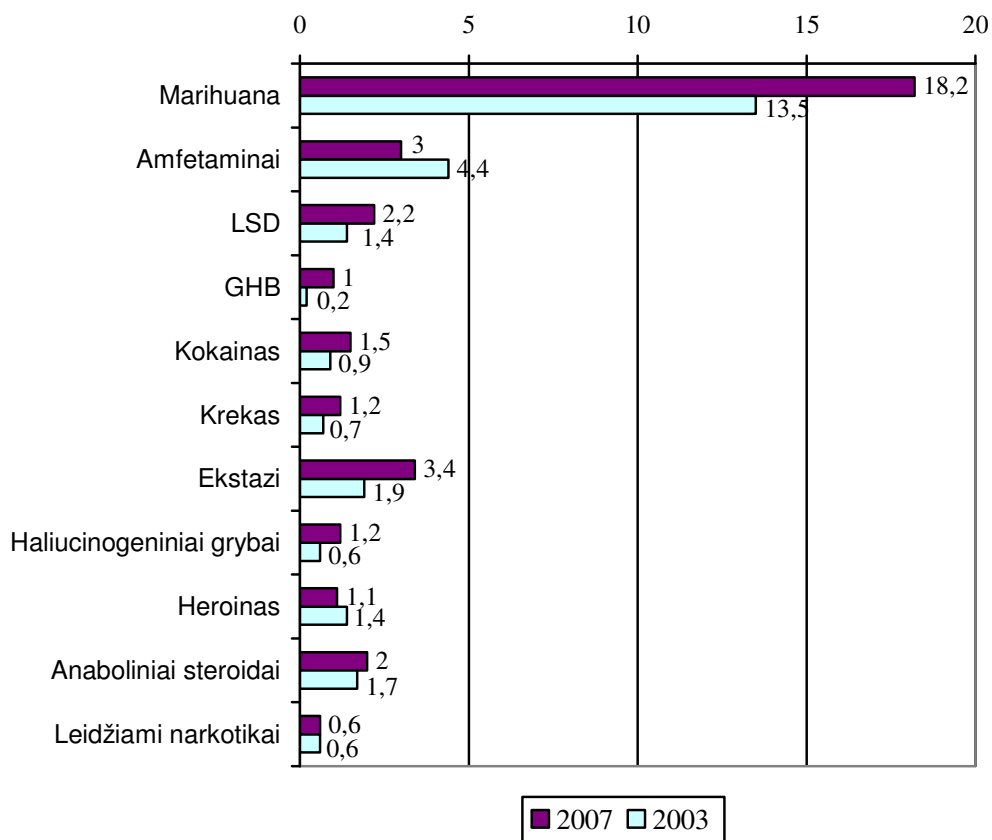
Vartojusieji marihuaną/hašišą *per paskutines 30 dienų* dabartiniai vartotojai per šį laikotarpį daugiausia vartojo jį iki 5 kartų – 3,7 proc. (4,2 proc. berniukų ir 3,2 proc. mergaičių). Dažniau (6-19 kartų) vartojusių šiuos narkotikus per paskutines 30 dienų

mokinių yra 0,6 proc. (0,9 proc. berniukų, 0,4 proc. mergaičių), kiek mažiau - 0,6 proc. berniukų ir 0,1 proc. mergaičių, vartojo marihuaną/hašišą 20 ir daugiau kartų per 30 dienų; viso vartojo šiuos narkotikus per 30 dienų 6 ir daugiau kartų 1 proc. visų mokinių - 1,5 proc. berniukų ir 0,5 proc. mergaičių.

4.1.2. Kitų narkotikų vartojimas

Vartojimo paplitimas. Antras pagal populiarumą po marihuanos/hašišo narkotikas yra ekstazi. Jį bent vieną – du kartus per gyvenimą vartojo 3,4 proc. visų mokinių. Nuo jo nedaug atsilieka amfetaminai, kuriuos bent kartą – du per gyvenimą yra bandę vartoti 3 proc. paauglių. Narkotikų vartojimo paplitimas ir jo kaita nuo 2003 metų matoma diagramoje 4.5.

4.5 diagrama. Narkotikų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc., visi mokiniai)

Ekstazi vartojimas Lietuvoje, 1999- 2003 metais sumažėjęs nuo 4,4 iki 1,9 proc., vėl padidėjo beveik dvigubai - iki 3,4 proc. Tuo tarpu amfetaminų vartojimo paplitimas šalyje, 1999 - 2003 metais išaugęs nuo 1,5 iki 4,4 proc., mažėja, bet dar lieka gana aukštas - 3 proc. Toliau didėja anabolinių steroidų vartojimas šalyje (nuo 1,7 iki 2 proc.). Išaugo ir LSD ir kitų haliucinogenų vartojimas – nuo 1,4 iki 2,2 proc. Toliau didėja ir nuo 2003 metų padidėjo gana ženkliai (dvigubai) haliucinogeninių (magiškujų) grybų

vartojimas (nuo 0,6 proc. iki 1,2 proc.). Gerokai išaugo gana reto narkotiko – GHB, vartojamo nedaugelyje Europos šalių ir Lietuvoje pirmą kartą užfiksuoto tik 2003 m. tyrime, vartojimo paplitimas - nuo 0,2 proc. iki 1 proc. Taip pat ženkliai padidėjo kokaino ir kreko vartojimas: atitinkamai nuo 0,9 iki 1,4 ir nuo 0,7 iki 1,2 proc.

Toliau mažėja heroino vartojimas Lietuvoje: 1999 metais buvęs vienas didžiausių Europoje (4.8 proc.) ir 2003 metais sumažėjęs iki 1,4 proc., 2007 metais jo paplitimas sumažėjo dar labiau - iki 1,1 proc. Matome, kad narkotikų, kurių vartojimas per pastaruosius ketverius metus padidėjo, yra žymiai daugiau, negu tų, kurių paplitimas sumažėjo (ryškiausiai – tik heroino ir amfetaminų).

Beveik visi narkotikai **labiau paplitę tarp berniukų negu tarp mergaičių**, kai kurie – žymiai daugiau: pavyzdžiui, ekstazi daugiau negu dvigubai daugiau kartų už mergaites vartojo berniukai (berniukai - 5 proc., mergaitės - 1,9 proc.), amfetaminų bent kartą gyvenime yra vartoję 3,7 proc. berniukų ir 2,3 proc. mergaičių, anabolinių steroidų - atitinkamai 3,5 proc. ir 0,6 proc. Tokia tendencija vyravo ir 2003 metais.

Vartojimo dažnumas. Visus narkotikus didžiausia dalis mokinių yra vartojusi 1-2 kartus, bet kai kuriuos – marihuaną, kreką, ekstazi, heroiną, anabolinius steroidus – yra vartojusių daugiau negu 40 kartų 15-16 metų mokinių (4.1 lentelė).

4.1 lentelė. Narkotikų vartojimo dažnumas per gyvenimą (proc.)

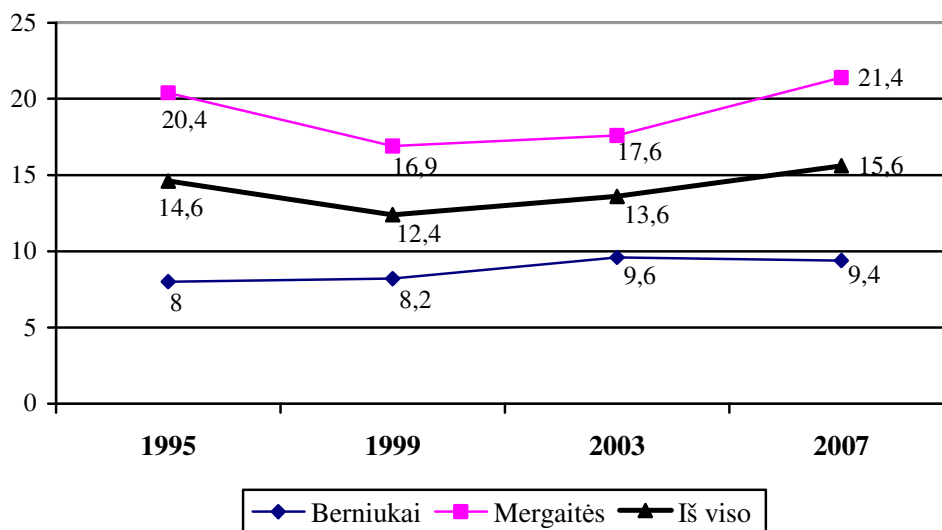
Narkotikas	Atvejų skaičius per gyvenimą											
	1-2		3-5		6-9		10-19		20-39		40+	
	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003
Marihuana/hašišas	10	5,7	3,5	4,5	2	1,1	1	0,9	0,7	0,3	0,9	1,1
Amfetaminai	2	1,5	0,6	1,7	0	0,8	0,2	0,5	0	0,2	0	0,3
LSD ir kiti haliucinogenai	1,5	0,7	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0	0,2	0	0,1
Krekas	0,6	0,4	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0	0,2	0,1	0
Kokainas	0,9	0,8	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0	0	0	0,1
Ekstazi	1,8	0,8	0,7	0,6	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,1	0,2	0,1
Heroinas	0,8	0,8	0,1	0,3	0	0,2	0	0,1	0	0	0,2	0,1
Leidžiami švirkštu	0,3	0,3	0,1	0,3	0,2	0	0	0	0	0,1	0	0
Haliucinogeniniai grybai	0,7	0,4	0,1	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0	0	0
Anaboliniai steroidai	0,9	0,7	0,3	0,4	0,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0	0,2	0,2

Kaip ir marihuanos/hašišo atveju, padaugėjo ir beveik visus kitus narkotikus vartojusių rečiau – kelis kartus per gyvenimą – mokinių; dažnesnis daugelio narkotikų vartojimas sumažėjo, bet vartojusių daugiau negu 40 kartų per gyvenimą ekstazi, heroiną ir kreką mokinių padaugėjo.

Viso vartojusių narkotikus 40 ir daugiau kartų per gyvenimą paauglių sumažėjo nuo 2 proc. iki 1,6 proc. Tad galima manyti, kad narkotikų paplitimo didėjimas susijęs su „eksperimentavimo“, nereguliaraus jų vartojimo modelio plitimu: daugėja eksperimentuojančių, bandžiusių juos vartoti kelis kartus per gyvenimą mokinių; bet tai gali būti ir priklausomybių plitimo pradžia, po kurios gali sekti ir dažno vartojimo didėjimas.

Raminamieji ir migdomieji vaistai. Raminamųjų ir migdomųjų vaistų vartojimas tarp paauglių, gydytojui nepaskyrus, Lietuvoje nuo 1999 metų didėja ir 2003 metais buvo tarp didžiausių Europoje; per pastaruosius 4 metus jų vartojimo bent kartą per gyvenimą mastas **dar šiek tiek padidėjo** (nuo 13,6 proc. iki 15,6 proc.), ypač padidėjus juos vartojusių mergaičių skaičiui: šiuos vaistus vartoja dvigubai daugiau mergaičių, negu berniukų. (4.6 diagrama). Dauguma – apie du trečdalius - vartojusių šiuos vaistus mokinių juos yra vartoję nedažnai – 1-2 kartus per gyvenimą.

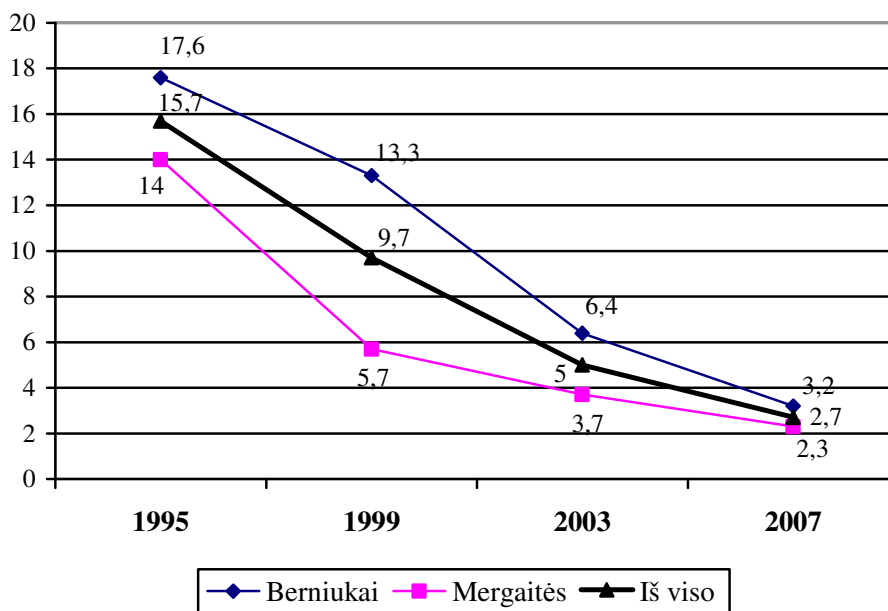
4.6 diagrama. Raminamųjų ir migdomųjų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc.)

Inhaliantų populiarumas dar labiau **sumažėjo** - nuo 5 proc. iki 2,7 proc. (4.7 diagrama). Juos keičia kiti narkotikai, nes jų pasiūla didėja. Sumažėjo (nuo 7 proc. iki 4,9 proc.) ir alkoholio vartojimas kartu su tabletėmis (vaistais). Kitaip negu kiti narkotikai, šie

psichoaktyviųjų medžiagų mišiniai populiareni tarp mergaičių - 5,8 proc., tarp berniukų - 3,9 proc.).

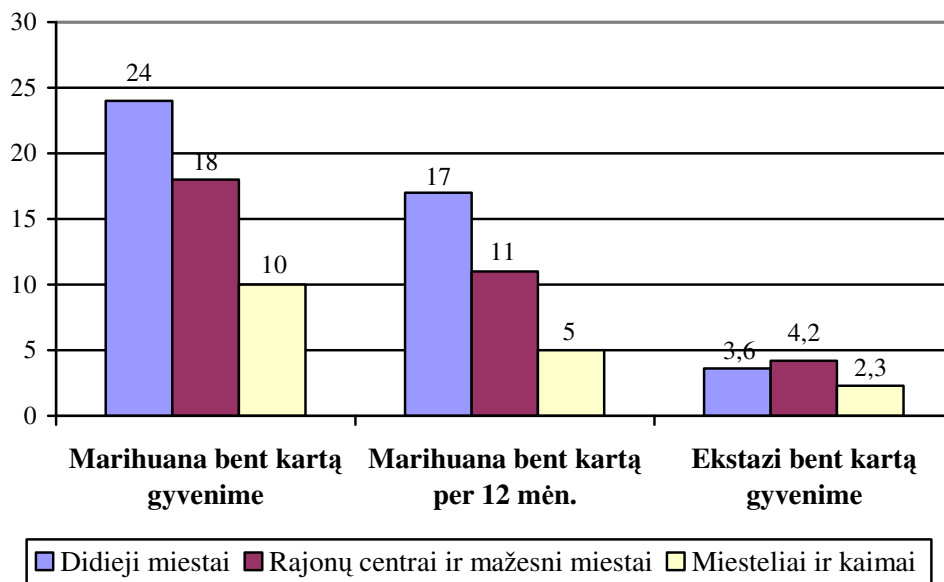
4.7 diagrama. Inhaliantų vartojimas bent kartą per gyvenimą (proc.)

Miestų ir kaimų mokinių narkotikų vartojimo skirtumai didesni negu alkoholio ar tabako. Šiuo atveju yra nemaži skirtumai ne tik tarp miestų ir kaimų bei miestelių mokinių, bet ir tarp didžiųjų miestų ir mažesnių miestų bei rajonų centrų (4.8 diagrama).

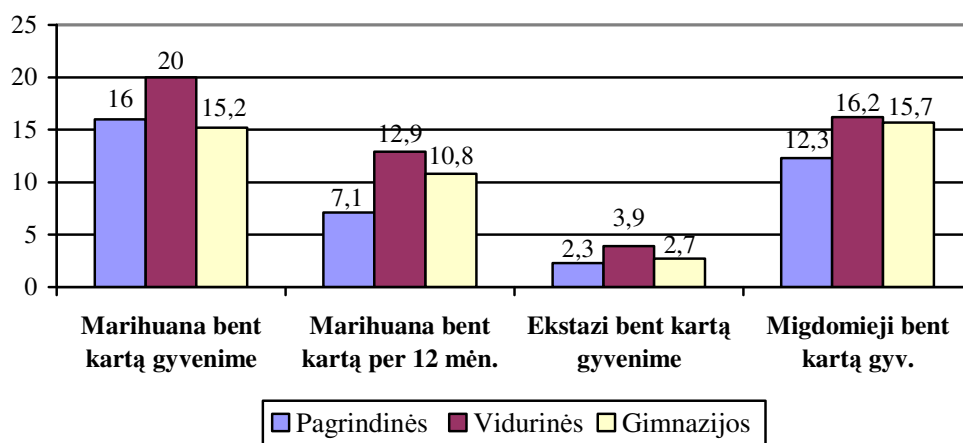
Matome, kad narkotikų, ypač marihuanos, vartojimas didžiuosiuose miestuose paplitęs kelis kartus labiau, negu miesteliuose ir kaimuose; tik ekstazi yra bandę šiek tiek daugiau mažesnių miestų mokinių. Tai nemaža dalimi susiję su narkotikų prieinamumu, kuris didžiausias didžiuosiuose miestuose. Pavyzdžiui, nurodo, kad bent kartą gyvenime turėjo galimybę pabandyti marihuanos, nors jos ir nebandė, 46 proc. didžiųjų miestų, 39 proc. mažesnių miestų ir rajonų centrų ir 25 proc. miestelių ir kaimų mokinių. Bet psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui didelę įtaką daro ir vartojimo „papročiai“ bendraamžių grupėse. Didžiuosiuose miestuose elgesio modeliai, susiję su narkotikų vartojimu, tikėtina, populiareni: tai rodo mažesnis narkotikų, kurių prieinamumas mieste ir kaime panašus, vartojimas kaimo vietovėse: migdomuosius be gydytojo paskyrimo bent kartą gyvenime vartojo 14 proc. kaimų ir 17 proc. miestų mokinių, inhaliantus atitinkamai 1,4 ir 1,8 proc., alkoholį su tabletėmis – 3,9 ir 6 proc.

4.8 diagrama. Narkotikų vartojimas miesto ir kaimo vietovėse (proc. visi mokiniai)

Pagal mokyklų tipus kiek daugiau narkotikų vartoja vidurinių mokyklų mokiniai. Įvairių narkotikų paplitimas pagal mokyklų tipus nevienodas (4.9 diagrama).

4.9 diagrama. Narkotikų vartojimas įvairių tipų mokyklose (proc. visi mokiniai)

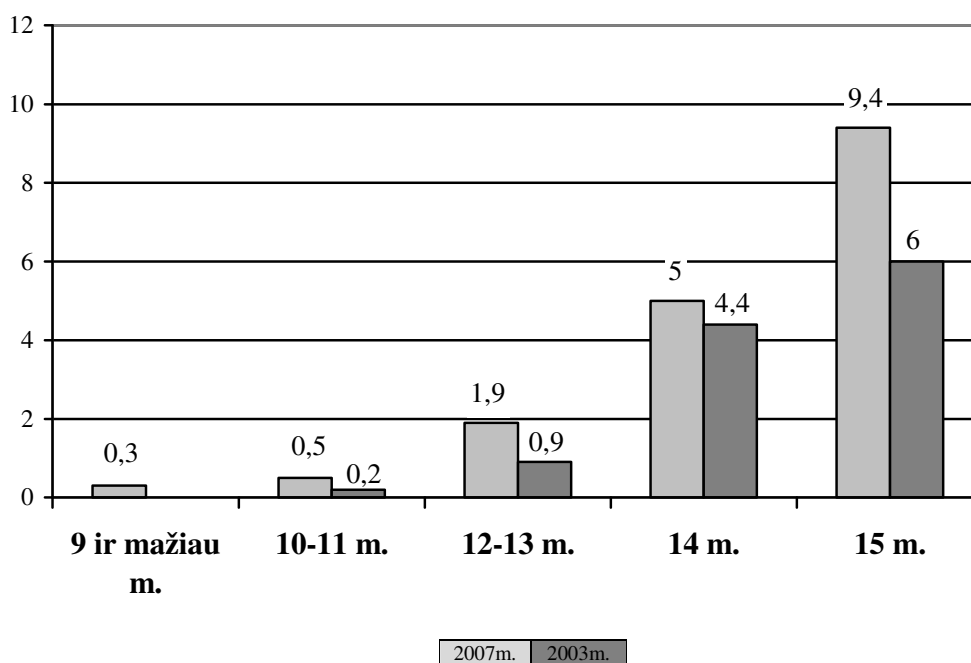
Pagrindinėse mokyklose ir gimnazijose maždaug vienodas skaičius bandžiusių vartoti marihuaną/hašišą, bet vartojusių bent kartą per 12 mėnesių pagrindinėse mokyklose mažiau. Šiuos skirtumus didele dalimi turėtų lemti miesto ir kaimo skirtumai – gimnazijų

ir vidurinių mokyklų daugiausia miestuose, pagrindinių – kaimuose. Bet vidurinių mokyklų ir gimnazijų skirtumai labiausiai nulemti mokyklos tipo.

4.2. Pirmųjų bandymų vartoti narkotikus amžius

Duomenys rodo, kad pirmųjų bandymų vartoti „populiariausią“ narkotiką - marihuaną/hašišą skaičius didėja proporcingai amžiui ir labai padidėja laikotarpiu nuo 13 iki 15 metų (turinčių pilnus 16 metų mokinių apklausoje nedaug, todėl ši amžiaus grupė čia nereprezentuojama, 4.10 diagrama).

4.10 diagrama. Pirmųjų bandymų vartoti marihuaną /hašišą amžius (proc.)

Lyginant su 2003 metų duomenimis galima pastebėti, kad pradedančių vartoti marihuaną mokinių amžius jaunėja: pabandžiusių vartoti šį narkotiką labai jauname amžiuje, 11 m. ir jaunesnių mokinių skaičiaus padidėjimą nuo 0,2 iki 0,8 proc. Bendra bandymų skaičiaus kaitos tendencija išliko: kaip ir 2003 m., daugiausia paauglių pabandė vartoti šį narkotiką 15 metų. Mokinių, kurie išbandė marihuaną/hašišą 13 m. ir jaunesni, padaugėjo nuo 1 proc. iki 2,7 proc.

Kitų narkotikų bandymų vartoti pirmą kartą amžiaus kaitos tendencijos įvairios: bandymų vartoti amfetaminų pradžia yra daugiausia 13 - 15 metų ir ši tendencija nuo 2003 m. nepakito, bet ekstazi vartojimas ne tik populiarėja, bet jaunėja ir pirmųjų ekstazi

bandymų amžius: 2003 m. nebuvo nė vieno šį narkotiką bandžiusio 12 m. ir jaunesnio mokinio, o 2007 m. tokio amžiaus jį bandė 0,4 proc., tarp jų 0,3 proc. 9 - 11 metų mokinių. Taip pat jaunėja bandymų vartoti alkoholį kartu su tabletėmis amžius: 2003 metais bandžiusių šį variantą buvo 0,1 proc. 11 m. ir jaunesnių mokinių, 2007 m. – 0,5 proc. mokinių, tarp jų 0,3 proc. – 9 metų ir jaunesnių vaikų. Bandymų vartoti inhaliatus amžius taip pat jaunėja. Juos vartojusių 11 metų ir jaunesnių mokinių padaugėjo nuo 0,2 iki 0,5 proc. Taip pat, nors raminamųjų/migdomųjų vaistų vartojimo be gydytojo paskyrimo paplitimas sumažėjo, šiuos vaistus mokiniai pradeda vartoti jaunesni: juos vartojusių 11 metų ir jaunesnių mokinių nuo 2003 m. padaugėjo tris kartus - nuo 0,6 proc. iki 1,8 proc. Tad daugelio narkotikų pirmųjų bandymų vartoti amžius jaunėja.

Mokinių, kurie 13 metų ir jaunesni išbandė raminamuosius/migdomuosius, per ketverius metus padaugėjo nuo 2,8 proc. iki 4,8 proc. Išbandžiusių inhaliatus sumažėjo nuo 2,3 proc. iki 1,1 proc.

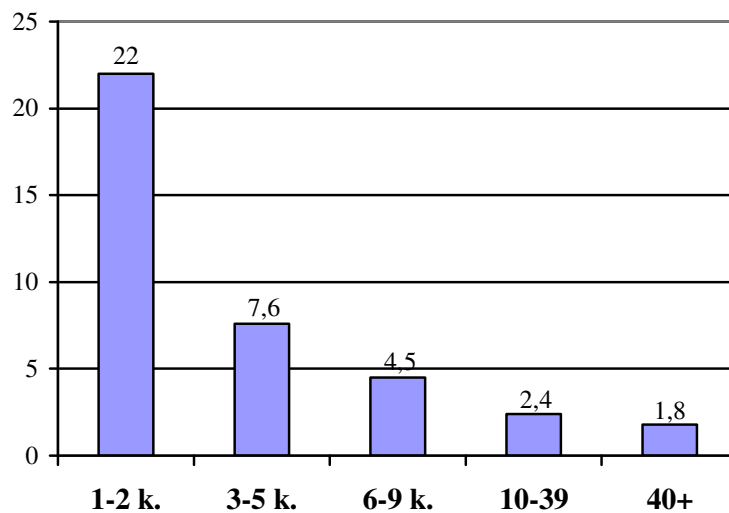
4.3. Narkotikų prieinamumas

Galimybę gauti „populiariausio“ narkotiko marihuanos/hašišo mokiniai vertina palankiausiai, lyginant su kitais narkotikais - ekstazi ir amfetaminų. Trečdalis mokinių mano, kad gauti marihuanos/hašišo jiems būtų labai ar gana sunku, dar 21 proc. - kad neįmanoma, tad iš viso daugiau negu pusė (53 proc.) mokinių galimybę gauti šio narkotiko vertina skeptiškai (2003 m. šią galimybę neigiamai vertino 42 proc. mokinių); dar 19 proc. nežino (2003 m. - 38 proc.), ar galėtų gauti marihuanos; 27,7 proc. mokinių nurodė, kad gauti šio narkotiko jiems būtų lengva ar gana lengva (2003 metais - 20 proc.). Vertindami galimybę gauti ekstazi ir amfetaminų, daugiau negu 60 proc. mokinių mano, kad jų gauti būtų gana ir labai sunku arba neįmanoma (2003 m. - 42 proc.), o daugiau ar mažiau lengvai jų galėtų gauti 16 - 17 proc. (2003 m. - 14 proc.); nuo 2003 metų, kaip ir marihuanos atveju, maždaug dvigubai sumažėjo nežinančių, ar galėtų gauti narkotikų mokinių. Duomenų palyginimas leidžia teigti, kad narkotikų gavimo būdai mokiniams tapo labiau žinomi, nors galimybę jų gauti vertina skeptiškai daugiau mokinių negu prieš ketverius metus.

Pagal objektyvesnį rodiklį - atsakymą į klausimą apie mokinių patirtį – kada nors gyvenime turėtą galimybę pabandyti šio narkotiko, teigiamai atsakė 38 proc. mokinių, t.y. 40,7 proc. berniukų ir 35,3 proc. mergaičių buvo susidūrę su galimybe pabandyti marihuanos, daugelis ne vieną kartą (4.11 diagrama).

Nors dauguma turėjo galimybę pabandyti šio narkotiko 1-2 kartus, 4,2 proc. susidurdavo su tokiomis situacijomis dažnai - daugiau negu 10 kartų, o 1,8 proc. mokinių – 40 ir daugiau kartų.

4.11 diagrama. Mokinių per gyvenimą turėtų galimybių pabandyti marihuanos/hašišo (nors jo ir nevartojo) skaičius (proc., visi mokiniai)

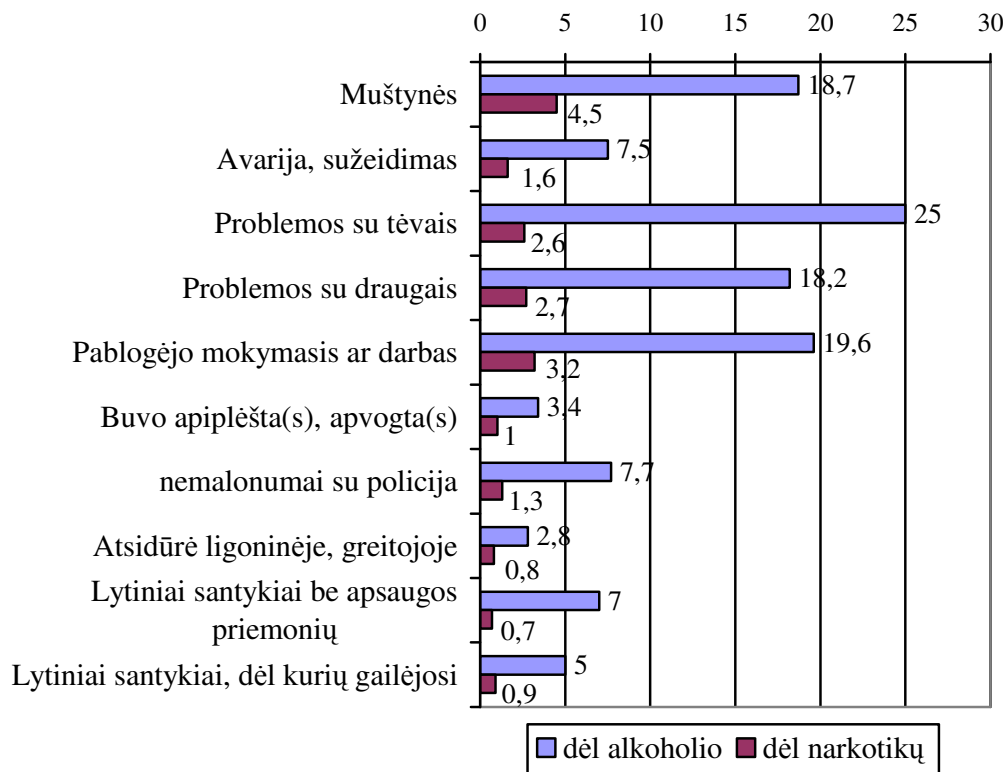
Raminamųjų ar migdomųjų bei inhaliantų prieinamumas didesnis: kad būtų gana lengva arba labai lengva juos gauti nurodė 36 proc. mokinių.

4.4. Problemos, susijusios su narkotikų vartojimu

Tarp mokinių įvardijamų su alkoholio ir narkotikų vartojimu susijusių problemų vyrauja tarpusavio santykių (su tėvais ir draugais) problemos, bet reikšmingos ir asmeninės bei nusikalstamumo problemos. Proporcingai vartojimo mastui, su alkoholio vartojimu susijusių problemų nurodo patyrę žymiai daugiau mokinių negu su narkotikų vartojimu (4.12 diagrama).

Bendras patirtų problemų dažnumo pasiskirstymas panašus į 2003 metų, išskyrus tai, kad dvigubai – nuo 9,7 proc. iki 19,6 proc. – padaugėjo mokinių, nurodančių, kad dėl alkoholio vartojimo pablogėjo mokymasis. Gal būt, tai susiję su jau aptartu gana aukštu ir kitų neigiamų alkoholio vartojimo pasekmių suvokimu – mokiniai daugiau žino apie šias pasekmes. Gana daug mokinių patyrė problemų, susijusių su nusikalstamumu – muštynes, nemalonumus su policija ir kt. Tarp narkotikų vartojimo sukeltų problemų kaip tik muštynės įvardijamos dažniausiai.

4.12 diagrama. Dėl alkoholio ir narkotikų vartojimo per paskutinius 12 mėnesių patirtos problemos (proc., visi mokiniai)

4.5. Narkotikų vartojimo rizikos suvokimas

Su narkotikų vartojimu susijusias rizikas sau pakenkti mokiniai vertina rimčiau, negu su alkoholio vartojimu. Daugumas paauglių suvokia, kad vartodami narkotikus jie stipriai rizikuoja, daugiausia jų kaip labai rizikingą vertina reguliarių narkotikų vartojimą – 70-74 proc. tokių elgesį laiko labai rizikingu. Bet nemaža dalis paauglių vis dar galvoja, kad pavartoti bet kokius narkotikus 1-2 kartus nėra didelė rizika, ypač mažai rizikingu laikomas marihuanos/hašišo vartojimas: dešimtadalis mano, kad kartą ar du bandyti marihuaną visai nerizikinga, dar 17 proc. – kad tik šiek tiek rizikinga; mažai rizikingu laikoma ir kartą ar du vartoti ekstazi; amfetaminai laikomi pavojingesniais narkotikais. Alkoholio vartojimo keliamos rizikos suvokiamos dar mažiau – net beveik kasdieną išgeriamus vieną ar du gėrimus laiko smarkiai rizikingu tik 39 proc. paauglių, kiti mano kad tai mažiau rizikinga. Taip pat ir išgerti 5 ar daugiau gėrimus kiekvieną savaitgalį laiko „smarkiai rizikingu“ tik 42 proc. paauglių.

Daliniai apibendrinimai

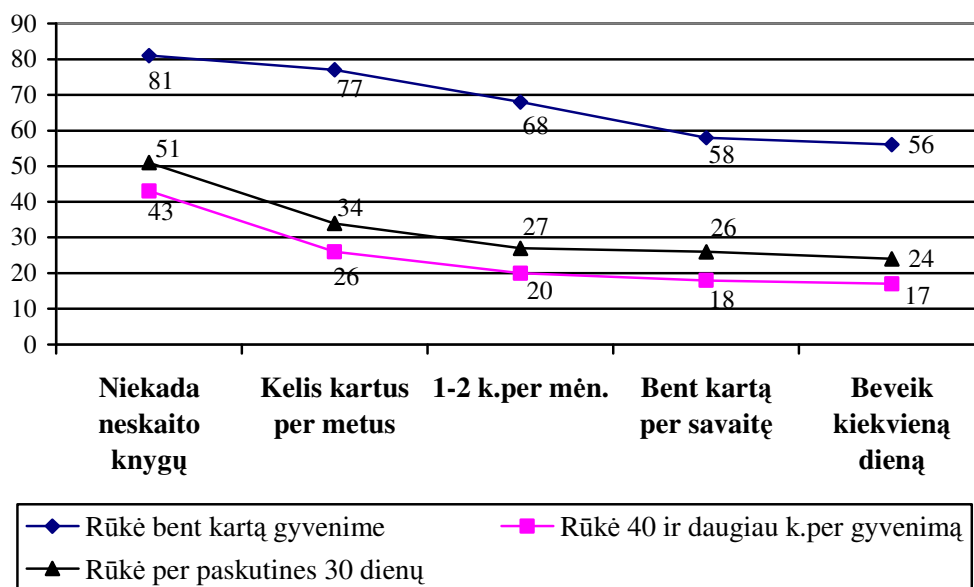
- Penktadalis (20 proc.) apklaustų 15-16 metų Lietuvos mokinių bent 1-2 kartus per savo gyvenimą be alkoholio ir tabako yra bandę kokių nors kitų narkotikų (26 proc. berniukų ir 14 proc. mergaičių). Daugelio narkotikų vartojimo paplitimas per ketverius metus padidėjo: nuo 2003 metų bent 1-2 kartus gyvenime vartojusių narkotikus mokinių padaugėjo nuo 16 proc. iki 20 proc.
- Narkotikų, kurių vartojimas per pastaruosius ketverius metus padidėjo, yra žymiai daugiau, negu tų, kurių paplitimas sumažėjo. Ryškiausiai sumažėjo heroino ir amfetaminų vartojimas. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą padidėjo nuo 13,5 proc. iki 18,2 proc. Antras pagal populiarumą po marihuanos/hašišo narkotikas yra ekstazi, kurio vartojimas bent 1-2 kartus per gyvenimą padidėjo nuo 1,9 proc. iki 3,4 proc. Nuo jo nedaug atsilieka amfetaminai, kuriuos bent kartą – du per gyvenimą yra bandę vartoti 3 proc. paauglių. Taip pat padidėjo LSD, haliucinogeninių grybų ir kitų haliucinogenų, GHB ir kitų narkotikų vartojimo paplitimas.
- Didėjant narkotikų paplitimui, reguliariai ar labai dažnai juos vartojančių paauglių skaičius padidėjo mažai, kai kuriais atvejais šiek tiek sumažėjo. Labiausiai padaugėjo bandžiusių juos vartoti kelis kartus per gyvenimą mokinių. Tai leidžia manyti, kad narkotikų paplitimo didėjimas susijęs su „eksperimentavimo“, nereguliaraus jų vartojimo modelio plitimu; bet tai gali būti ir priklausomybių plitimo pradžia, po kurios gali sekti ir dažno vartojimo didėjimas.
- Tarp narkotikų padidėjo (nuo 13,6 proc. iki 15,6 proc.) raminamųjų ir migdomųjų vartojimas gydytojui nepaskyrus; ypač padidėjo juos vartojusių mergaičių skaičius. Inhaliantų populiarumas, mažėjęs jau anksčiau, dar labiau sumažėjo.
- Kaip ir 2003 metais, beveik visi narkotikai labiau paplitę tarp berniukų, negu tarp mergaičių. Tokia tendencija vyravo ir 2003 metais.
- Pradedančių vartoti kai kuriuos narkotikus (ypač marihuaną/hašišą, ekstazi, alkoholį kartu su tabletėmis, raminamuosius/migdomuosius ir kt.) mokinių amžius jaunėja.

V. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo veiksniai

Visi tyrime užfiksuoti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo veiksniai daro panašią įtaką tiek tabako, tiek alkoholio, tiek narkotikų vartojimui. Skiriasi tik jų poveikio skirtingų medžiagų vartojimui laipsnis.

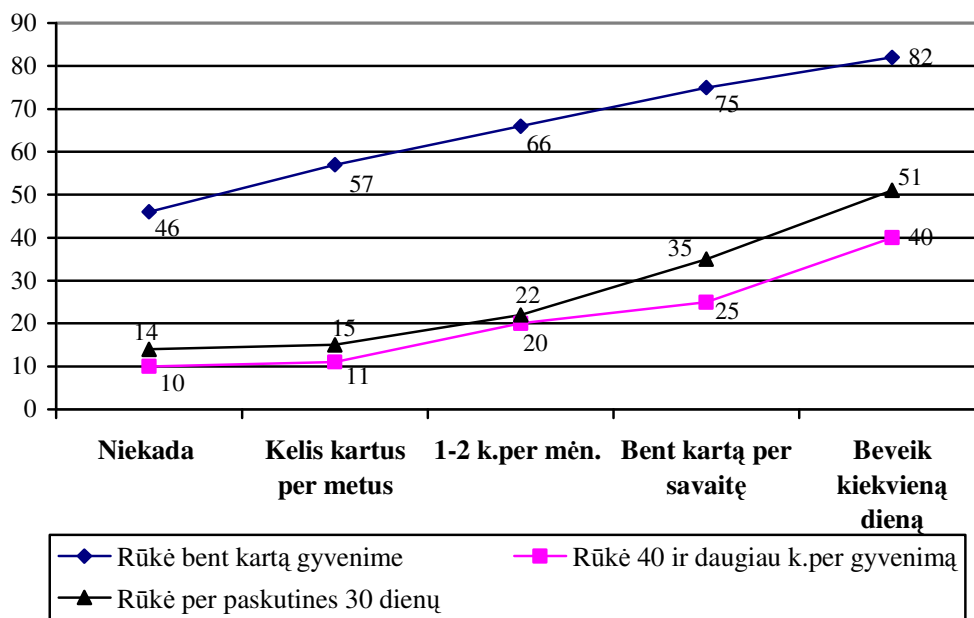
Tyrimo duomenys patvirtina didelę mokinių laisvalaikio praleidimo būdų ir užimtumo įtaką rūkymui - tiek bandymams rūkyti, tiek rūkymo įpročiams. Tai kompleksinis veiksnys, atspindintis įvairias aplinkybes - šeimos gyvenimo būdą, tėvų vertybes ir nuostatas, mokinių interesus bei nuostatas mokymosi ir laisvalaikio atžvilgiu ir pan. Tyrimo duomenys rodo esant statistiškai reikšmingą rūkymo rodiklių ryšį su tokiais tikslingais ir lavinančiais laisvalaikio užsiėmimais, kaip knygų skaitymas ir kiti pomėgiai (grojimas, piešimas ir pan.): jais užsiimantys mokiniai žymiai rečiau yra bandę rūkyti per gyvenimą ir rūko dabar (diagrama 5.1); užsiėmimas sportu taip pat susijęs su mažesniu tabako vartojimu, bet mažiau susijęs su mažesniu nuolatinio rūkymo įpročių (per paskutines 30 dienų) paplitimu, o su bandymų rūkyti skaičiumi per gyvenimą nesusijęs.

5.1 diagrama. Knygų skaitymo savo malonumui (be vadovėlių) dažnumo ryšys su tabako vartojimu (proc., $p < 0,001$)

Tuo tarpu mažiau tikslingas neorganizuotas laisvalaikio leidimas ne namuose su bendraamžiais – diskotekose, vakarėliuose, prekybos centruose, gatvėse, parkuose ir pan. labai susijęs su rūkymo paplitimu ir intensyvumu: šios laisvalaikio leidimo formos aktyviau skatina tabako vartojimą (diagrama 5.2). Matome, kad ypač didelę įtaką rūkymo intensyvumui ir įpročių formavimuisi turi dažnas – bent kartą per savaitę ir dažniau - neorganizuotas laisvalaikio leidimas su draugais. Tokios laisvalaikio leidimo formos, kaip interneto užsiėmimai (pokalbiai, muzikos paieška ir pan.) bei kompiuteriniai žaidimai su tabako vartojimu tiesiogiai nesusiję.

5.2 diagrama. Laisvalaikio leidimo su draugais (gatvėse, prekybos centruose, vakarėliuose, diskotekose, ir kt.) dažnumo ryšys su tabako vartojimu (proc., $p < 0,001$)

Faktorių analizėje buvo nustatyti trys mokinių laisvalaikio leidimo tipai, kuriuose atsiskyrė pramoginiai ir tikslingi užsiėmimai. Tarp jų galima atskirti vieną tipą, daranti didžiausią įtaką tabako vartojimui - šiame laisvalaikio leidimo būde vyrauja *neorganizuotas ir pramoginis laisvalaikio leidimas ne namie* (su draugais prekybos centruose, parkuose, gatvėse; su draugais diskotekose, vakarėliuose; žaidimai lošimų automatais; pramoginiai interneto užsiėmimai); antrajame, *tikslingų ugdančių užsiėmimų* faktoriuje tarpusavyje susiję skaitymas ir kiti pomėgiai (piešimas, grojimas ir pan.) bei kompiuteriniai žaidimai. Šis laisvalaikio leidimo tipas susijęs su mažiausiu tabako vartojimu. Trečiajame faktoriuje vyrauja laisvalaikio *užsiėmimai namie ir organizuoti laisvalaikio užsiėmimai ne namie*: sportas, kompiuteriniai žaidimai, taip pat mažesnes, bet teigiamas reikšmes turi skaitymas ir internetas.

Klasterių analizėje buvo patikslintas laisvalaikio užsiėmimų ir rūkymo ryšys. Pagal laisvalaikio užsiėmimus mokiniai buvo suskirstyti į tris grupes (klasterius), kurių mažiausioje, apimančioje 18 proc. mokinių, rūkymo rodikliai yra žymiai, net kelis kartus, mažesni negu kitose. Didžiausioje - 46 proc. - mokinių grupėje šie rodikliai yra vidutiniai, o aukščiausi tabako vartojimo rodikliai yra trečiojoje – „*intensyviausiai rūkančiųjų*“ grupėje, į kurią patenka 36 proc. mokinių. Pagrindiniai „*nerūkančiųjų*“ klasterio laisvalaikio skirtumai nuo kitų (5.1 lentelė) – beveik nėra neorganizuoto laisvalaikio su draugais ne namie (diskotekose, prekybos centruose, vakarėliuose, kavinėse), taip pat šie mokiniai daug skaito ir užsiima kitais pomėgiais; mažiau negu kiti jie skiria laiko ir interneto pramogoms. Didžiausios, „*vidutiniškai rūkančiųjų*“ grupės mokiniai taip pat skaito knygas ir lanko užsiėmimus pagal pomėgius, bet jie taip pat nemaža laiko skiria netikslingai, neorganizuotai leidžiamam laisvalaikiui su draugais ne namie. *Daugiausia vartojančių tabaką* minėtos 36 proc. mokinių grupės laisvalaikiui būdingas ne tik neorganizuotas laisvalaikio leidimas su draugais ne namie, bet jie taip pat beveik neskaitytų knygų ir neturi kitų pomėgių.

5.1 lentelė. Mokinių laisvalaikio užsiėmimai klasteriuose (užsiima bent kartą per savaitę ar dažniau, proc.)

Užsiėmimai bent kartą per savaitę ar dažniau/ klasteriai	1 klast. <i>nerūkantieji</i>	2 klast. <i>rūkantys vidutiniškai</i>	3 klast. <i>rūkantys intensyviausiai</i>
Žaidžia kompiuterinius žaidimus	28	25	28
Aktyviai sportuoja	39	45	41
Skaito knygas malonumui	19	22	6
Vakaraš išėina su draugais (į diskoteką, vakarėlius, kavinę ir kt.)	7	53	47
Kiti pomėgiai (groja instrumentu, dainuoja, piešia, rašo ir kt.)	22	39	0
Žaidžia lošimo automatais (kuriais galima išlošti pinigų)	7	17	24
Vakaraš eina su draugais į prekybos centrus, gatves, parkus	3	44	39
Naudojasi internetu laisvalaikio užsiėmimams (pokalbiai, muzikos paieška ir kt.)	35	67	71

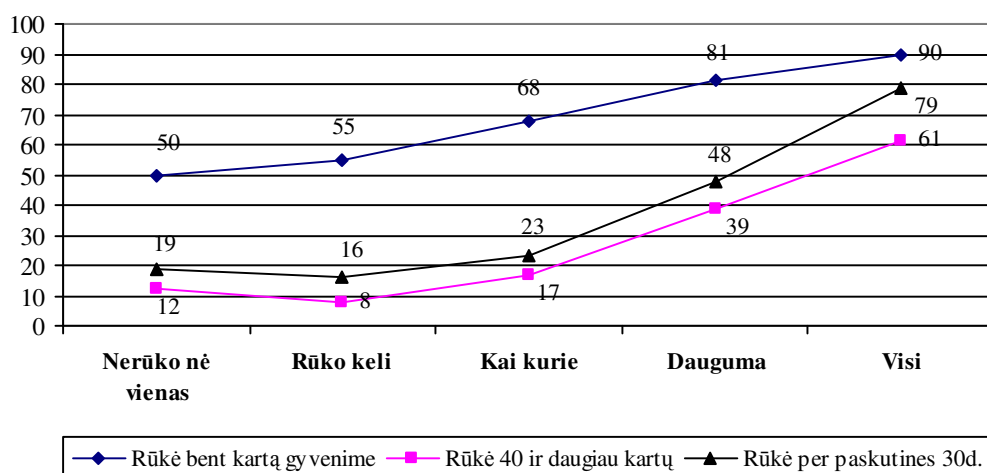
Galima palyginti mokinių laisvalaikio struktūros pokyčius nuo 1999 metų (du paskutiniai užsiėmimai kaip atskiros alternatyvos įtraukti į anketą tik 2007 metų tyrime, 5.2 lentelė).

5.2 lentelė. Mokinių laisvalaikio užsiėmimų pokyčiai (proc.)

Veikla bent kartą ir dažniau per mėnesį	1999	2003	2007
Žaidžia kompiuterinius žaidimus	57	80	77
Aktyviai sportuoja	87	88	90
Skaito knygas malonumui	48	45	50
Vakaraš išėina su draugais (į diskoteką, vakarėlius, kavinę ir kt.)	80	86	83
Kiti pomėgiai (groja instrumentu, dainuoja, piešia, rašo ir kt.)	52	59	64
Žaidžia lošimo automatais (kuriais galima išlošti pinigų)	13	9	6
Vakaraš eina su draugais į prekybos centrus, gatves, parkus	-	-	82
Naudojasi internetu laisvalaikio užsiėmimams	-	-	92

Matome, kad šiek tiek padaugėjo mokinių, dalyvaujančių tikslinguose, ugdančiuose užsiėmimuose (skaitymas, kiti pomėgiai ir kt.), kurie susiję su žemesniais tabako vartojimo rodikliais. Taip pat sumažėjo žaidžiančių lošimo automatais (tuo užsiimančios rūko dažniau) mokinių; nemažą dalį laisvalaikio mokiniai leidžia namie prie kompiuterio – kaip minėta, tai susiję su mažesne rūkymo rizika, negu neorganizuotas laisvalaikis su draugais ne namie, bet pastarajam mokiniai irgi skiria nemažai laiko. Tad mokinių laisvalaikio struktūra, nors nelabai dideliu laipsniu, kinta linkme, kuri palanki tabako vartojimo mažėjimui. Bet atkreiptinas dėmesys į laisvalaikio su draugais ne namie, kuris paauglių gyvenime lieka ir liks labai svarbus, organizavimą ir kontrolę, didinant organizuoto jo leidimo būdų pasiūlą ir prieinamumą.

5.3 diagrama. Draugų rūkymo įtaka mokinių rūkymo įpročiams (proc., $p < 0,001$)

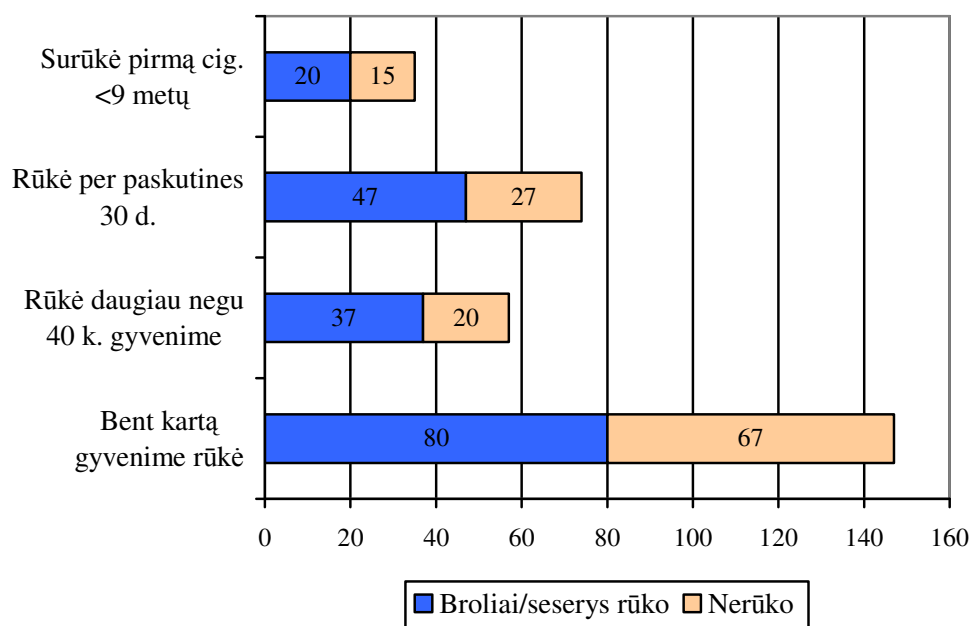

Draugų ir bendraamžių įtaką paauglių tabako vartojimui rodo ir kiti rodikliai; didelę įtaką daro ir vyresnių brolių ar seserų rūkymas. Turintys daugiau rūkančių draugų ir vyresnių brolių ar seserų mokiniai tiek dažniau bando rūkyti, tiek dažniau įpranta nuolat rūkyti, taip pat pradeda bandyti rūkyti žymiai jaunesni; ši įtaka gana didelė (5.3, 5.4 diagramos).

Matome, kad rūkančių draugų aplinka daro ypač didelę įtaką paauglių rūkymui, ypač padaugėja bandymų rūkyti tada, kai dauguma arba beveik visi mokinių draugai rūko; rūkančiųjų aplinkoje labai nedidelė jų dalis - tik dešimtadalis - nepabando rūkyti ir tik penktadalis išlieka nepradėję rūkyti pastoviai.

Vyresnių brolių ar seserų rūkymo pavyzdys šeimoje taip pat daro labai didelę įtaką mokinių tabako vartojimui.

5.4 diagrama. Vyresnių brolių/seserų rūkymo įtaka mokinių rūkymui (proc., $p < 0,001$)

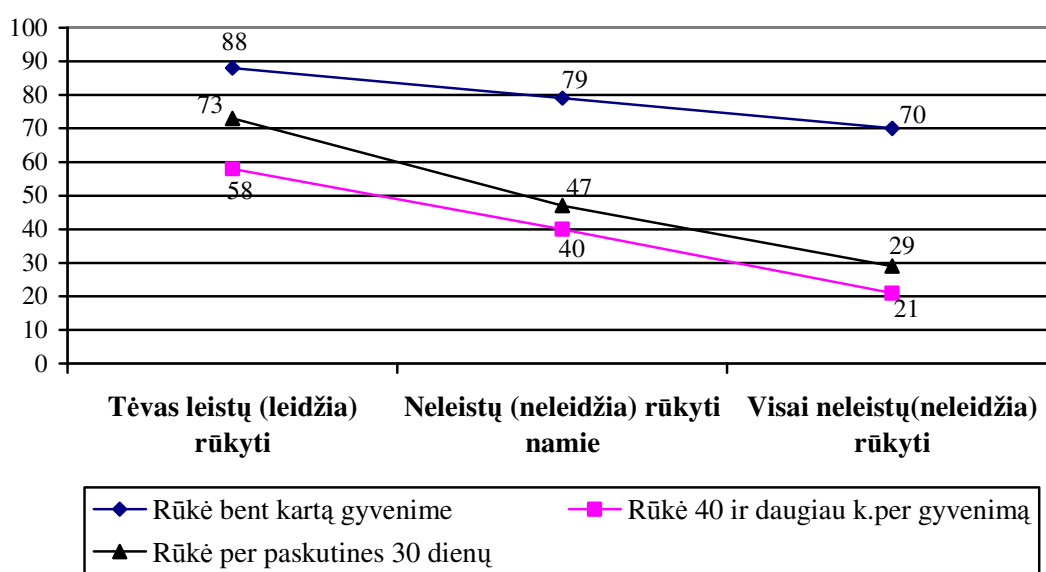

Matome, kad didelė neigiama vyresniųjų brolių ar seserų rūkymo įtaka paauglių rūkymui atspindi visuose rūkymo rodikliuose.

Tėvų įtaka. Visuotinai priimta manyti, kad tėvų kontrolė yra pagrindinis veiksnys, kuris gali veikti paauglių tabako vartojimą. Tyrimo duomenys padeda išryškinti konkrečius tėvų kontrolės įtakos paauglių rūkymui aspektus (5.5, 5.6, 5.7 diagramos).

Tyrimo duomenys rodo, kad *tėvų požiūris į rūkymą*, tiksliau, subjektyvus mokinių šio požiūrio suvokimas, jų įsivaizdavimas, koku laipsniu tėvai toleruotų arba netoleruotų jų rūkymą gana reikšmingai susijęs su rūkymo įpročių ir bandymų rūkyti paplitimu; mažiau susijęs tik su bandymų rūkyti amžiumi. Tėvų požiūris į paauglių rūkymą, ypač leidimas rūkyti - irgi kompleksinis rodiklis, atspindintis tam tikrą tėvų gyvenimo būdą, tikėtina, neretai ir asocialų. Rūkymo toleravimas iš tėvo ar motinos pusės didelę įtaką turi dažno ar pastovaus paauglių rūkymo įpročių susiformavimui, bandymams rūkyti - mažesnę.

5.5 diagrama. Jei norėtum rūkyti (ar jau rūkai), kaip manai, ar tėvas tam pritartų, (proc., $p < 0,001$)

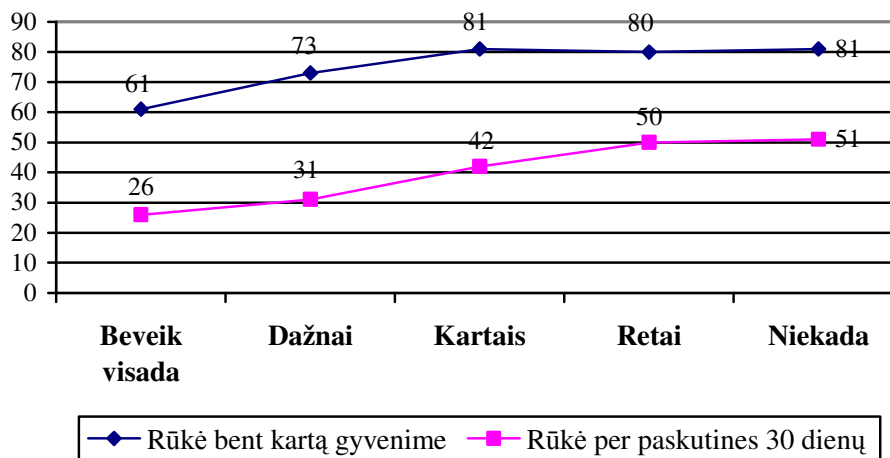
Tėvo ir motinos požiūrių į rūkymą įtaka paauglių rūkymui maždaug vienoda – tokie pat požiūriai susiję su tokiu pat rūkymo laipsniu.

Tėvų auklėjimo būdų ir kontrolės įtaką parodo ir *tėvų nustatytų taisyklių, kaip mokiniai turi elgtis tiek namie, tiek ne namie*, buvimas ir griežtumas. Bet tyrimo rodikliai rodo, kad nėra statistiškai patikimo ryšio tarp tėvų kontrolės, nustatant griežtas ar mažiau griežtas elgesio ne namie taisykles ir mokinių rūkymo; tik taisyklės, kaip elgtis namie, jei jos nustatomos pastoviai, turi šiek tiek įtakos nuolatinio rūkymo įpročių susiformavimui (rūkė per paskutines 30 dienų), bet ne bandymų rūkyti per gyvenimą skaičiui.

Labai svarbi mokinių laisvalaikio ne namie, ypač savaitgalių vakarais, kontrolė (5.6 diagrama). Duomenys rodo, kad tėvų domėjimasis vaikų laisvalaikio leidimu, jo kontrolė turi labai daug įtakos tiek bandymų rūkyti per gyvenimą dažniui, tiek paauglių dažno rūkymo įpročių susiformavimui, bet tik tais atvejais, kai ši kontrolė yra pastovi,

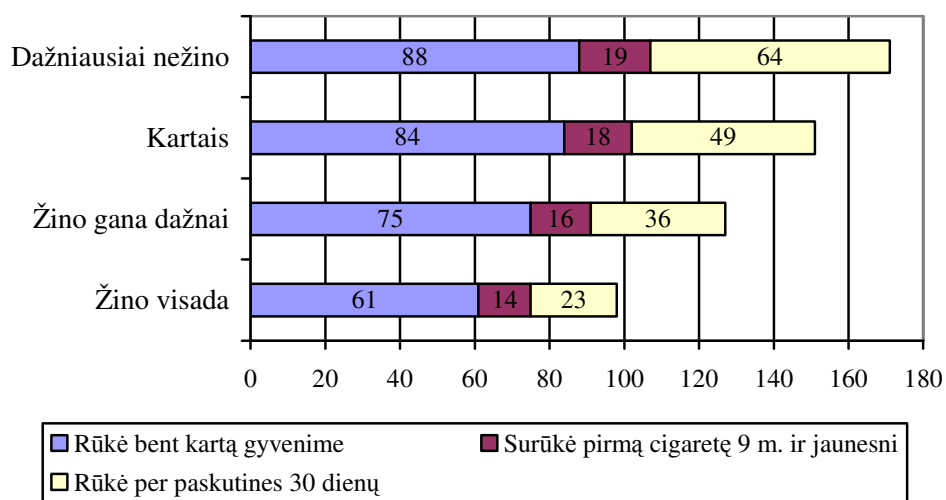
nuolatinė. Kai tėvai domisi vaikų laisvalaikio leidimu tik retkarčiais, jie tiek dažniau bando rūkyti, tiek ypač įpranta dažnai ar pastoviai rūkyti žymiai – beveik du kartus – dažniau.

5.6 diagrama. Mano tėvai žino, kur būnu vakarais (proc., $p < 0,001$)

Ypač didelę įtaką turi paauglių laisvalaikio išėiginėmis dienomis (šeštadienių vakarais), kurį mokiniai dažniausiai leidžia kolektyviai su draugais, kontrolė.

5.7 diagrama. Ar tavo tėvai žino, kur būni šeštadienio vakarais (proc.)?

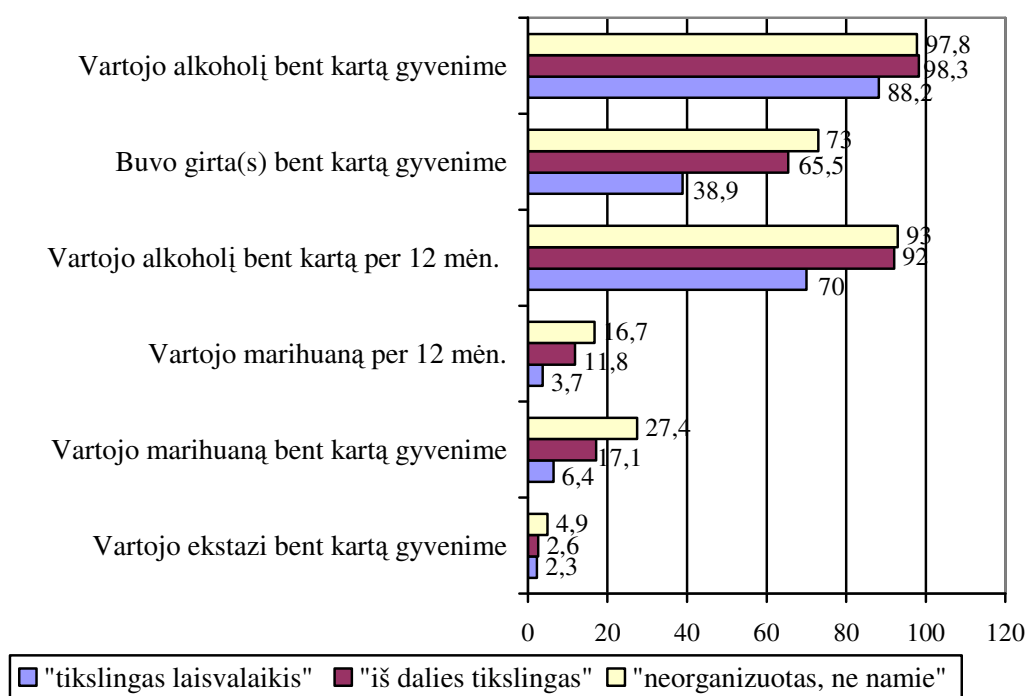

Duomenys rodo, kad **nuolatinė paauglių laisvalaikio kontrolė, tėvų domėjimasis juo ypač susijęs su pastovaus, dažno rūkymo įpročių formavimusi**: paaugliai, kurių tėvai visada žino, kur jų vaikai leidžia šeštadienio vakarus, 15-16 metų būna įpratę rūkyti beveik tris kartus rečiau.

Su tėvų išsilavinimu paauglių tabako vartojimas statistiškai reikšmingai nesusijęs. Taip pat ir šeimos materialinė padėtis neturi tiesioginės įtakos rūkymo paplitimui. Bet tėvų išsilavinimas, profesija, socialinė padėtis, be abejo, daro netiesioginę įtaką per su tuo susijusius kitus šeimos vertybių, auklėjimo būdo, socialinio kultūrinio kapitalo ir kt. aspektus.

Mokinių *laisvalaikio leidimo būdas* kaip kompleksinis rodiklis, išreiškiantis tiek mokinių interesus ir polinkius, tiek tėvų šeimos gyvenimo būdą, santykius šeimoje ir kt. labai susijęs ir su alkoholio bei narkotikų vartojimo paplitimu ir dažnumu. Diagramoje 5.8 matome jau aptartų kompleksiškai atspindinčių mokinių laisvalaikio leidimo būdą klasterių ryšį su alkoholio ir narkotikų vartojimu.

5.8 diagrama. Alkoholio ir narkotikų vartojimo paplitimas mokinių laisvalaikio klasteriuose (proc.).

Pirmajam (18 proc. mokinių) klasteriui, kaip minėta, būdingas organizuotas laisvalaikis, skaitymas, kiti pomėgiai. Antrojo klasterio (46 proc.) mokiniai taip pat skaito knygas ir

lanko užsiėmimus pagal pomėgius, bet nemaža laiko skiriama ir neorganizuotai leidžiamam laisvalaikiui su draugais ne namie. Trečiojo klasterio (36 proc.) mokiniai ne tik dažniausiai neorganizuotai leidžia laisvalaikį su draugais ne namie, bet taip pat beveik neskaito knygų ir neturi kitų pomėgių. Diagramoje matome, kad tiksliai ir organizuotai leidžiančių laisvalaikį mokinių grupėje yra kelis kartus daugiau abstinėtų, niekada gyvenime nevartojusių alkoholio (11,8 proc.), taip pat ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas šioje grupėje gerokai žemesnis. Tuo tarpu leidžiantys laisvalaikį neorganizuotai, ne namie ir neturintys pomėgių, neskaitantys knygų mokiniai žymiai dažniau vartoja šias medžiagas.

Taip pat yra labai stiprus statistinis ryšys tarp mokinių alkoholio ir narkotikų vartojimo ir jų bendraamžių aplinkos - draugų ir vyresniųjų brolių/ seserų šių medžiagų vartojimo (5.3 lentelė).

5.3 lentelė. Alkoholio vartojimo ryšys su vartojančių alkoholį draugų skaičiumi (proc.)

Vartojimo mastas	Vartojančių alkoholį draugų skaičius			Pasigeriančių draugų skaičius		
	Nė vienas	Keli	Dauguma	Nė vienas	Keli	Dauguma
Vartojo alkoholį bent 1-2 k. gyvenime	80,7	90,5	98,3	87,4	95	96
Vartojo alkoholį 40+ kartų per gyvenimą	9,1	12,4	35	11,4	23	40,2
Vartojo alkoholį bent kartą per 30 dienų	33	43	74	40,1	62	75

5.4 lentelė. Narkotikų vartojimo ryšys su vartojančių marihuaną/hašišą draugų skaičiumi (proc.)

Vartojimo mastas	Vartoja marihuaną draugai:		
	Nė vienas	Keli	Dauguma
Vartojo marihuaną bent kartą per gyvenimą	6,8	26	64,4
Vartojo marihuaną bent kartą per 12 mėn.	3,1	15	60
Vartojo ekstazi bent kartą per gyvenimą	1,3	3,1	20

Duomenys rodo esant labai didelę draugų vartojimo įtaką visiems rodikliams. Ypač didelė draugų vartojimo įtaka narkotikų vartojimo plitimui. Taip pat galima pastebėti, kad turintys vartojančių vieną psichoaktyviąją medžiagą draugų daugiau vartoja ir kitų medžiagų. Vartojančių marihuaną draugų buvimas mokinių aplinkoje susijęs ir su didesniu kitų narkotikų, ir su dažnesniu alkoholio vartojimu. Draugų alkoholio vartojimas taip pat susijęs su dažnesniu narkotikų vartojimu. Analogiškos, kartais net didesnės ir brolių/seserų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įtakos.

Tėvų kontrolė alkoholio ir narkotikų vartojimui, kaip ir tabako, daro didesnę įtaką per laisvalaikio kontrolę: tėvų, kurie visada žino, kur ir su kuo jų vaikai leidžia laisvalaikį, ypač šeštadienio vakarus, vaikai vartoja alkoholį kelis kartus rečiau (pavyzdžiui, tarp

mokinių, kurių tėvai visada žino, kur jų vaikai leidžia šeštadienio vakarus, yra 7,1 proc. abstinentų, 19 proc. gėrusių alkoholį 40 ir daugiau kartų gyvenime; tuo tarpu tarp mokinių, kurių tėvai mažiau kontroliuoja vaikų laisvalaikį – abstinentų yra 1,6 proc., gėrusių alkoholį 40 ir daugiau kartų gyvenime – 53 proc.) Ypač didelė tėvų domėjimosi vaikų laisvalaikiu, jo kontrolės įtaka narkotikų vartojimui: tarp tėvų, kurie žino su kuo ir kur vaikai leidžia laisvalaikį, bent kartą gyvenime bandžiusių marihuaną vaikų yra 14 proc., ekstazi – 2 proc., tuo tarpu tarp mokinių, kurių tėvai dažniausiai nežino kur ir su kuo jie leidžia laisvalaikį, bandžiusių marihuaną yra net 28 proc., ekstazi – 9,5 proc. Suprantama, tėvų domėjimasis vaikų laisvalaikiu, jo kontrolė irgi gali būti susijusi su kitais šeimos gyvenimo ir auklėjimo joje aspektais, tad šis rodiklis irgi kompleksinis, atspindintis daugelį kitų darančių įtaką psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui veiksnių.

Daliniai apibendrinimai

- Tarp veiksnių, darančių įtaką mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui svarbus yra laisvalaikio užsiėmimų pobūdis. Tikslingi, organizuoti ir lavinantys laisvalaikio užsiėmimai, kaip knygų skaitymas ir kiti pomėgiai, iš dalies sportas susiję su žemu šių medžiagų vartojimo lygmeniu. Labiausiai psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą skatina dažnas – bent kartą per savaitę ir dažniau - neorganizuotas laisvalaikio leidimas su draugais; būtent neorganizuotas grupinis laisvalaikio leidimas gatvėse, prekybos centruose, parkuose ir kt. yra labai palankus šio vartojimo plitimui tarp paauglių. Mokinių laisvalaikio struktūra, nors nelabai dideliu laipsniu, kinta linkme, kuri palanki tabako vartojimo mažėjimui. Bet atkreiptinas dėmesys į laisvalaikio su draugais ne namie, kuris paauglių gyvenime lieka ir liks labai svarbus, organizavimą ir kontrolę, didinant organizuoto jo leidimo būdų pasiūlą ir prieinamumą.
- Paauglių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą labai skatina draugai ir vyresnieji broliai/seserys, vartojantys šias medžiagas. Ši įtaka gana didelė: mokiniai, kurių aplinkoje daugiau vartojančių psichoaktyvias medžiagas draugų ar vyresnių brolių/seserų tiek dažniau bando vartoti šias medžiagas, tiek dažniau įpranta jas vartoti nuolat, tiek pradeda bandyti jas vartoti žymiai jaunesni.
- Tėvų požiūris į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, mokinių įsivaizdavimas, kokių laipsniu tėvai toleruotų arba netoleruotų tokius veiksmus gana reikšmingai susijęs su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įpročių ir bandymų jas vartoti paplitimu. Mažiau susijęs tik su bandymų vartoti amžiumi. Tėvų domėjimasis vaikų laisvalaikio leidimu, jo kontrolė turi labai daug įtakos paauglių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui, bet tik tais atvejais, kai ši kontrolė yra pastovi, nuolatinė. Paaugliai, kurių tėvai visada žino, kur jų vaikai leidžia šeštadienio vakarus, 15-16 metų vartoja psichoaktyvias medžiagas kelis kartus rečiau už tuos, kurių tėvai kontroliuoja vaikų laisvalaikį ne namuose tik retkarčiais.

VI. Bendros išvados

ESPAD–07 tyrimo rezultatų įvertinimas ir palyginimas su ankstesnių tyrimų duomenimis leidžia nustatyti alkoholio, tabako ir kitų narkotikų vartojimo mastą, prieinamumą, modelius ir jų kaitos tendencijas Lietuvoje.

1. Dauguma tyrimo rodiklių parodė, kad tabako vartojimas tarp 15-16 metų amžiaus mokinių sumažėjo. Vienas svarbiausių parametru – bandymas rūkyti. Tarp 15-16 metų amžiaus mokinių 2007 metais buvo 71 proc. bent kartą gyvenime bandžiusių rūkyti, 2003 metais tokių buvo 80 proc. Berniukų tabako vartojimas sumažėjo labiau negu mergaičių. Taigi mažėja lyčių tabako vartojimo skirtumai ir jie yra mažiausi per visą ESPAD tyrimų laikotarpį. Problematiška tendencija – jaunėja pirmą kartą pabandančių rūkyti mokinių amžius: 2007 arti penktadalio mokinių pirmą kartą pabandė rūkyti turėdami 9 ar mažiau metų. Teigiamos tendencijos: sumažėjo pradėjusių rūkyti cigaretes pastoviai (kasdien) 13 metų ir jaunesnių mokinių skaičius, dabar rūkančių cigaretes kasdien 15-16 metų mokinių yra 21 proc., 2003 m. buvo 26 proc.
2. Tabako gaminių prieinamumas mokiniams, jų vertinimu, taip pat sumažėjo, bet tebelieka gana didelis: 73 proc. 15-16 metų mokinių 2007 metais teigė, kad panorėję jie gana lengvai arba labai lengvai galėtų įsigyti cigarečių (2003 m. taip manančių mokinių buvo 94 proc.). Taigi bandymai valstybiniu mastu padidinti tabako pardavimų nepilnamečiams kontrolę, prekybininkų atsakomybę, pagrausėjusios tabako vartojimo prevencijos iniciatyvos ateityje dar turi labai daug veiklos barų. Vienas pastarųjų – paauglių nuostatų tabako atžvilgiu aktyvus keitimas, nes rūkymo rizikos suvokimas padidėjo nežymiai, o tyrimo duomenys rodo, kad mažiau pripažįstantys rūkymo rizikas rūko dažniau.
3. Nuo 2003 iki 2007 m. tarp 15-16 metų amžiaus mokinių pagal daugelį tyrimo parametru sumažėjo alkoholio vartojimas. Tarp berniukų alkoholio vartojimas sumažėjo labiau, negu tarp mergaičių, o pagal kai kuriuos rodiklius mergaičių alkoholio vartojimas liko toks pat arba padidėjo. Lyčių skirtumai alkoholio vartojime darosi vis mažesni ir ši tendencija turi susilaukti adekvataus įvertinimo alkoholio vartojimo prevencijos kontekste, didesnę dėmesį skiriant lyčių specifikai.
4. Bendroje mokinių vartojamų gėrimų struktūroje pirmauja sidras, padidėjo alkoholinių kokteilių, sumažėjo alaus ir stipriųjų gėrimų vartojimas. Nors tarp berniukų alus liko populiariausias gėrimas, tarp jų populiarėja ir sidras, o tarp mergaičių jis ryškiai vyrauja. Šie alkoholio rūšių vartojimo pokyčiai iš dalies hipotetiškai sietini su alkoholio reklamos pokyčiais po 2003 m., kuomet pastebimai

suaktyvėjo, pavyzdžiui, dėmesys sidrui, kuris 2007 m. tyrimo duomenimis „išsiveržė į lyderius“ tarp populiariausių mokinių vartojamų gėrimų. Taigi, tyrimo duomenys netiesiogiai patvirtina nuostatą, kad alkoholinių gėrimų reklamos kontrolė yra viena iš svarbiausių prevencijos priemonių.

5. Mokinių vertinimu sumažėjo stipriųjų gėrimų ir alaus prieinamumas, bet tokiu pat mastu, kaip anksčiau alus ir vynas, tapo prieinamas sidras ir alkoholiniai kokteiliai. Kai kurie duomenys vertintini radikalai negatyviai: trys ketvirtadaliai mokinių mano nesunkiai galintys įsigyti sidro, nemaža dalis mokinių per paskutines 30 d. iki tyrimo datos pirkė alkoholinius gėrimus parduotuvėse, degalinėse, kioskuose, vartojo juos baruose, diskotekose. Šie apklausoje užfiksuoti faktai vienareikšmiškai byloja apie griežtesnės alkoholio pardavimų nepilnamečiams kontrolės būtinybę.
6. Tarp paauglių sumažėjo girtumo atvejų. Taip pat sumažėjo ir šių atvejų dažnumo mergaičių ir berniukų grupėse skirtumai. Besaikio gėrimo įpročiai tarp paauglių tebelieka stipriai įsitvirtinę ir net tampa šiek tiek populiareni. Nors nesaikingo gėrimo srityje tradiciškai pirmauja berniukai, pagal kai kuriuos rodiklius skirtumai tarp lyčių mažėja ir šioje srityje. Mažėjanti girtumo lygį, didėjant besaikiam alkoholio vartojimui galima sieti su stipriųjų gėrimų vartojimo mažėjimu ir silpnesnių (sidro, alkoholinių kokteilių) gėrimų plitimu tarp paauglių. Girtumas labiau paplitęs tarp mažesnių miestų ir rajonų centrų mokinių, didžiuosiuose miestuose ir kaimuose - mažiau. Alkoholio vartojimo paplitimo įvairių tipų mokyklose skirtumai nėra dideli. Bet tiek girtumo, tiek besaikio gėrimo atvejų mažiau gimnazijose, daugiau - pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose.
7. Tyrimas parodė kontroversiškas mokinių nuostatas tikėtino alkoholio vartojimo pasekmių atžvilgiu. Pritarimo susilaukia ir teigiamo ir neigiamo poveikio lūkesčiai: tikimasi blogos savijautos, nemalonumų su policija, netikusių poelgių, tačiau tuo pat metu - atsipalaidavimo, draugiškumo ir atvirumo, užsimiršimo nuo problemų ir kt. Visumoje alkoholio vartojimo rizikos suvokimas nuo 2003 m. išaugo nežymiai. Tai nėra stebinantis faktas, turint omenyje toleranciją alkoholio atžvilgiu didelėje dalyje visuomenės, o vaikai yra jos dalis.
8. Penktadalis apklaustų 15-16 metų Lietuvos mokinių bent 1-2 kartus per savo gyvenimą be alkoholio ir tabako yra bandę kokių nors kitų narkotikų. Nuo 2003 metų vartojusių narkotikus mokinių padaugėjo nuo 16 proc. iki 20 proc. Tyrimo duomenys fiksuoja kontroversišką aplinkybę, kuomet didėjant narkotikų paplitimui, reguliariai ar labai dažnai juos vartojančių paauglių skaičius nuo 2003 m. padidėjo mažai, kai kuriais atvejais šiek tiek sumažėjo, o labiausiai padaugėjo bandžusių juos vartoti kelis kartus per gyvenimą mokinių. Tai leidžia manyti, kad narkotikų paplitimo

didėjimas susijęs su „eksperimentavimo“, nereguliaraus jų vartojimo modelio plitimu; bet tai gali būti ir priklausomybių plitimo pradžia, po kurios gali sekti ir dažno vartojimo didėjimas.

9. Narkotikų, kurių vartojimas per pastaruosius ketverius metus padidėjo, yra pastebimai daugiau, negu tų, kurių paplitimas sumažėjo. Ryškiausiai sumažėjo heroino ir amfetaminų vartojimas. Marihuanos/hašišo vartojimas bent kartą per gyvenimą padidėjo nuo 13,5 proc. iki 18,2 proc. Antras pagal populiarumą po marihuanos/hašišo narkotikas yra ekstazi, kurio vartojimas bent 1-2 kartus per gyvenimą padidėjo nuo 1,9 proc. iki 3,4 proc. Nuo jo nedaug atsilieka amfetaminai, kuriuos bent kartą – du per gyvenimą yra bandę vartoti 3 proc. paauglių. Taip pat padidėjo LSD, haliucinogeninių grybų ir kitų haliucinogenų, GHB ir kitų narkotikų vartojimo paplitimas. Padidėjo ir raminamųjų bei migdomųjų vartojimas gydytojui nepaskyrus. Tai ypač būdinga mergaičių atžvilgiu. Inhaliantų populiarumas, mažėjęs jau anksčiau, dar labiau sumažėjo. Kaip ir 2003 metais, beveik visi narkotikai labiau paplitę tarp berniukų, negu tarp mergaičių. 2007 m. tyrimo duomenimis berniukai bandė vartoti narkotikus beveik 2 kartus dažniau negu mergaitės.
10. Narkotikų, ypač marihuanos, vartojimas didžiuosiuose miestuose paplitęs kelis kartus labiau negu miesteliuose ir kaimuose ir, greta kitų priežasčių, taip pat susijęs su didesniu narkotikų prieinamumu miestuose: miestus atstovaujantys mokiniai dvigubai dažniau už paauglius iš kaimų ir miestelių nurodė, kad turėjo progą pabandyti marihuanos, nors jos ir nebandė. Taigi narkotikų prieinamumo aspektai turi aiškią gyvenamosios vietos sąlygojamą dimensiją, kuri turi susilaukti adekvataus įvertinimo narkotikų kontrolės požiūriu. Apskritai įvairių narkotikų prieinamumas subjektyviu mokinių vertinimu yra pakankamai aukštas (trečdalis nurodo, kad nesunkiai galėtų įsigyti populiariausio iš jų – marihuanos). 2007 tyrimo duomenys rodo, kad narkotikų gavimo būdai mokiniams tapo greičiausiai labiau žinomi, nors galimybę jų gauti skeptiškai vertina daugiau respondentų negu 2003 m.
11. Pradedančių vartoti kai kuriuos narkotikus (ypač marihuaną/hašišą, ekstazi, alkoholį kartu su tabletėmis, raminamuosius/migdomuosius ir kt.) mokinių amžius po truputėlį jaunėja. Kartu, lyginant su alkoholiu, matyti, kad dauguma (apie du trečdalius) mokinių suvokia, kad reguliarus narkotikų vartojimas yra labai rizikingas reiškinys, kurį tyrimo duomenimis iliustruoja įvairios mokinių patirtos problemos: muštynės, konfliktai su tėvais, pablogėję mokymosi rezultatai, nesaugūs lytiniai santykiai ir kt. Tačiau nemaža dalis paauglių vis dar laikosi nuomonės, kad kelis kartus pavartoti narkotikus yra nerizikinga, ypač tokia nuostata ryški marihuanos atžvilgiu.

12. Tyrimas tiesiogiai išryškino, kad mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui labai didelę įtaką daro laisvalaikio užsiėmimų pobūdis. Tikslingi, organizuoti ir lavinantys laisvalaikio užsiėmimai, - knygų skaitymas ir kiti pomėgiai, iš dalies sportas, susiję su žemu šių medžiagų vartojimo lygmeniu. Labiausiai psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą skatina dažnas, bent kartą per savaitę ir dažniau, neorganizuotas laisvalaikio leidimas su draugais; būtent neorganizuotas grupinis laisvalaikio leidimas gatvėse, prekybos centruose, parkuose ir kt. yra labai palankus šio vartojimo plitimui tarp paauglių. Tokia psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo priklausomybė nuo laisvalaikio formų vienareikšmiškai rodo turiningo, organizuoto mokinių laisvalaikio plėtojimo būtinybę. Aprioriai tai senai žinoma tiesa, tačiau 2007 m. tyrimo duomenys ją pagrindžia konkrečiais kintamųjų ryšiais: psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo masto bei laisvalaikio formų.
13. Mokinių apklausos duomenys ir jų analizė taip pat parodė, kad paauglių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą pastebimai įtakoja draugai ir vyresnieji broliai / seserys, vartojantys šias medžiagas: mokiniai, kurių aplinkoje daugiau vartojančių psichoaktyvias medžiagas draugų ar vyresnių brolių / seserų tiek dažniau bando vartoti šias medžiagas, tiek dažniau įpranta jas vartoti nuolat ir taip pat pradeda bandyti jas vartoti daug jaunesni. Tėvų požiūris į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, mokinių įsivaizdavimas, koku laipsniu tėvai toleruotų arba netoleruotų tokius veiksmus irgi gana reikšmingai susijęs su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įpročių ir bandymų jas vartoti paplitimu. Tėvų domėjimasis vaikų laisvalaikio leidimu, jo kontrolė turi labai daug įtakos paauglių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui, bet tik tais atvejais, kai ši kontrolė yra nuolatinė. Paaugliai, kurių tėvai visada žino, kur jų vaikai leidžia laisvalaikį, vartoja psichoaktyvias medžiagas kelis kartus rečiau už tuos, kurių tėvai kontroliuoja vaikų laisvalaikį ne namuose tik retkarčiais arba visai nekontroliuoja.

VII. Rekomendacijos

1. Formuojant psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos politiką, pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas alkoholinių gėrimų ir tabako prieinamumo kontrolei, turiningam vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumui organizuoti ir tėvų įtraukimui į prevencijos politikos priemonių įgyvendinimą.
2. Teisinėmis, administracinėmis priemonėmis būtina mažinti silpnųjų alkoholinių gėrimų (ypač sidro, alaus ir alkoholinių kokteilių) prieinamumą - griežčiau reglamentuoti prekybos šiais gėrimais sąlygas, riboti jų reklamą, efektyviau kontroliuoti šiais gėrimais prekiaujančių subjektų veiklą (užkertant kelią jų pardavimui nepilnamečiams bei plačiai taikant pažeidėjams teisinės atsakomybės priemones).
3. Vykdamt psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevenciją būtina skirti didesnę dėmesį ne tik šviečiamajai veiklai (seminarų, paskaitų organizavimas, informacinių leidinių, lankstinukų ir pan. parengimas), bet ir kitoms veiksmingoms prevencinės veiklos rūšims, ypač toms, kurių pagrindu užtikrinamas vaikų ir jaunimo užimtumas, laisvalaikis – neformalus vaikų švietimas, neformalus ugdymas (įvairių renginių – sportinių varžybų, išvykų, iškylų ir pan. rengimui) ir kita veikla, skirta vaikų socialinių ir gyvenimo įgūdžių ugdymui.
4. Švietimo įstaigoms bei jų steigėjams tikslinga aktyviau plėtoti bendradarbiavimą su mokinių tėvais psichoaktyvių medžiagų prevencijos srityje: numatyti konkrečius mokinių tėvų skatinimo dalyvauti prevenciniuose renginiuose būdus, kuo plačiau įtraukti tėvus į organizuojamus neformalaus ugdymo renginius, taikyti stebimąją ir konsultacinę veiklą kaip vieną iš prevencinio darbo metodų, sudaryti sąlygas visiems mokinių tėvams patogiu laiku konsultuotis dėl vaikai kilusių problemų ar gauti pageidaujamą informaciją apie psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevenciją. Būtina įgyvendinti Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos mokymo programą mokinių tėvams. Svarbu paremti tėvų ir mokyklos bendradarbiavimą metodinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, parengti ir išleisti metodinę medžiagą apie mokyklų bendradarbiavimą su mokinių tėvais, tėvų skatinimą, įsitraukimą į prevencinę veiklą, bendradarbiavimą tarp mokyklos ir vietos bendruomenių bei nevyriausybinių organizacijų.

5. Tikslinga labiau integruoti visų priklausomybių prevenciją (alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo): t.y. Valstybės tabako kontrolės, Valstybės alkoholio kontrolės, Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programų vykdymą. Tarpinstitucinių programų įgyvendinimo koordinavimą vykdyti regionuose per savivaldybių administracijų prevencinių darbo koordinavimo grupes, kurios įteisintos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (Žin., 2007, Nr. 80-3214).
6. Diegti šalies mokyklose Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programą, patvirtintą švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. įsakymu Nr. ISAK-494 (Žin., 2006, Nr. 33-1197) ir organizuoti mokymus pedagogams, tėvams. Atsižvelgiant į lyderių ir savivaldos vaidmenį mokyklos bendruomenės gyvenime ir įtaką mokinių nuostatoms, pravartu organizuoti mokinių savivaldos institucijų ir lyderių mokymus, siekiant efektyvinti mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją bendrojo lavinimo mokyklose.
7. Turint omenyje nevienareikšmišką, neretai žalingą reklamos įtaką mokinių nuostatoms psichoaktyvių medžiagų atžvilgiu ir dažnai neapibrėžtus, ambivalentiškus mokinių požiūrius į alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo riziką, būtina intensyvuoti socialinę reklamą, skirtą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai vykdyti, skatinti sveiką gyvenseną ir visuomenės nepakantumą psichiką veikiančioms medžiagoms.
8. Siekiant didesnio alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos kryptingumo, tikslinga parengti Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo bendrosios prevencijos švietimo įstaigose koncepciją, kurioje būtų apibrėžtos psichoaktyvių medžiagų prevencijos mokyklose organizavimo formos, būdai ir metodai. Rengiant koncepciją tikslinga pasinaudoti gera užsienio valstybių patirtimi, ypač informavimo ir socialinių bei gyvenimo įgūdžių ugdymo srityje. Prevencijai didesnio kryptingumo galėtų suteikti ir ankstyvosios intervencijos paslaugų teikimo rekomendacijos prevencinio darbo grupėms ir švietimo pagalbos specialistams mokyklose. Taip pat svarstytinas klausimas dėl metodinio centro, kuris koordinuotų visą prevencinę veiklą Lietuvoje, kauptų veiksmingas programas (duomenų apie prevencinę veiklą, neformalųjį ugdymą kaupimas ir analizė, vaiko gerovės sąlygų sudarymo kontrolė) sukūrimo.
9. Šalyje būtina sukurti ir įdiegti prevencijos ir kontrolės, veiksmingumo vertinimo ir koordinavimo elektroninę sistemą, kur būtų metodinės rekomendacijos, patarimai švietimo specialistams, pedagogams bei tėvams kaip vykdyti prevenciją, įstaigų teikiančių švietimo pagalbą, socialines, teises ir medicininės paslaugas kontaktai,

kita reikalinga informacija visuomenei apie prevencijos vykdymą ir neformalųjį ugdymą.

10. Psichiką veikiančių medžiagų kontrolės ir vartojimo prevencijos švietimo įstaigose procesai gali būti sėkmingi tik tada jeigu juose aktyviai ir atsakingai dalyvauja visi socialiniai subjektai – mokyklos, viešojo administravimo institucijos, savivaldybių institucijos, verslo bendruomenė, asociacijos, juridiniai ir fiziniai asmenys. Siekiant įgyvendinti veiksmingas psichiką veikiančių medžiagų kontrolės ir vartojimo prevencijos priemonės švietimo įstaigose, kompleksiskai šalinti šio reiškinio priežastis bei pasekmes, būtina stiprinti švietimo subjektų kompetencijas, švietimo, teisėsaugos, socialinės bei sveikatos apsaugos sistemų subjektų tarpusavio bendradarbiavimą. Reikia toliau kurti darnų, atitinkantį visuomenės poreikius, moksliškai pagrįstą švietimo sistemos subjektų tarpusavio bendradarbiavimo modelį, užtikrinantį socialinės pedagoginės, psichologinės, informacinės ar kitos švietimo pagalbos teikimą mokyklose, didinant švietimo veiksmingumą ir sprendžiant vaikų gerovės bei visuomenės saugumo užtikrinimo klausimus.

PRIEDAS

Bendrieji duomenų pasiskirstymai

LENTELĖ 1:

Kokia lytis	
Lytis	Procentai
Vyras	48,6
Moteris	51,4

LENTELĖ 2:

Ar dažnai daromi žemiau išvardinti dalykai (jei iš viso daromi proc.)					
Dalykai	Niekada	Keletą kartų per metus	Kartą ar du per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Beveik kiekvieną dieną
Žaidžiami kompiuteriniai žaidimai	7,5	14,5	17,1	26,3	34,6
Aktyviai sportuojama, užsiiminėjama gimnastika arba mankštinamasi	3,3	7,3	12,7	42,9	33,9
Skaitomos knygos savo malonumui (neskaitant vadovėlių)	20,4	29,6	25,1	16,1	8,7
Vakaraš išeinama su draugais (į diskoteką, kavinę, vakarėlį ir kt.)	6,9	10,3	21,1	42,5	19,2
Kiti pomėgiai (grojimas instrumentu, dainavimas, piešimas, rašymas)	23,5	11,9	15,3	23,2	26,2
Vakaraš einama su draugais į prekybos centrų, gatves, parkus ir kt., kad smagiai būtų paleistas laikas	10,6	8,4	17,9	34,5	28,7
Naudojamasi internetu laisvalaikio užsiėmimams (pokalbiai, muzikos paieška, žaidimai ir kt.)	4,8	2,8	7,4	22,8	62,2
Žaidimas lošimų automatais (kuriais galima išlošti pinigų)	82,3	12,1	3,4	1,1	1,0

LENTELĖ 3:

Kiek dienų per paskutines 30 dienų praleista viena ar daugiau pamokų proc.						
Priežastis	Nei vienos	1 dieną	2 dienas	3-4 dienas	5-6 dienas	7 dienas ar daugiau
Dėl ligos	55,6	9,7	9,7	8,6	6,9	9,5
Dėl to, kad pabėgo iš pamokų	56,4	21,2	8,9	7,0	2,7	3,9
Dėl kitų priežasčių	50,6	22,0	13,2	7,9	3,1	3,2

LENTELĖ 4:

Ar sunku gauti cigarečių, jei norėtų	
Sudėtingumas gauti cigarečių	Procentai
Neįmanoma	2,5
Labai sunku	3,0
Gana sunku	5,6
Gana lengva	30,8
Labai lengva	41,9
Nežinau	16,1

LENTELĖ 5:

Jei yra rūkęs(iusi), tai kiek kartų per gyvenimą rūkė (jei rūkė) cigaretes	
Atvejų skaičius	Procentai
0	29,9
1 – 2	17,6
3 – 5	9,9
6 – 9	6,2
10 – 19	6,2
20 – 39	5,2
40 ar daugiau	25,7

LENTELĖ 6:

Kaip dažnai rūkė cigaretes per paskutines 30 dienų	
Rūkymo dažnumas	Procentai
Visai ne	66,5
Mažiau nei 1 cigaretę per savaitę	8,4
Mažiau nei 1 cigaretę per dieną	4,6
1 – 5 cigaretes per dieną	9,9
6 – 10 cigarečių per dieną	6,3
11 – 20 cigarečių per dieną	2,9
Daugiau nei 20 cigarečių per dieną	1,5

LENTELĖ 7:

Kada pirmą kartą darė (jeigu iš viso darė) šiuos dalykus									
Dalykai	Niekada	9 ar mažiau metų	10 metų	11 metų	12 metų	13 metų	14 metų	15 metų	16 ar daugiau metų
Pirmą kartą surūkė cigaretę	27,1	15,7	6,3	6,0	10,5	12,1	13,6	7,7	0,8
Pradėjo rūkyti cigaretes kasdien	73,9	0,5	0,8	1,3	1,5	3,2	7,8	9,0	2,0

LENTELĖ 8:

Alkoholio rūšis	Ar būtų sunku gauti, jei norėtų					
	Neįmanoma	Labai sunku	Gana sunku	Gana lengva	Labai lengva	Nežinau
Alaus (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	3,9	4,2	8,8	37,8	35,6	9,8
Sidro	2,3	2,9	8,2	35,0	45,1	6,5
Alkoholinių kokteilių (apie 5 % alkoholio stiprumo mišinių)	4,0	3,8	9,7	34,2	37,0	11,3
Vyno	6,3	5,8	14,0	28,6	29,4	15,9
Stiprių alkoholinių gėrimų (viskio, konjako, „vieno mauko“ gėrimų ir kt., taip pat stiprių alkoholinių gėrimų mišinių su nealkoholiniais gėrimais, išskyrus alkoholinius kokteilius)	11,5	8,3	16,1	25,2	24,8	14,0

LENTELĖ 9:

Laiko tarpas	Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai gėrė kokį nors alkoholinį gėrimą						
	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	4,5	9,5	11,2	12,8	18,5	14,1	29,4
Per paskutinius 12 mėnesių	12,6	19,9	17,7	15,3	15,3	8,6	10,6
Per paskutines 30 dienų	34,9	32,0	16,9	8,5	4,6	1,9	1,2

LENTELĖ 10:

Alkoholio rūšis	Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai išgerta šių alkoholinių gėrimų per paskutines 30 dienų						
	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Alaus (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	54,0	25,2	9,7	4,8	3,7	1,0	1,5
Sidro	40,3	33,5	14,2	6,2	3,6	1,3	1,0
Alkoholinių kokteilių (apie 5 % alkoholio stiprumo mišinių)	68,7	18,2	7,0	3,1	1,8	0,7	0,5
Vyno	76,7	16,9	3,6	1,6	0,6	0,3	0,3
Stiprių alkoholinių gėrimų (viskio, konjako, „vieno mauko“ gėrimų ir kt., taip pat stiprių alkoholinių gėrimų mišinių su nealkoholiniais gėrimais, išskyrus alkoholinius kokteilius)	68,0	20,1	6,2	3,1	1,3	0,5	0,7

LENTELĖ 11:

Kada paskutinį kartą gertas alkoholis	
Prieš kiek laiko	Procentai
Niekada negerta alkoholio	6,8
Prieš 1 – 7 dienas	43,9
Prieš 8 – 14 dienų	13,9
Prieš 15 – 30 dienų	12,1
Prieš 1 mėnesį – 1 metus	16,9
Daugiau nei prieš 1 metus	6,5

LENTELĖ 12:

Koks gėrimas buvo gertas paskutiniąją dieną, kai buvo gertas alkoholis	
Alkoholio rūšis	Procentai
Niekada negerta alkoholio	6,6
Alus (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	34,2
Sidras	52,7
Alkoholiniai kokteiliai (maždaug 5 % stiprumo alkoholio mišiniai)	9,1
Vynas	11,0
Stiprūs alkoholiniai gėrimai	17,3

LENTELĖ 13:

Jeigu gerta alaus tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis, kiek išgerta (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	
Išgertas alkoholio kiekis (jeigu buvo gerta)	Procentai
Niekada negerta alaus	30,7
Negerta alaus tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis	24,8
Mažiau nei butelis ar skardinė (<500 ml)	18,0
1 – 2 buteliai ar skardinės (500 – 1000 ml)	17,1
3 – 4 buteliai ar skardinės (1001 – 2000 ml)	5,6
Daugiau nei 4 buteliai ar skardinės (>2000 ml)	3,8

LENTELĖ 14:

Jeigu gerta sidro tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis, kiek išgerta (neskaitant nealkoholinio ar silpno sidro)	
Išgertas alkoholio kiekis (jeigu buvo gerta)	Procentai
Niekada negerta sidro	16,7
Negerta sidro tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis	24,7
Mažiau nei butelis ar skardinė (<500 ml)	35,3
1 – 2 buteliai ar skardinės (500 – 1000 ml)	18,2
3 – 4 buteliai ar skardinės (1001 – 2000 ml)	3,2
Daugiau nei 4 buteliai ar skardinės (>2000 ml)	1,9

LENTELĖ 15:

Jei gerta alkoholinių kokteilių (apie 5 % alkoholio stiprumo gamyklinių mišinių) tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis, kiek išgerta

Išgertas alkoholio kiekis (jeigu buvo gerta)	Procentai
Niekada negerta kokteilių	39,0
Negerta kokteilių tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis	41,9
Mažiau nei 2 standartiniai buteliai (<500 ml)	14,4
2 – 3 buteliai (500 – 1000 ml)	3,1
4 – 6 buteliai (1001 – 2000 ml)	1,1
7 ar daugiau buteliai (>2000 ml)	0,5

LENTELĖ 16:

Jei gerta vyno tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis, kiek išgerta

Išgertas alkoholio kiekis (jeigu buvo gerta)	Procentai
Niekada negerta vyno	50,2
Negerta vyno tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis	32,7
Mažiau nei 2 taurės (<200 ml)	13,0
2 – 3 taurės ar pusė butelio (200 – 400 ml)	2,5
4 – 6 taurės (401 – 750 ml)	0,6
Daugiau nei 6 taurės (butelis ar daugiau) (≥750 ml)	1,0

LENTELĖ 17:

Jei gerta stiprių alkoholinių gėrimų tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis, kiek išgerta

Išgertas alkoholio kiekis (jeigu buvo gerta)	Procentai
Niekada negerta stiprių alkoholinių gėrimų	38,5
Negerta stiprių alkoholinių gėrimų tą paskutiniąją dieną, kai gertas alkoholis	33,6
Mažiau nei 2 taurelės (<70 ml)	10,5
2 – 3 taurelės (80 – 150 ml)	6,4
4 – 6 taurelės (160 – 240 ml)	5,0
Daugiau nei 6 taurelės (≥250 ml)	6,0

LENTELĖ 18:

Šioje skalėje nuo 1 iki 10 nurodyta, kiek girta(s) buvo tą paskutiniąją dieną, kai gėrė alkoholį

Girtumo laipsnis skalėje nuo 1 iki 10	Procentai
1 (Visai ne, nebuvo jokio poveikio)	35,2
2	21,0
3	11,6
4	6,9
5	5,7
6	4,0
7	3,9
8	2,7
9	1,8
10 (Labai intoksikuotas)	2,2
11 (Niekada negeria alkoholio)	5,1

LENTELĖ 19:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo) per paskutines 30 dienų, kai pirktas alus, sidras, alkoholiniai kokteiliai, vynas ar stiprūs alkoholiniai gėrimai parduotuvėje (maisto prekių, alkoholinių gėrimų parduotuvėje, kioske ar degalinėje) savo reikmėms (išsinešant) proc.

Alkoholio rūšis	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 ar daugiau
Alus (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	69,2	18,9	5,9	2,6	1,9	1,5
Sidras	62,0	24,4	8,4	3,3	1,1	0,9
Alkoholiniai kokteiliai (apie 5 % alkoholio stiprumo mišiniai)	83,8	10,2	3,6	1,2	0,6	0,6
Vynas	92,1	5,5	1,5	0,4	0,3	0,3
Stiprūs alkoholiniai gėrimai (viskis, konjakas, „vieno mauko“ gėrimai ir kt., taip pat stiprūs alkoholinių gėrimų mišiniai su nealkoholiniais gėrimais, išskyrus alkoholinius kokteilius)	83,5	10,3	3,4	1,4	0,5	0,9

LENTELĖ 20:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo) per paskutines 30 dienų, kai gertas alus, sidras, alkoholiniai kokteiliai, vynas ar stiprūs alkoholiniai gėrimai smuklėje, bare, restorane ar diskotekoje (toje patalpoje, neišsinešant) proc.

Alkoholio rūšis	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 ar daugiau
Alus (neskaitant nealkoholinio ar silpno alaus)	79,2	14,9	3,9	0,9	0,8	0,4
Sidras	71,0	20,8	6,0	1,1	0,7	0,4
Alkoholiniai kokteiliai (apie 5 % alkoholio stiprumo mišiniai)	88,1	8,1	2,7	0,6	0,3	0,2
Vynas	92,6	5,2	1,2	0,5	0,2	0,2
Stiprūs alkoholiniai gėrimai (viskis, konjakas, „vieno mauko“ gėrimai ir kt., taip pat stiprūs alkoholinių gėrimų mišiniai su nealkoholiniais gėrimais, išskyrus alkoholinius kokteilius)	88,7	7,0	2,5	0,9	0,5	0,4

LENTELĖ 21:

Kiek kartų (jei jų buvo) per paskutines 30 dienų išgerta penki ar daugiau gėrimų iš eilės („gėrimas“ yra bokalas/butelis/skardinė alaus (500 ml), taurė/butelis/skardinė sidro (500 ml), 2 taurės/buteliai gamyklinio alkoholinio kokteilio (500 ml), taurė vyno (150 ml), taurelė stipraus alkoholinio gėrimo (50 ml) ar standartinė kokteilio porcija

Kiek kartų išgerta penki ar daugiau gėrimų iš eilės	Procentai
Nė karto	58,6
1	18,2
2	10,8
3 – 5	8,3
6 – 9	2,4
10 ar daugiau kartų	1,6

LENTELĖ 22:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai buvo intoksikuoti nuo alkoholinio gėrimo, pvz., svirduliavo, nerišliai kalbėjo, vėmė ar negalėjo prisiminti, kas nutiko proc.

Laiko tarpas	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	37,6	30,2	14,7	6,9	4,5	2,9	3,3
Per paskutinius 12 mėnesių	57,4	26,9	8,0	3,2	2,3	1,2	1,2
Per paskutines 30 dienų	80,0	15,2	2,5	1,1	0,7	0,2	0,3

LENTELĖ 23:

Kada buvo (jei tai kada nors buvo) pirmą kartą proc.

Įvykis	Niekada	9 metų ar mažiau	10 metų	11 metų	12 metų	13 metų	14 metų	15 metų	16 metų ar vyresnis(ė)
Gėrė alų (bent vieną taure)	19,6	20,7	8,8	7,2	10,5	12,4	12,8	6,4	1,6
Gėrė sidrą (bent vieną taure)	11,9	7,0	6,8	8,0	14,6	18,5	20,7	10,7	1,7
Gėrė alkoholinį kokteilį (bent vieną taure)	36,0	4,8	3,6	4,6	7,9	11,5	17,5	12,1	1,9
Gėrė vyną (bent vieną taure)	33,0	6,9	4,7	5,1	8,6	11,7	16,0	12,0	2,0
Gėrė stiprų alkoholinį gėrimą (bent vieną taure)	37,2	3,4	2,6	2,1	5,3	8,8	17,1	19,3	4,3
Prisigėrė nuo alkoholio	42,4	2,2	1,1	2,2	4,2	7,5	16,5	19,9	3,9

LENTELĖ 24:

Kiek tikėtina, kad išgėrus alkoholio, asmeniškai gali nutikti šie dalykai proc.

Dalykai	Labai tikėtina	Tikėtina	Nežinau	Mažai tikėtina	Visai neįtikėtina
Pajus atsipalaidavimą	26,2	38,4	19,0	10,0	6,5
Turės nemalonumų su policija	13,2	17,1	18,6	25,3	25,9
Pakenks savo sveikatai	29,5	31,9	18,1	13,1	7,5
Pasijus laiminga(s)	14,1	28,0	30,2	16,6	11,1
Užmirš savo problemas	18,3	32,1	20,9	17,3	11,4
Nesugebės liautis gėręs(usi)	5,9	7,7	18,7	24,9	42,9
Patirs pagirias	17,2	27,4	18,4	22,4	14,6
Pasijus draugiškesnis(ė) ir atviresnis(ė)	22,0	35,8	22,4	11,9	8,0
Padarys kažką, dėl ko vėliau gailėsis	16,7	27,8	21,8	19,7	14,0
Patirs tikrą malonumą	8,0	17,1	36,6	22,2	16,0
Blogai jausis/pykins	18,1	29,6	18,7	23,0	10,6

LENTELĖ 25:

Alkoholio paveiktas(a), kiek kartų per paskutinius 12 mėnesių patyrė proc.							
Atsitikimai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Muštynės	81,3	11,6	3,5	1,3	1,0	0,5	0,8
Avariją ar sužeidimą	92,5	5,7	0,9	0,3	0,2	0,2	0,2
Rimtas problemas su savo tėvais	75,1	19,5	2,8	1,6	0,6	0,1	0,3
Rimtas problemas su savo draugais	81,8	14,3	2,4	0,8	0,4	0,1	0,2
Pablogėjo mokymasis ar darbas	80,4	14,8	2,2	1,1	0,9	0,3	0,3
Buvo apiplėšta(s) ar apvogta(s)	96,6	2,5	0,5	0,31	0,1	0,1	0,1
Turėjo nemalonumų su policija	92,3	5,9	1,0	0,4	0,2	-	0,3
Atsidūrė ligoninėje ar greitojoje	97,2	1,9	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Turėjo lytinių santykių be apsaugos priemonių	93,1	4,0	1,0	0,5	0,3	0,4	0,8
Turėjo lytinių santykių, dėl kurių kitą dieną gailėjosi	95,1	3,1	0,6	0,3	0,2	0,1	0,7

LENTELĖ 26:

Ar kada nors teko vartoti gydytojo nurodytus raminamuosius ar migdomuosius vaistus	
Laikotarpis (jei teko vartoti vaistus)	Procentai
Ne, niekada	87,8
Taip, trumpiau nei 3 savaites	9,2
Taip, 3 savaites ir daugiau	3,0

LENTELĖ 27:

Ar sunku būtų (jei norėtų) gauti marihuanos ar hašišo (kanapių/“žolės“)	
Sunkumo lygis	Procentai
Neįmanoma	21,1
Labai sunku	15,1
Gana sunku	17,0
Gana lengva	19,3
Labai lengva	8,4
Nežinau	19,1

LENTELĖ 28:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai vartojo marihuaną ar hašišą (kanapes/“žolę“) proc.							
Atsitikimai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	81,8	10,0	3,5	2,0	1,0	0,7	0,9
Per paskutiniuosius 12 mėnesių	88,3	7,7	2,0	1,0	0,5	0,1	0,4
Per paskutines 30 dienų	95,3	3,1	0,6	0,3	0,3	0,2	0,2

LENTELĖ 29:

**Kada pirmą kartą bandyta (jei iš viso bandyta) vartoti marihuaną ar
hašišą (kanapes/“žolę“)**

Amžius	Procentai
Niekada	81,6
9 metų ar mažiau	0,3
10 metų	0,2
11 metų	0,3
12 metų	0,3
13 metų	1,6
14 metų	5,0
15 metų	9,4
16 metų ar vyresnis(ė)	1,3

LENTELĖ 30:

**Ar kada nors turėjo galimybę pabandyti marihuanos ar hašišo (kanapių/“žolės“),
nors jų ir nebandė/nevartojo**

Galimybės	Kiek kartų turėjo galimybę	Procentai
Ne		62,1
Taip		37,9
	1 – 2	22,0
	3 – 5	7,6
	6 – 9	4,5
	10 – 19	1,8
	20 – 39	0,6
	40 ar daugiau	1,8

LENTELĖ 31:

Ar sunku būtų gauti, jei norėtų proc.

Narkotikai	Neįmanoma	Labai sunku	Gana sunku	Gana lengva	Labai lengva	Nežino
Amfetaminai (stimuliuojančios tabletės ir kt.)	29,1	18,4	15,5	11,6	3,8	21,7
Raminamieji ar migdomieji	17,2	12,2	15,8	24,6	11,4	18,9
Ekstazi	28,7	16,5	15,3	11,2	5,0	23,4
Inhaliantai (klėjai ir kt.)	24,5	9,4	8,7	14,8	21,5	21,1

LENTELĖ 32:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai vartojo ekstazi proc.

Atsitikimai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	96,6	1,8	0,7	0,2	0,3	0,3	0,2
Per paskutinius 12 mėnesių	98,0	1,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0
Per paskutines 30 dienų	99,0	0,4	0,2	0,1	0,2	0,0	0,1

LENTELĖ 33:

**Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai vartojo inhaliantus (klijus ir kt.),
siekdami apsvaigti proc.**

Atsitikimai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	97,3	1,8	0,5	0,2	0,0	0,1	0,1
Per paskutinius 12 mėnesių	98,5	0,7	0,4	0,2	-	0,1	0,0
Per paskutines 30 dienų	99,0	0,7	0,2	0,0	-	0,1	0,0

LENTELĖ 34:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo) per visą gyvenimą, kai vartojo proc.

Vartotos medžiagos	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Raminamieji ar migdomieji (nepaskyrus gydytojui)	84,4	11,0	2,1	1,3	0,6	0,3	0,3
Amfetaminai	97,0	2,0	0,6	0,0	0,2	0,0	0,0
LSD ar kurie nors kiti haliucinogenai	97,8	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0	-
Krekas	98,8	0,6	0,1	0,3	0,1	-	0,1
Kokainas	98,5	0,9	0,3	0,2	0,2	0,0	-
Relevinas	99,2	0,3	0,2	0,1	0,0	0,2	-
Heroinas	98,9	0,8	0,1	0,0	0,0	-	0,2
„Haliucinogeniniai grybai“	98,8	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
GHB	99,0	0,4	0,2	0,1	0,2	0,1	-
Anaboliniai steroidai	98,0	0,9	0,3	0,1	0,3	0,2	0,2
Adatiniu švirkštu leidžiami narkotikai (pvz., heroinas, kokainas, amfetaminas, „širka“)	99,4	0,3	0,1	0,2	0,0	-	-
Alkoholis kartu su tabletėmis (vaistais), siekiant apsvaigti	95,1	3,6	0,7	0,4	0,2	0,0	-

LENTELĖ 35:

Kada buvo (jei tai buvo) pirmą kartą proc.

Įvykis	Niekada	9 metų ar mažiau	10 metų	11 metų	12 metų	13 metų	14 metų	15 metų	16 metų ar vyresnis(ė)
Bandė amfetaminų	97,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,3	0,6	1,3	0,4
Bandė raminamųjų ar migdomųjų (be gydytojo paskyrimo)	88,1	0,8	0,4	0,6	1,1	1,9	2,8	3,7	0,6
Bandė ekstazi	97,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,6	1,3	0,2
Bandė inhaliantų (klijų ir kt.), siekiant apsvaigti	98,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,2	0,4	-
Bandė alkoholio kartu su tabletėmis (vaistais), siekiant apsvaigti	95,4	0,3	0,1	0,1	0,3	0,3	1,2	2,1	0,2

LENTELĖ 36:

**Dėl to, kad vartojo narkotikus (pvz., kanapes/“žolę“, ekstazi ar amfetaminus),
kiek kartų per paskutinius 12 mėnesių patyrė šiuos dalykus proc.**

Patirti dalykai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Muštynės	96,5	2,3	0,6	0,2	0,1	-	0,4
Avarija ar sužeidimas	98,4	1,0	0,4	0,2	0,0	-	-
Rimtos problemos su savo tėvais	97,4	2,0	0,3	0,1	0,1	0,1	-
Rimtos problemos su savo draugais	97,3	2,0	0,4	0,3	0,0	-	0,0
Pablogėjo mokymasis ar darbas	96,8	2,1	0,5	0,3	0,2	0,0	0,0
Buvo apiplėšta(s) ar apvogta(s)	99,0	0,5	0,2	0,2	-	0,1	-
Turėjo nemalonumų su policija	98,7	0,7	0,3	0,1	0,2	-	0,0
Atsidūrė ligoninėje ar greitojoje	99,2	0,5	-	0,2	0,1	0,0	-
Turėjo lytinių santykių be apsaugos priemonių	98,3	1,0	0,3	0,1	0,1	0,1	-
Turėjo lytinių santykių, dėl kurių kitą dieną gailėjosi	99,1	0,5	-	0,3	-	-	0,1

LENTELĖ 37:

**Kiek pinigų išleista tabakui, alkoholiui ir kanapėms
per paskutines 30 dienų proc.**

Kam išleisti pinigai	0 litų	1 – 7 litus	8 – 15 litų	16 – 35 litus	36 – 70 litų	71 – 150 litų	151 ar daugiau
Tabakui	71,7	7,9	6,5	6,2	4,0	2,1	1,6
Alkoholiui	44,5	17,1	15,1	13,3	6,0	2,4	1,6
Kanapėms	95,3	1,3	1,1	0,9	0,7	0,2	0,4

LENTELĖ 38:

Kiek draugų tai daro proc.

Ką daro	Nė vienas	Keli	Kai kurie	Dauguma	Visi
Rūko cigaretes	7,2	17,9	30,2	42,2	2,6
Geria alkoholinius gėrimus (alų, sidrą, alkoholinių kokteilių, vyną, stiprius alkoholinius gėrimus)	6,2	11,6	19,4	49,2	13,7
Pasigeria	14,3	24,1	34,6	23,8	3,2
Rūko marihuaną ar hašišą (kanapes/“žolę“)	59,8	26,8	10,2	2,5	0,7
Vartoja raminamuosius ar migdomuosius (be gydytojo paskyrimo)	83,6	12,7	2,5	0,8	0,3
Vartoja ekstazi	86,5	9,3	3,0	0,9	0,3
Uosto inhaliatus	90,4	6,7	1,9	0,6	0,4

LENTELĖ 39:

Ar yra vyresnių brolių/seserų, kurie tai daro proc.				
Ką daro	Taip	Nežinau	Ne	Neturi vyresnių brolių/seserų
Rūko cigaretes	23,4	46,3	4,5	25,7
Geria alkoholinius gėrimus (alų, sidrą, alkoholinių kokteilių, vyną, stiprius alkoholinius gėrimus)	37,8	30,3	6,4	25,6
Pasigeria	14,7	45,5	14,2	25,5
Rūko marihuaną ar hašišą (kanapes/“žolę”)	4,7	64,6	5,2	25,5
Vartoja raminamuosius ar migdomuosius (be gydytojo paskyrimo)	3,4	66,1	4,9	25,6
Vartoja ekstazi	3,1	67,4	4,1	25,5
Uosto inhaliantus (klėjus ir kt.)	2,8	67,8	3,9	25,5

LENTELĖ 40:

Ar žmonės rizikuoja pakenkti sau (fiziškai ar kitaip), jei jie daro tai proc.					
Ką daro	Ne	Šiek tiek rizikuoja	Vidutiniškai rizikuoja	Smarkiai rizikuoja	Nežinau
Kartais rūko cigaretes	11,1	36,5	25,0	23,0	4,4
Rūko vieną ar daugiau pakelių cigarečių per dieną	4,9	10,4	18,2	62,2	4,3
Išgeria vieną ar du gėrimus beveik kasdieną	6,9	18,1	30,6	39,2	5,1
Išgeria keturis ar penkis gėrimus beveik kasdieną	4,8	6,7	18,2	65,4	4,8
Išgeria penkis ar daugiau gėrimų kiekvieną savaitgalį	6,0	13,8	31,9	41,9	6,4
Bandė marihuaną ar hašišą (kanapes) kartą ar du	10,0	17,3	16,6	48,4	7,7
Kartais rūko marihuaną ar hašišą (kanapes)	6,6	11,6	22,5	51,9	7,4
Rūko marihuaną ar hašišą (kanapes) reguliariai	5,3	5,4	11,0	71,1	8,2
Kartą ar du bandė ekstazi	7,7	16,1	23,3	43,3	9,5
Vartoja ekstazi reguliariai	5,3	5,1	8,0	73,3	8,3
Kartą ar du bandė amfetaminų (stimuliuojančių tablečių ir kt.)	6,7	11,1	22,8	48,9	10,4
Vartoja amfetaminus reguliariai	5,5	3,9	7,2	74,1	9,3

LENTELĖ 41:

Koks yra tėvo išsilavinimas	
Išsilavinimas	Procentai
Pradinis ar žemesnis	1,6
Nebaigtas vidurinis	6,8
Baigtas vidurinis	24,8
Nebaigta kolegija ar universitetas	6,2
Baigta kolegija ar universitetas	33,2
Nežinau	22,4
Netinka nė vienas variantas	5,1

LENTELĖ 42:

Koks yra mamos išsilavinimas	
Išsilavinimas	Procentai
Pradinis ar žemesnis	0,6
Nebaigtas vidurinis	2,0
Baigtas vidurinis	23,3
Nebaigta kolegija ar universitetas	6,5
Baigta kolegija ar universitetas	47,0
Nežinau	16,6
16,6Netinka nė vienas variantas	3,9

LENTELĖ 43:

Ar pasiturinčiai gyvena šeima, lyginant su kitomis Lietuvos šeimomis	
Lygis	Procentai
Labai daug labiau pasiturinčiai	2,9
Daug labiau pasiturinčiai	4,9
Labiau pasiturinčiai	17,5
Vidutiniškai (maždaug kaip visi)	67,5
Mažiau pasiturinčiai	5,7
Daug mažiau pasiturinčiai	1,0
Labai daug mažiau pasiturinčiai	0,5

LENTELĖ 44:

Kas kartu gyvena jų namuose/namų ūkyje	
Asmenys	Procentai
Gyvena vienas(a)	1,8
Tėvas	70,8
Patėvis	9,8
Mama	91,6
Pamotė	1,8
Brolis(iai)	42,7
Sesuo(rys)	42,2
Seneliai	17,7
Kiti giminės	3,7
Ne giminės	1,3

LENTELĖ 45:

Ar dažniausiai yra patenkintas(s) proc.						
Kuo patenkintas	Labai patenkinta(s)	Patenkinta(s)	Nei patenkinta(s), nei ne	Nelabai patenkinta(s)	Visai nepatenkinta(s)	Nėra tokio asmens
Santykiais su mama	35,8	42,4	10,2	8,8	1,8	1,1
Santykiais su tėvu	28,3	38,1	11,5	9,3	5,3	7,5
Santykiais su draugais	41,3	46,8	6,5	3,9	0,9	0,4

LENTELĖ 46:

Kokiu laipsniu šie teiginiai tinka proc.					
Teiginiai	Beveik visada	Dažnai	Kartais	Retai	Beveik niekada
Mano tėvai tiksliai nustato taisykles, ką galiu daryti namie	12,9	24,9	28,9	21,1	12,2
Mano tėvai tiksliai nustato taisykles, ką galiu daryti ne namie	10,6	21,1	26,4	25,3	16,6
Mano tėvai žino, su kuo būnu vakarais	40,8	26,2	17,3	10,8	4,9
Mano tėvai žino, kur aš būnu vakarais	43,3	26,4	16,7	9,2	4,4
Aš visada galiu tikėtis nuoširdumo ir rūpesčio iš mamos ir/ar tėvo	54,4	27,0	11,5	4,8	2,3
Aš visada galiu tikėtis emocinės paramos iš mamos ir/ar tėvo	53,0	25,1	14,0	5,3	2,6
Aš lengvai galiu pasiskolinti pinigų iš mamos ir/ar tėvo	37,2	29,8	21,5	7,4	4,0
Aš visada galiu tikėtis gauti kaip dovaną pinigų iš mamos ir/ar tėvo	31,7	30,3	23,8	10,7	3,4
Aš visada galiu tikėtis nuoširdumo ir rūpesčio iš mano geriausių draugų	38,5	30,7	20,3	7,5	3,1
Aš visada galiu tikėtis emocinės paramos iš mano geriausių draugų	40,6	29,3	18,5	7,5	4,1

LENTELĖ 47:

Ar tėvai žino, kur būna vakarais	
Žinojimas	Procentai
Žino visada	47,3
Žino gana dažnai	29,3
Žino kartais	18,1
Dažniausiai nežino	5,4

LENTELĖ 48:

Jei kada nors vartojo marihuaną ar hašišą (kanapes/“žolę“), ar pasakytų apie tai šioje anketoje	
Pasakymas	Procentai
Jau pasakė, kad vartojo	15,3
Be abejo, taip	47,7
Galbūt taip	17,3
Galbūt ne	2,8
Tikrai ne	16,8

LENTELĖ 49:

Jei norėtų rūkyti (ar jau rūko), ar tėvas ir mama tam pritartų proc.				
Tėvai	Leistų (leidžia) rūkyti	Neleistų (neleidžia) rūkyti namie	Visai neleistų (neleidžia) rūkyti	Nežinau
Tėvas	5,0	9,6	68,9	16,5
Mama	4,1	9,9	75,1	10,9

LENTELĖ 50:

Kokia būtų mamos reakcija, jeigu (proc.):					
Poelgis	Neleistų (draustų)	Atkalbinėtų	Nekreiptų dėmesio	Pritartų	Nežino
Pasigeria	68,1	19,8	1,9	0,5	9,6
Vartoja marihuaną/hašišą	88,1	3,8	0,3	0,5	7,3
Vartoja ekstazi	89,1	2,9	0,2	0,5	7,4

LENTELĖ 51:

Kokia būtų tėvo reakcija, jeigu (proc.):					
Poelgis	Neleistų (draustų)	Atkalbinėtų	Nekreiptų dėmesio	Pritartų	Nežino
Pasigeria	64,1	17,7	3,9	0,5	13,9
Vartoja marihuaną/hašišą	83,8	4,1	1,1	0,3	10,8
Vartoja ekstazi	83,8	3,9	1,1	0,3	10,8

LENTELĖ 52:

Ar dažniausiai yra patenkinta(s) proc.					
Kuo patenkintas	Labai patenkinta(s)	Patenkinta(s)	Nei patenkinta(s), nei nepatenkinta(s)	Nelabai patenkinta(s)	Visai nepatenkinta(s)
Finansinė situacija šeimoje	25,7	49,7	15,0	7,3	2,2
Savo sveikata	30,1	50,2	10,9	7,0	1,9
Savimi	27,5	44,9	15,5	8,7	3,4

LENTELĖ 53:

Kaip dažnai per paskutinius 12 mėnesių teko (proc.):							
Atvejai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Būti grupėje, kuri priekabiavo prie žmogaus	69,8	19,7	5,1	1,9	1,3	0,6	1,6
Būti grupėje, kuri iki mėlynių sumušė žmogų	86,5	9,5	2,0	0,9	0,3	0,3	0,5
Būti grupėje, kuri mušėsi su kita grupe	81,2	14,0	2,7	0,7	0,5	0,3	0,6
Pradėti muštynes su kitu asmeniu	81,0	14,5	2,3	1,1	0,5	0,2	0,4
Pavogti kažką, vertą 15-30 litų	95,2	2,7	0,9	0,5	0,3	0,1	0,3
Įsilaužti į patalpas, siekiant apvogti	97,2	1,5	0,5	0,3	0,3	0,1	0,2
Specialiai gadinti visuomeninę ar privatų nuosavybę	84,6	11,1	2,2	0,7	0,6	0,3	0,5
Pardavinėti vogtus daiktus	95,9	2,4	0,6	0,5	0,2	0,2	0,3

LENTELĖ 54:

Kaip dažnai per paskutinius 12 mėnesių teko proc.							
Atvejai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Asmeniškai patirti grupės žmonių patyčias	70,4	20,8	3,9	1,7	1,0	0,8	1,4
Būti sumuštam grupės žmonių	95,2	3,7	0,6	0,2	0,0	0,0	0,2
Būti grupėje, kurią užpuolė kita grupė	89,2	8,6	1,4	0,5	0,1	0,0	0,2
Būti užpultam(i) asmeniškai	90,6	7,9	0,8	0,3	0,2	-	0,2
Patirti 15 – 30 litų vertės vagystę	93,9	4,9	0,7	0,2	0,2	0,0	0,1
Patirti išilaužimą į namus ir vagystę	97,2	2,1	0,3	0,1	-	0,1	0,2
Tyčia buvo sugadinti jo asmeniniai daiktai	88,1	9,7	1,4	0,3	0,2	0,1	0,3
Pirkti vogtus daiktus	94,2	4,1	0,7	0,3	0,2	0,1	0,3

LENTELĖ 55:

Jei kada nors vartojo kokius nors narkotikus, pvz., marihuaną ar hašišą (kanapes/“žolę“), ekstazi ar amfetaminą, kaip jų gavo

Gavimo būdas	Procentai
Niekada nevartojo jokių narkotikų, pvz., marihuanos ar hašišo (kanapių), ekstazi ar amfetamino	81,7
Davė vyresnis brolis ar vyresnė sesuo	1,2
Davė draugas(ė), vyresnis berniukas ar vyresnė mergaitė	5,0
Davė bendraamžis(ė) ar jaunesnis(ė) draugas(ė)	3,7
Davė žmogus, apie kurį girdėjo, bet asmeniškai nepažįsta	1,4
Davė nepažįstamas žmogus	0,8
Dalijosi grupėje su draugais	5,2
Pirko iš draugo(ės)	3,2
Pirko iš žmogaus, apie kurį girdėjo, bet asmeniškai nepažįsta	2,3
Pirko iš nepažįstamo žmogaus	1,1
Davė vienas iš tėvų	0,5
Paėmė iš namų be tėvų leidimo	0,4
Nė vienas iš nurodytų atvejų	2,1

LENTELĖ 56:

Dėl kokios priežasties(čių) pabandė/vartojo narkotikų	
Priežastis	Procentai
Niekada nevartojo jokių narkotikų, pvz., marihuanos ar hašišo (kanapių), ekstazi ar amfetamino	81,3
Norėjo apsvaigti	3,6
Nenorėjo išsiskirti iš grupės	1,0
Neturėjo ką veikti	1,9
Iš smalsumo	11,7
Norėjo užmiršti problemas	1,4
Kitos priežastys	1,2
Neatsimena	1,6

LENTELĖ 57:

Kiek dienų (per paskutines 30 dienų) gėrė kokius nors alkoholinius gėrimus, pvz., alų, sidrą, alkoholinį kokteilį, vyną ar stiprius alkoholinius gėrimus	
Dienų skaičius	Procentai
Niekada per paskutines 30 dienų	30,2
1 dieną per paskutines 30 dienų	22,2
2 dienas per paskutines 30 dienų	16,0
3 dienas per paskutines 30 dienų	14,7
1 dieną per savaitę	7,2
2 dienas per savaitę	5,8
3 -4 dienas per savaitę	3,0
Kasdien ar beveik kasdien per paskutines 30 dienų	0,9

LENTELĖ 58:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo) per paskutines 30 dienų, kai gėrei kurio nors namų gamybos ar kontrabandinio alkoholio (proc.):							
Atvejai	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Namuose pagaminto alkoholio	95,6	3,5	0,5	0,3	0,1	-	0,0
Namuose gaminto vyno	91,6	7,0	1,0	0,2	0,1	-	0,1
Namuose gamintų stiprių alkoholinių gėrimų	96,8	2,0	0,7	0,3	0,1	0,1	0,1
Kontrabandinio alaus	97,8	1,3	0,3	0,3	0,2	-	0,0
Kontrabandinio vyno	98,3	1,0	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Kontrabandinio stipraus alkoholinio gėrimo („pilstuko“ ir kt.)	97,0	2,0	0,5	0,1	0,2	0,1	0,1

LENTELĖ 59:

Ar gausus alkoholio vartojimas daro įtaką kurioms nors iš šių problemų proc.					
Problemos	Taip, ženkliai	Taip, gana smarkiai	Taip, kažkiek	Taip, bet tik šiek tiek	Ne
Nelaimingi eismo įvykiai	66,5	23,8	4,0	0,6	5,2
Kiti nelaimingi atsitikimai	50,1	32,7	10,5	1,2	5,6
Žiaurūs nusikaltimai	47,8	30,4	12,8	3,0	6,0
Šeimos problemos	47,6	31,0	13,5	2,2	5,8
Sveikatos problemos	47,5	31,6	12,9	2,2	5,8
Tarpusavio santykių problemos	44,7	30,6	15,6	3,1	6,0
Finansinės problemos	49,6	26,3	13,9	3,3	6,8

LENTELĖ 60:

Kiek buvo atvejų (jei jų buvo), kai buvo girti nuo alkoholinių gėrimų proc.							
Laikotarpis	0	1 – 2	3 – 5	6 – 9	10 – 19	20 – 39	40 ar daugiau
Per visą gyvenimą	32,8	23,8	14,0	8,9	7,9	5,3	7,2
Per paskutinius 12 mėnesių	49,4	23,8	10,1	7,0	5,8	2,1	1,8
Per paskutines 30 dienų	67,3	21,6	6,0	3,1	1,3	0,3	0,3

LENTELĖ 61:

Kiek kartų (jei jų buvo) per paskutines 30 dienų išgėrė penkis ar daugiau gėrimų paeiliui („gėrimas“ tai taurė vyno (150 ml), butelis ar skardinė alaus (500 ml), „vieno mauko“ taurelė stipraus alkoholinio gėrimo (50 ml), ar standartinė kokteilio porcija)	
Kartai	Procentai
Nė karto	64,6
1	14,2
2	10,1
3 – 5	7,5
6 – 9	1,9
10 ar daugiau kartų	1,7